

ВАСИЛЬ ЧАПЛЕНКО

ЗБІРНИК

З НАГОДИ ЙОГО 75-РІЧЧЯ

Видано заходами прихильників і дружини ювіляра

НЬЮ-ЙОРК

1975

VASYL CHAPLENKO

**As a writer, critic and scholar
(in Ukrainian)**

On the occasion of his 75th Birthday

**Edited by
IWAN OWECHKO, Ph.D.**

**Published by
V. Chaplenko's friends and his wife**

—1975—

В А С И Л Ь Ч А П Л Е Н К О

ЗБІРНИК

З НАГОДИ ЙОГО 75-РІЧЧЯ

Упорядкував д-р Іван Овечко

Видано заходами прихильників і дружини ювіляра

НЬЮ-ЙОРК

1975

Василь Гамченко
(1975р.)

ВІД УПОРЯДНИКА

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Даючи читачеві в руки цей збірник на пошану Василя Чапленка з нагоди його 75-річчя життя та 55-річчя творчості, мені, як упорядникові, одночасно і приємно і сумно. Приємно, що вдалося дати сучасникам визначного українського письменника, науковця-мовознавця, літературознавця-критика, поета і журналіста-патріота проф. Василя Чапленка та майбутнім історикам і дослідникам творчості Ювіляра цей унікальний матеріал у формі бодай цієї скромної книжки. Але сумно, що на таке або й краще видання не спромоглася ніяка українська наукова установа, ані якесь письменницьке об'єднання чи літературне товариство, ані будь-яка громадська організація. Адже ні один член або провідний діяч тих організацій, установ, товариств і об'єднань не заперечить, що В. Чапленко заслуговує на таке відзначення, що літературні й інші надбання Чапленка дуже великі, що Ювіляр - не абияка особистість у нашому письменстві, мовознавстві, у нашій науці й публіцистиці. І все ж сталося так, що ініціатива й реалізація ідеї щодо цього збірника - це справа лише однієї людини-ентузіаста та кількох інших прихильників творчості нашого Ювіляра. Не хочеться вірити, що наша політична й культурна еміграція така неуважна до такого багатогранного творця-письменника й науковця-дослідника, як Василь Чапленко, та ще й тоді, як він, за нашими інформаціями, підбиває підсумки своєї творчості та діяльності.

З Чапленком бо можна не згоджуватися в багатьох справах. Його критичне ставлення, наприклад, до різних церковних переказів, вірувань і практик, з чим він зовсім не ховається, не всім до смаку. Його критичні завваги на адресу деяких письменників та їхньої творчості часто викликають бурю в колах літераторів. Багатьом, у тому числі й упорядникові цього збірника, не дуже подобається той факт, що В. Чапленко присвячує так багато уваги творчості В. Винниченка, хай і геніяльного письменника, алеж, кінець-кінцем, збоченого політика з ганебними наслідками для всієї української справи і нації. Можна, кажу, не згоджуватися...

Але не можна забувати, що Василь Чапленко - письменник, вільний письменник, а будь-яка цензура - це найогидніша прикмета тоталітарних систем. На жаль, Чапленко часто був жертвою української цензури у вільному світі. Не можна також забувати, що всі оті гарячі полеміки і критичні перестрілки та взагалі "неспокій" в літературному світі поміж її окремими творцями або між творцями і споживачами, як це має місце і в стосунках між Чапленком та іншими, - річ природна. І правду кажуть ті, що питають: "А де, в якій літературі, коли було тихо?" Така "тиша" панує лише під диктатурами, як в СРСР або в інших комуністичних країнах. Це, звичайно, не означає, що всі Чапленкові крапки над "і" в тих полеміках не можуть бути критиковані. Але від того дорібок Василя Чапленка, його авторитет у мовознавчій науці, його заслуги в українській літературі аж ніяк не зменшуються. Контроверсійність бо - знак живучості, актуальності, шукання нового і продуктивності.

Тринадцять повістей, чотири збірки оповідань, дванадцять п'єс, багато наукових праць

з історії й теорії літератури та мови, а всього майже 800 позицій у вміщеній у цьому збірнику бібліографії – це надбання, завдяки якому колись, після смерти цього письменника і вченого, можуть бути дослідження його творчості, спогади і відгуки та довгі з патосом промови, заклики "упорядкувати спадщину", "видати повне видання творів", "дослідити життєвий шлях" і т.д. і т.п. І це добре. Зле тільки, що не буде між нами Чапленка, отже трудніше буде все те зібрати, перевірити, уточнити. Тому й даємо в руки читача та майбутнього дослідника цей бодай частковий матеріал уже тепер.

У цьому збірнику читач знайде цінний і цікавий автобіографічний матеріал пера самого Ювіляра. Уже заради цієї автобіографії варто було видати цей збірник. Навіть беручи до уваги, що кожна автобіографія – річ досить суб'єктивна, читач довідається з неї багато дечого, що допоможе йому також краще зрозуміти і Чапленка як людину та поведінку письменника в стосунках з деякими іншими колегами по перу.

Огляд творчості Чапленка як драматурга дав фахівець цієї ділянки проф. С. Чорній. Тут хочемо лише "на маргінесі" підкреслити, що п'єса В. Чапленка "Третя сила" була нагороджена в Європі на конкурсі СУМ-у. Отримав він нагороду і в США на конкурсі журналістів.

Про Василя Чапленка як літературознавця і критика написав фаховий розгляд літературознавець Петро Одарченко. З його статті читач довідається про погляди Ювіляра на багато речей літературознавчої царини та відчує ерудицію цього визначного критика і знавця в ділянці мови і літе-

ратури.

Є в цьому збірнику й огляд віршованої, радше поетичної творчості Василя Чапленка, яку, до речі, сам Ювіляр, на нашу і багатьох інших думку, недостатньо цінує, а тим часом вона, ця творчість, варта уваги як щодо техніки віршування, так і щодо майстерности мистецького образу.

А вірш Івана Евентуального, що на початку цього збірника, присвячений Ювілярові, - це не просто вірш-ода, а й реалістична оцінка заслуг Василя Чапленка.

Українська громадськість мусить бути вдячна дружині Василя Чапленка п-ні Наталії за те, що вона збрала й упорядкувала всю бібліографію писань свого чоловіка і тим самим дала майбутнім дослідникам цінний матеріал.

На жаль, бракує в цьому збірнику потрібного огляду прозових творів В. Чапленка, докладного розгляду його науково-дослідницької праці з мовознавства та публіцистичної діяльності. За короткий час не вдалося знайти відповідних авторів, а ті, що взялися були написати, не встигли до визначеного речення цього зробити.

Слід тут згадати ще про одну ділянку діяльності Василя Чапленка як мовознавця - українського патріота: жоден, мабуть, з багатьох наших мовознавців на чужині не бореться з такою послідовністю, з такою ваговитою науковою аргументацією і з такою відвагою за чистоту української мови і проти русифікаційної політики Москви в Україні, як це робив і досі робить Василь Чапленко. Досить згадати для прикладу хоч би й видану в минулому році його книжку п.н. "Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-60-их рр." Його активність у цій ділянці - це науково аргументований

протест його душі і тіла, що стільки на-терпілися під советською диктатурою Мос-кви, де В. Чапленко мусів замовкнути аж до часу виїзду з поневоленої України як-раз у розквіті творчих сил уже зформова-ного письменника і науковця. Та й не тіль-ки замовкнути, а й жити під наглядом ДПУ. Про його ув'язнення в справі СВУ читач знайде в автобіографії Ювіляра та в спога-дах Т. Гордона про їхнє перебування в каме-рі в'язниці.

Як упорядник, мушу дещо сказати і про мову, правопис та інші проблеми технічно-го порядку з виданням цього збірника. При переписуванні й упорядкуванні матеріялів я старався дотримуватись усталених норм, схвалених і самим Ювіляром-мовознавцем, крім, може, таких відхилень, як "советсь-кий" замість "радянський" у цій передмо-ві/при всьому респекті до мовознавця Чап-ленка я бодай у власному тексті залишаю форму "советський"/ або "в Україні" замість "на Україні"/ хоч і це останнє подекуди в своїх текстах вживаю/. Але є й відхилення з чисто технічних причин, напр., у перено-сах частин слів з одного рядка до іншого. Та й у самій мові можуть бути "огріхи". Про-шу всі ті "огріхи" зарахувати тільки на "конто" упорядника, бо сам Чапленко навіть не читав усього матеріялу, призначеного до друку в цьому збірнику. А те, що читав, не мав можливості вдруге перевірити перед відданням книжки до друку - при офсетному виданні машинописного матеріялу та ще з дуже обмеженими фінансовими засобами на видання про жодну "другу" чи там ще й "третю" коректу, як це буває в нормальних умовах, не могло бути й мови. Вибачаюсь і перед авторами статей у цьому збірнику, що не міг я дотримуватись відповідної ко-ректурної процедури також із ними з тих самих технічних причин.

На закінчення хай вільно мені буде ще раз повернутися до справи замовчування Василя Чапленка деякими його колегами на чужині та його т.зв. "ізоляції". Наймаркантніше це виявилось в тому, що, наприклад, в "Енциклопедії українознавства" В. Чапленка просто нема! І це при всім отім не тільки кількісно великим, а й літературною якістю цінним та науково вартісним надбанні нашого письменника і мовознавця. Іноді доводиться чути, що таке відношення до Чапленка буває через його "важкий" характер у стосунках з іншими. Що ж, до "легких" характерів Чапленко не належить, а унікальність його особистості аж ніяк не відбирає від нього ані його хисту, ані знань і кваліфікацій, ані заслуг у царині літературознавства, мовознавства, науки та красного письменства. Та й "важкість" та часто-густо штучно і дуже недоречно створюється іншими на базі персонально-конкуренційних почувань. Скажу з цього приводу лише таке: коли б сучасники визначних письменників минулого керувалися також такою "формулою" щодо цінування їхньої творчості та збирання й публікації матеріялів про них, якою керуються деякі теперішні сучасники Василя Чапленка, то мало, дуже мало знали б ми і наступні покоління про їхнє життя, про їхню працю та їхні заслуги. А серед них, тих письменників минулого, навіть у світовій літературі, було чимало з куди "важчим" характером, ніж наш Чапленко...

Я особисто бачився з Чапленком лише раз, та й то напівофіційно. Але, слідкуючи за його творчістю, я не сумнівався, що його творами, відгуками на них, та його життєписом і бібліографією дуже пильно цікавитимуться майбутні дослідники.

Іван ОВЕЧКО

ВАСИЛЕВІ ЧАПЛЕНКОВІ
З НАГОДИ ЙОГО 75-РІЧЧЯ

Не легко складати вітання і оди
Пенсійному вікові сімдесят п'ять...
Товкти в ступі воду про злагоду, вроду,
Про те, що життя буде далі "на ять"?
Ні, це непотрібне, себе не одуриш:
Роки йдуть не вгору - роки йдуть униз.
Роки підсумовують щастя й "тортури",
І "битви, де вкупі ми бились колись"...
Проте не у кожного є що згадати,-
Отак прожили без знаку і слідів...
Професор Чапленко на спогад багатий,
Для нього життя - це заслуги дідів. *Нс*
Погляньте на список Чапленкових творів-
Зайняв би газету перелік лиш їх.
Наука й мистецтво, і мова, і море
Думок, що вміщають і горе, і сміх.
Професор Чапленко - один, неповторний,
Його не заступить "Іван" чи "Степан".
Хай скажуть мені, що піїта моторний
Підносить йому незаслужений сан;
Хай скажуть, що я все складаю на купу,
Чапленко, мовляв, не такий, а сякий...
Тоді подивіться в бінокль або в люпу
І чесно скажіть мені, хто він такий!
Пригадую вечір родинного "балу":
Чапленкові стукнуло вже шістдесят.
Тоді говорили й пили ми чимало...
А він відповів нам: "Панове, я рад,
Що ви в моїй хаті дістали розвагу,
Забули про будні, забули про сум.
А я ось сиджу і заглушую спрагу
Думками про молодість, віку красу.
Мене ви вітаєте... З чим? З постарінням?
Я плакати хочу на відповідь вам"...
Нічого, Професоре, скарбом нетлінним
Залишаться Ваші думки і слова!

Згадайте ченця, що він тридцять три роки
Віддав отим "Повістям временних літ"!
Згадайте мужів отих духом високих,
Що йшли непохитно крізь бурі у світ!..
А може, судився Вам Мафусаїла,
Столітній із таким досвіченим шлях?
Пишіть, не зважайте на роки немилі:
Судилось Вам жити в наступних віках!
Бажаю Вам далі міцного здоров'я,
Нової машинки та вражень запас...
Із цим залишаюся - єдинокровний
Колега й земляк, що шанує так Вас, -

Іван ЕВЕНТУАЛЬНИЙ

Василь ЧАПЛЕНКО

НА ДОВГІЙ НИВІ МОГО ВІКУ

/Автобіографія/

НА ПОРОЗІ ЖИТТЯ

Писати письменникові свою автобіографію, мабуть, важче, ніж оповідання чи навіть повість. От автор величної драматичної поеми "Гайдамаки" Т. Шевченко свою автобіографію написав так, що її мусів переробляти П. Куліш. Наш драматург-клясик І. Карпенко-Карий взагалі відмовився написати свою автобіографію. М. Коцюбинський на просьбу С. Єфремова дав йому в листі тільки скупі "автобіографічні замітки". Нелегко це робити й мені. А мої труднощі походять не тільки з того, що трудно вибирати з життєвих пригод та подій найвартісніше, найпотрібніше/а всього ж не скажеш на небагатьох сторінках, коли прожив 75 років!/, а ще й з того, що це мені доводиться робити на чужині без мого архіву з ранніх письменницьких років та ще й у такому віці, коли в пам'яті зберігаються маловажливі факти з дитинства, а дещо з пізнішого й дуже важливого попереплутувалося або й взагалі забуто. От я пам'ятаю, наприклад, рік народження мого батька - 1880 /його на ймення було Кирило/, з якихось розмов у родині збереглася в мене згадка, що батька "оженили" у його 18 років для того, щоб моя, ще тоді, можна припускати, жвава бабуся Палажка мала в хаті помічницю-невістку, знайшовши на іншому "кутку" нашого села Миколаївки /на Катеринославщині/ дівчину Вустю, але, хоч убийте мене, не можу дос-

теменно сказати, коли мене вже за т.зв. радянської влади вдруге заарештовано, як про це я скажу у відповідному місці цієї автобіографії.

Василів батько
КИРИЛО

/ліворуч, високий/
1917 р.

Із згадки про вік мого батька та з дати мого народження - 1900 р., 18 березня, н. ст., видно, що я народився тоді, як йому було 20 р. /скільки років було моїй матері, я не знаю/. А оженили мого батька, мабуть, не тільки для того, щоб його мати мала помічницю в хаті, а й щоб його батько, а мій дід Юхим мав помічника в господарстві. Тільки ж у цьому розрахунку дід, як кажуть, дав хука: мій батько вродився не для сільського чи якогось іншого господарства. Він уродився мисцем. З найранішого дитинства я пам'ятаю, як він, замість того, щоб допомагати енергійному господареві дідові Юхимові, малював ікони, пам'ятаю навіть його намальовану олійними фарбами й повішену на стіні картину із зображенням корабля, що тоне на морі /це був,

либонь, якийсь відгук російсько-японської війни, коли японці затопили російську флоту/. А мій батько був єдиний син у діда Юхима й баби Палажки /їхній старший син помер у парубоцькому віці/. Господарство в нашої родини було, як стали казати за більшовиків, середняцьке: мали сім десятин землі і дуже добру садибу, з городом, садком, левадою. А подвір'я прикрашувала нова добра хата, з віконницями знадвору та на дощаному, пофарбованому помості в одній її /дідовій і бабиній/ половині. Крім того, ще був сарай з "німецькими причілками", винбар/комора/ та клуня. Була худоба й "модерний" сільськогосподарський реманент, з якого я пам'ятаю косарку-самоскидку. А що своєї землі було обмаль, то декілька десятин ще орендували в поміщика князя Урусова, земля якого починалася безпосередньо за нашою левадою. Проте, не зважаючи на такі будь-що-будь непогані господарські можливості, завдяки, головним чином, веселій вдачі бабусі Палажки, що любила часто гостювати та й до себе при всякій нагоді скликала гостей, свого хліба до нового врожаю частенько не вистачало, і його позичали у материних батьків - Кухарів.

Дід Юхим, колишній вояк царської армії й учасник російсько-турецької війни на Балканах, був авторитетною в селі людиною, його вибирали на суддю волосного суду /але вмів написати тільки своє ймення та прізвище/. Та й мого батька, як іконописця, люди шанували, і він був письменний та читав газети. Як вони поводитися під час революції 1905 р., я не пам'ятаю, але пам'ятаю, що я тоді, а може, роком пізніше співав із своїми однолітками:

Їхав козак на рижом конє,-
Ружжо за плечима, нагайка в руцє.

Від одного з цих моїх "товаришів", від трохи старшого за мене Петра Басараба, що ходив уже до школи, я навчився розуміти й писати літери. Отой наш "сарай" мав дощані стіни, стояв він уперек садиби понад вулицею, від однієї його причілкової стіни й до сусідської межі йшов високий дощаний паркан, в якому були дощані високі ворота й така ж хвіртка, зроблена біля стіни "сарая". Коли ця хвіртка відчинялася всередину подвір'я, то між нею й стіною "сарая" утворювався трикутний простір, який став нам з Петром за "шкільне" приміщення: Петро виписав-витиснув олівцем на стіні "сарая" усю російську абетку, а я її пізніше вивчив...

Десь наприкінці 1900-их років дід і батько продали свою землю та садибу й переселилися на "вжитки" - в Акмолінську область /теперішній північний Казахстан/. Ініціатором цього переселення був дід Юхим, який спочатку зїздив туди на оглядини, а повернувшись, спокусив на переселення й інших односельців. Мій батько сприйняв це як свого роду "романтику" і радо пристав на дідів замір, тільки мати дуже не хотіла і весь час плакала. Та її ніхто не послухав, і вона мусіла їхати, бо вже мала шестеро дітей, чотири хлопці й дві дівчини /я був серед них найстарший/. Я пам'ятаю перший календарний рік-1910 у "сибірській" нашій хаті /той край ми називали "Охвалимом" або "Сибіром"/: я його бачив у календарі на той рік відомого в-ва Ситіна, з малюнком-вкладкою, на якому зображено було гайдамаків, а на звороті цієї вкладки /чи вклейки/ був надрукований вірш Т. Шевченка "Літа орел, літа сизий..." Я вже вмів читати, але не розумів, що мова цього вірша не така, якої я вчився в школі. А до школи мене послали батьки того ж

року, як ми переселилися на "Сибір". Наприкінці того літа один наш родич, що поїхав з нашою родиною тільки на оглядини, повертався на Україну, і йому мене припоручили, щоб відвіз до материних батьків Кухарів. Я в тих діда та баби жив, а вчився в місцевій початковій школі. Та на Різдво того ж таки року мої батько й мати приїхали відвідати материних батьків і забрали мене з собою, бо в тому "сибірському" селі з'явився вчитель, як я пізніше, уже дорослим, зрозумів, якийсь політичний засланець. Він нас, сільських дітей, учив, а за це батьки учнів його годували чи, може, й платили дещо.

На "вжитках" наша родина розбагатіла дуже, збудувала нову хату, придбала худобу, коні, отару овець. Мій батько пробував і там малювати ікони і корогви на замовлення чи то місцевих селян чи з якихось інших сіл/у нашому селі церкви не було/. Але мати не переставала тужити за своїми батьками. І років через три, десь перед Першою світовою війною батько забрав свою жінку та дітей і повернувся на Україну. На "Сибірі" залишилися дід з бабою на всім тім великім господарстві. Але й вони там довго не залишалися. /Життя нашої родини в "Сибірі" зобразив мій брат Іван, що підписував свої літературні твори псевдонімом "Андроник Бушля", в оповіданні, яке було надруковане, здається, в журналі "Життя й революція", - заголовка цього оповідання я не пам'ятаю/.

Під натиском баби Палажки, яка казала: "Коли молоді з дітьми повернулися, то чого нам, старим, гибіти на чужині?" дід ліквідував те господарство, і вони також повернулися на Україну. Не знаю, як дід ліквідував те господарство, за які гроші продав, але це повернення зруйнувало нашу

родину матеріально. Батько зміг купити тільки вбогу хату, майже таку, як у Шевченкового батька була, з вузькою смужкою городу, материн брат дядько Савка Кухар подарував сестрі півдесятини замлі, - оце й усе добро було. Дід Юхим уже посоромився вернутися в село і став за двірника в м. Катеринославі. А щоб якось спокутувати провину перед синоюю родиною /бо він же був ініціатором переселення на "вжитки"/, він купив і одного дня урочи-сто привів на наше вбоге подвір"я корову. Я пригадую, що це було справжнє свято: усі ми раділи появі цієї корови як новому членові нашої сім"ї. /А в "Сибірі" ж було в нас декілька корів, дві чи три пари волів.../. Але ця корова не дуже рятувала нашу велику безземельну селянську родину, - її обсіли злидні.

Мій батько, мавши ф́ах іконописця та ф́арбувальника, поф́арбував у нашому селі цілу велику церкву зокола, з великим образом Покрови над притвором /і я вже йому допомагав, заповнював відповідною ф́арбою контури омоф́ора тощо/, ф́арбував бляшані дахи, вікна та підлоги в багатих хуторянкуркулів. Але, будши дуже непрактичним у грошових розрахунках, він дуже мало заробляв. Звістку про початок Першої світової війни ми з батьком уперше почули на такому хуторі...

Після повернення на Україну я вступив уже до двокласової т.зв. міністерської школи, з п"ятирічним навчанням і закінчив її на весні 1916 р. Закінчення цієї школи давало право на вступ до учительських семінарій. Я все літо готувався до таких іспитів, ті, що спостерігали це моє готування, казали, що я "аж поживк на виду". Але в новомосковській учительській семінарії мене не прийняли через мою низько-

окість /короткозорість/. Проте це була формальна причина, "причіпка", бо я склав іспити дуже добре. Тільки ж і вступників було більше, ніж можна було прийняти, - тим і вишукували якісь підстави для відмови. Я в кабінеті директора ривав, як дитина.

На щастя, тієї осені в м.Павлограді відкрили нову учительську семінарію, з деяким запізненням, і я, на пораду мого вчителя, негайно подався туди, а там склав іспити так, що мене прийнято зразу на перший курс, обминувши підготовчий. Жив я в Павлограді на невеличку стипендію, а крім того, мені час від часу допомагав дід Юхим. Під час літніх вакацій я приїжджав до діда і працював на цигарковій фабриці, що містилася в тому комплексі будинків на Провіантській вулиці, де двірником був мій дід. Роботу на цій фабриці я описав у оповіданні "Страйк", що було надруковане в журналі "Плужанин" чи "Плуг", уже не пригадую достеменно. В "інтервалі" між "провалом" у Новомосковському та вступом до павлоградської семінарії я працював у публичній пекарні, яку я пізніше описав у оповіданні "Хлоп"ячі дні". У цьому оповіданні я хотів зобразити тривожні настрої в місті Катеринославі напередодні падіння Тимчасового уряду в Петрограді й загрозу більшовицького перевороту.

Павлоградську вчительську семінарію я закінчив 1920 р. Це було вже за т.зв. радянської влади, що зразу завзялася ліквідувати неписьменність населення, на селі потрібні були вчителі, і наш останній курс випустили в січні чи лютні 1920 р. та зразу ж розіслали на працю. Я потрапив до с. Юріївки Павлоградського повіту, на посаду вчителя українознавства у вищій початковій школі /був такий тип ще до революції/.

Але в цій школі я вчителював тільки до кінця навчального року, бо восени того ж року вступив до катеринославського Вищого інституту народної освіти /скорочено: ВІНО/, на факультет "профосу" /професійної освіти/, на його літературно-мовний відділ. Цей тип інститутів, за Гриньковою системою, відповідав ліквідованим тоді університетам, і так, як це було в дореволюційних університетах, регулярно відвідування лекцій у ньому не було обов'язкове. А що я мусів заробляти на життя, то одночасно із вступом до цього ВІНО я почав учителювати в своєму с.Миколаївці, в тій "низянській" школі, де починав свою освіту, приїхавши з "Сибіру". А як приїжджав складати спити, то зупинявся в діда Юхима. Але, здається, з другого півріччя цього навчального року /а може, й з осени,- не пам'ятаю добре/ я влаштувався на роботу в нижнедніпровській залізничній школі /це лівобережна частина м. Катеринослава/. Жив я тепер уже постійно в діда Юхима, на Провіантській вулиці, звідки їздив автобусом через Дніпро на роботу, а трамваєм, пообіднього часу чи вечорами - на лекції. Тепер разом з дідом жила в м.Катеринославі й баба Палажка, що готувала нам обіди.

Цей інститут я закінчив 1923 р. Не можна сказати, щоб він дав мені багато знань. Але в ньому викладав лінгвістичні дисципліни колишній професор московського університету М.Пєшковський, автор відомої праці "Русский синтаксис в научном освещении", і він "заразив" мене любов'ю до мовознавства. Викладали нам, словесникам, ще грецьку мову та латину. Українську літературу та мову читав нам рідний брат С.Єфремова - П.О.Єфремов, що став пізніше моїм справжнім учителем. Цей інститут

я закінчив 1923 р., написавши роботу "Українська версія світового сюжету - "Камінний господар" Лесі Українки". Петро Олександрович допоміг мені вступити і в аспірантуру при науково-дослідчій кафедрі українознавства, що її очолював акад. Д.І.Яворницький. Я мав у цій справі труднощі через те, що "ребята возражали", як сказав мені ректор інституту, якийсь росіянин /прізвища його не пам'ятаю/. "Ребята" - то була "комсомольська" організація, від якої потрібна була рекомендація, а я не був у "Комсомолі". Проте П.О.Єфремов якось обминув цю перешкоду, і 1925 р. мене прийнято в аспірантуру, на секцію української мови й літератури. Під керівництвом П.О.Єфремова я написав промоційну працю "Сонет в українській поезії". Цю тему я вибрав сам, але він мені допоміг літературою, написав рекомендаційного листа до свого брата Сергія Єфремова в Київ, я туди поїхав, і в бібліотеці Академії наук був допущений навіть до спеціального відділу, де були західноукраїнські видання, в яких я познаходив сонети М.Рудницького, Мосендза... Аспірантуру я закінчив 1929 р., а моя розвідка про сонет була видана в м.Одесі того ж таки 1929 р.

Вчившись в аспірантурі, я, як людина вже з вищою освітою, викладав уже в "до-свідній" /як вона звалася/ середній школі, в її старших класах, а після закінчення аспірантури я мав право на працю й у високих школах. Проте я й у цій справі нахопився на "труднощі": 9 серпня 1929 р. мене заарештовано в справі "Спілки Визволення України". А не заарештувати мене не могли через те, що я а/ був "на обліку" в ДПУ з самого початку моєї появи в м.Катеринославі-Дніпропетровськ /цій устано-

ві було відомо про мій арешт 1919 р. - як я ще вчився в семінарії, на цій "підставі" мене викликали на допити, десь 1923 чи 1924 р., щоб зробити з мене "сексота", але я не "піймався" на "принади"/, б/ 1925 чи 1927 р. /оце те, чого я, старий, уже не можу достеменно сказати/ мене заарештовано в зв'язку з тим, що якийсь білогвардієць кинув бомбу в м. Ленінграді на партійних зборах /про цю "причину" мого арешту я довідався тільки тоді, як мене після двотижневих допитів, що я знаю про якусь бомбу, випустили, і я прочитав у газетах надруковане великими літерами: "Уряд доручив ДПУ очистити країну від палів і розбишак"/, в/я був близький учень-приятель П.О. Єфремова, що його тоді, як і всіх українських діячів нашого міста, також заарештовано, г/ я був уже відомий у місті активний український діяч і письменник, був членом "Плугу", членом редакційної колегії журналу "Зоря", навіть фактичним технічним редактором, а її відповідальний редактор галичанин і колишній січовий стрілець, а тепер уже член КП/б/У Іван Ткачук перед цим третім арештом хотів зробити мене платним секретарем редакції...

Нахил до письменницької творчості я успадкував, мабуть, від співучої бабусі Палажки та її мисця-сина, а мого батька, і перші спроби в мене виникли разом із спробами малювати під впливом малярської практики мого батька. Я виразно пам'ятаю, що першого вірша "В'юга" /"Хуга"/ я написав, лежачи животом на теплому черені в нашій убогій хаті тоді, коли надворі, справді, була хурделиця, а вікна так понамерзали, що в хаті було напівтемно. Це виникло в мене "стихійно", без будь-якого свідомого заміру стати письменником. А написав я ро-

сійською мовою через те, що іншої "грамоти" в мене тоді, десь іще перед війною 1914 р., не було. Тим то й наступні мої наслідування російського поета XVIII ст. В.Державина, що його твори ми вивчали в школі, таких, як "Бог", "Водопад", я писав російською мовою. Ще пізніше я перевіршовував російською мовою якісь казки, наслідуючи казку Ершова "Конёк-горбунок". На початку війни 1914 р. я вшкварив цілу поему про Кузьму Крючкова. А я ж уже бачив українські твори. Вперше, як я це згадував уже, ще на "Сибірі", - пісню з Шевченкових "Гайдамаків". Уже на Україні моєму молодшому від мене на два роки братові Юхимові, після закінчення трирічної початкової школи, подаровано "Маленький кобзар" Т.Шевченка, і його я читав та майже на пам'ять повиучував деякі вірші. Допомагаючи батькові фарбувати дах нашої церкви, я під час відпочинку на тому ж таки даху читав народну нісенітницю "Не люблю - не слухай, брехать не мішай" та приказки Є.Гребінки... Але я, поперше, взагалі не знав, що я - українець, а подруге, не вмів писати по-українському, та й у голові собі не покладав, що може бути окрема від російської українська література. Про те, що я не вмів писати по-українському може свідчити перша моя "зустріч" з цією потребою. На початку революції 1917 р. улітку приїхав до нашого села син місцевого священика студент Павловський і вперше зорганізував у нашому селі "Просвіту", скликавши для цього усіх наших середньошкільників - гімназистів та семінаристів. А що я був син маляра і сам умів малювати, то мені він доручив намалювати на великому креслярському аркуші паперу щось таке як "вивіску" цієї "Просвіти". Я таку вивіску намалював, повиводивши дуже чепурно акварельними фарбами "Миколаївське то-

вариства "Просвіта", з якимись там іншими словами, де треба було вжити літери "й", - так я замість цієї літери понамальовував "ї". Коли я це малював, то я вже був національно-усвідомлений, а усвідомив мене ще в семінарії, на початку Лютневої революції мій шкільний товариш, відомий пізніше український більшовик, замісник комісара освіти М.Скрипника - Євген Гірчак. "Гірчак" - це був його партійний ще з передреволюційного часу псевдонім, а як його було на прізвище, я не знаю, бо й у семінарії він учився під прибраним прізвищем "Нікіфоров": він так переховувався від переслідування поліції. Цей "Нікіфоров" був старший за всіх нас віком і авторитетом для нас у різних питаннях. Отож він одного дня приніс до семінарії "Кобзаря" Т.Шевченка й показав мені. А як я "здивувався", побачивши таку велику українську книгу, він сказав мені: "Та й ти ж - українець". І мені тоді наче в голові розвиднилося.

Мій перший вірш, написаний українською мовою, мав символічний заголовок "Стежка додому". Тільки ж я не можу похвалитися такою мудрістю, - що це, мовляв, я так влучно його заголовив: я запозичив це з назви української читанки І.Труби, виданої в м.Катеринославі, що так називалася - "Стежка додому". Але й після цього першого українського вірша я ще написав для стінної семінарської газети російського вірша "Ласточки прилетели"... А що твори, призначувані для цієї газети, проходили через руки нашого викладача природознавства Івана Марченка, то він, узявши в мене цього вірша, накинувся на мене мало не з лайкою: "Що ви собі думаєте? Хочете здобути славу на полі російської літератури? Там і без вас досить письменників"... І хоч ці "Ласточки" були, здається, вміщені в тій га-

зеті, але це був мій останній літературний твір російською мовою...

У ЗАМКНУТІЙ І "НЕЗАМКНУТІЙ" ТЮРМІ

Я перший у семінарії виступив з "доповіддю" на шевченківському святі українською мовою, власне, переповів прочитану в "Кобзарі" біографію Т.Шевченка. Потім з моєї ініціативи почав "виходити" рукописний збірник "Згода", а в ньому більшість творів були мої, тільки підписані різними псевдонімами. Були ще твори І.Тетерки, П. Вільхового... А що цей збірник "виходив" в одному примірнику і, здається, далі першого числа не "пішов", то я, як редактор і переписувач цього видання, вважав його своєю власністю і, коли їхав додому, до батьків на село, то забрав його з собою. А це було 1919 р., коли на Катеринославщину наступав Денікін. І от на самі Зелені свята на наше убоге подвір'я заїхала бричка з "чекістами", серед яких пам'ятаю матроса, що робив у мене трус, і той матрос забрав мою "Згоду". Ця "Згода" фігурувала на допитах, питання крутилися навколо мого вірша "Убили! Хто? Якіїсь люди, Такі ж, як він людські облуди, Що хочуть жить, що хочуть крові"...

Цього вірша я написав про вбитого біля нашої семінарії чоловіка. На щастя, вірш був підписаний не моїм прізвиськом, і я його зрікся тоді.

Цей арешт я описав пізніше в нарисі - спогаді "Перший біль". А з цього ув'язнення я втік під час наступу денікінців на саме м.Катеринослав.

Як відомо, денікінці вже не визнавали

ніякої України, закривали українські школи, а в м.Павлограді розстріляли голову місцевої "Просвіти" Хмару. Тільки ж не довго трималася їхня влада, у їхньому за-підлі завирували селянські повстання. Від-ступаючи, вони в скрутну хвилю мобілізу-вали в м.Павлограді середньошкільників - гімназистів та семінаристів, - отож і я вперше в житті потрапив до "війська". Та побув я в тому "війську" з тиждень, а по-тім утік з Павлограда в своє село. Цю вте-чу я описав уже на еміграції у творі "Пі-ший-пішаниця і хлопці на конях". Повернув-ся я до Павлограду тоді, як там знов була "радянська влада", виходила газета, що, здається, називалася "Плуг та молоток", і в тій газеті надруковано мого вірша "Ко-лись і тепер". Це був мій перший друкова-ний твір. Надрукував я там ще деякі вірші, а серед них і сатиричний - "Епітафія Дені-кіна". Коли я став жити в м.Катеринославі, то друкувався в кооперативному журналі "Споживач" /вірші й оповідання/, а з 1925 р., коли став виходити журнал "Зоря", я друкував у ньому вірші, оповідання, стат-ті, рецензії, деякі переклади з інших мов - з російської, з польської, з білоруської, з німецької. Року 1927 у Києві, у в-ві письменників "Маса" вийшла моя перша збі-рочка прозових творів "Малоучок". На про-тязі 20-их років я друкувався ще в харків-ських журналах /"Червоний шлях", "Плужанин", "Критика", альманах "Плуг"/, у київському журналі "Життя й революція". Остання моя друкована під час українізації річ була теоретична стаття "Стилістичні можливості письменника", надрукована в харківському журналі "Літературний архів", що його ре-дагував голова "Плугу" С.Пилипенко. На цьому обірвалася моя літературна й науко-ва діяльність на Україні.

Арешт у справі СВУ, що про неї я довідався тільки від слідчого, викинув мене з літературного життя. Після семимісячного ув'язнення я був без роботи аж до осені 1930 р., коли з великими труднощами влаштувався на роботу в "Робітфаці" дніпропетровського Металургійного інституту. Але на цій посаді я працював тільки один рік, до осені 1931 р. Того року Сталін надрукував "листа" в московськiм ж. "Пролетарская революция" про якусь там "троцькістську контрабанду", і в зв'язку з цим почалася "проробка" по всьому "Радянському Союзу". У число жертв такої "проробки" потрапив і я, дарма що я не мав жадного відношення до будь-якого троцькізму. Мене осудили на загальних зборах студентів та викладачів "Робітфаку", звільнили з роботи, виключили з професійної спілки. У газеті "Зоря" була надрукована проти мене підвальна стаття "Бфремівщина під машкарою марксизму", а її написав мій помічник у викладанні Квачов, член партії. Коли я апелював до обласної управи спілки "Робос", то наді мною влаштували такий самий суд на всіміських зборах працівників освіти, а потім підтвердили виключення із спілки, заборонивши мені працювати в школах. На початку наступного 1932 р. я поїхав навмання до м. Сталіно в Дінбасі і там, приховавши своє виключення із спілки, влаштувався на роботу в середній школі, де я викладав українську, російську й німецьку мови. Додатково мав ще таку ж роботу в геолого-розвідковому технікумі на шахті Вітка. Але в м. Сталіно я працював тільки до кінця шкільного року, бо восени мені пощастило влаштуватися керівником катедри мовознавства в Луганському педагогічному інституті. Я читав курси загального мовознавства, історії україн-

ської мови, курс російської мови, керуючи роботою всієї катедри, в складі якої було ще два викладачі. Проте й на цій посаді я затримався тільки на один шкільний рік, бо восени 1933 р. почалася "чистка" партії, а разом з "чисткою" партійних "чистили" ще більше безпартійних. А що дніпропетровське ДПУ ніколи не спускало мене з ока, то якось один із моїх студентів підійшов до мене і передав мені...виклик до місцевого ДПУ на 10 чи що годину вечора. Там мене прийняв той слідчий, що мучив допитами ще в 1930 р., колишній троцькіст молодий жид Гесс, і запропонував мені... "допомогти їм у викриванні ворогів радянської влади". В нагороду за це він обіцяв мені членство в партії, збереження на посаді і взагалі сказав, що, мовляв, "ніжак чорт тебе не тронєт".

А що я не згодився на таку "співпрацю", то незабаром після цього на чергових "чисткових" зборах в інституті виступив один мій студент /не той, що передав "запрошення" до ДПУ/ і сказав, що я в своїх викладах не додержувався діалектичного матеріалізму, а також давав студентам як ілюстрації до граматики української мови такі фрази, як "був собі дід та баба", а також "іде ляхів сорок тисяч хорошої вроди" /ці фрази були в підручнику О.Синявського, яким усі до того користувалися у викладанні української мови/. Трохи пізніше секретар Дінецького "обкому" партії Саркісов назвав мене в своєму виступі "петлюрівцем", що, мовляв, проліз у "радянську школу". А далі мій "приятель" О.Пулинець, керівник катедри української літератури, надрукував про мене в інститутській багатотиражці статтю під заголовком "Петлюрівське охвістя". Кінець-кінцем, мене звільнено з роботи і знов викинуто із спілки "Робос".

А на руки мені видали "витяг із протоколу", де мені дано таку характеристику, що з нею я ні в якій школі не міг улаштуватися на роботу.

А це ж був страшний рік голоду. На вулицях у Луганському валялися пухлі або й мертві селяни. Один такий випадок я зобразив у новельці "Очі", а загальну картину - у вірші "Читаю в "Правді". Та й ми, службовці, одержували пайки аби-які, зокрема, пам"ятаю, в"ялі дрібні буряки. Писав я тоді до Постишева, який довів уже М.Скрипника до самогубства, - відгуку, звичайно, не було ніякого, їздив особисто до Харкова, просився на прийняття до нового "наркома" освіти - В.Затонського, - до нього мене не допущено. Прийняв мене тільки голова "Укрнауки" галичанин Баран, але той мені нічого не міг навіть порадити, ба й сам справляв враження переляканої людини. Пригадую, що й прийняв він мене чомусь увечорі, коли в будинку Комісаріату освіти майже нікого не було. І от цікавий момент: іду я притемненим коридором, а назустріч мені йде Є.Гірчак, мій шкільний товариш, що, як я написав вище, навернув мене на українство. Здавалося б, це трапилася унікальна нагода використати його колишню до мене приятельську, поговорити про свою біду віч-на-віч, без свідків, але я...удав, що не впізнав його, і ми швидко розминулись. Я ж бо знав, що він уже "викорінював націоналістичне шкідництво на мовному фронті", та ще й не тільки в українців, а й у білорусів.

Їздив я до Москви, щоб у Комісаріаті освіти РРФСР одержати призначення на роботу в якомусь російському педагогічному інституті. Але там запитали думку про мене в "украинских товарищей", зокрема назвали прізвище Б.Коваленка, "комсомольсь-

кого" критика, який ще в Києві написав негативну з політичного погляду рецензію на мою першу книжечку "Малоучок", а тоді вже вчився в "Комакадемії" в Москві, - і відмовили. З оголошення в газеті я довідався, що потрібний керівник катедри мовознавства в м.Уральську, і я прямо з Москви поїхав туди. Там директором був українець /я забув, як його на прізвище/, і він насамперед спитався: "А що з вами було "до етого" на Україні?" Я мусів сказати правду - і того ж дня пішов на вокзал та поїхав через ту ж таки Москву додому, до м.Луганського, де в мене була моя сім'я, дружина й син.

В.ЧАПЛЕНКО З ПЕРШОЮ ДРУЖИНОЮ МАРІЄЮ

Я знав не один випадок, що люди в такій ситуації вішалися чи труїлися. Один з таких випадків у тому ж Луганському дав мені тему для оповідання "Стара вчителька". Але я ще був молодий і вмирати не хотів. Я взяв стертую підшву з старої гумової калоші - і уміятно вирізьбив штамп та круглу печатку Луганського педагогічного інституту, а потім написав на аркушику із звичайного шкільного зшитку звичайним пером "Довідку" про те, що я працював у цьому інституті на такій то посаді і "звільнився на власне бажання". Не пам'ятаю тільки, якою мовою я ту довідку написав, здається, українською, щоб було враження, що її написано на Україні для українських установ. А штамп і печатку я навмисно відбив не "дуже виразно", як тоді, за браком навіть доброго чорнила /звичайно воно було фіялкове/, і роблено в "радянських" канцеляріях. Та й друкарські машинки не скрізь були. Тим то я для більшої "правдивості" й не використав своєї друкарської машинки, що її я купив у Москві ще за "добрих 20-их років", як їздив туди на всесоюзний з'їзд селянських письменників /як один з делегатів від нашого "Плугу"/.

Це все діялося вже на весні та влітку 1933 р., коли звичайно в газетах проголошувалося конкурси на заміщення вакантних посад у вищих школах, і я, знайшовши в московській газеті таке оголошення Туркменського педагогічного інституту, надіслав туди свою заяву з отією своєю "довідкою". А як великої певності щодо можливого позитивного відгуку в мене не було, та й не дуже хотілося мені в таку далечінь на роботу їхати, то я поїхав ще до Грузії, зайшов там до грузинського університету. Мене прийняв "завпед" цього уні-

верситету дуже приязно, але ніякої роботи він мені не міг дати /йому я сказав усю правду/, тільки приобіцяв написати мені, якщо потрібний буде викладач російської мови на якихось там курсах. Ми з ним, звичайно, говорили по-російському, але я з приємністю для себе як одного з переслідуваних за рідну мову констатував факт, що в Тбілісі російською мовою не можна було навіть про вулицю запитати, усі відповідали: "Ара", що, мабуть, означало: "Не розумію". Повертаючись додому, я по дорозі зупинився в м. Ростові над Доном, зайшов до Обласного відділу народної освіти і, сказавши там тільки про те, що я в м. Сталіно викладав німецьку та російську мову, одержав призначення на посаду викладача німецької мови в одній із тамтешніх середніх шкіл. На роботу я мав з'явитися на початку нового шкільного року, тобто 1 вересня. Та коли я, перш ніж виїхати з Ростова, зайшов на пошту, де міг бути лист "до запитання" від моєї дружини, то там такий для мене лист був, а в ньому дружина писала, що прийшла телеграма з м. Ашхабада: мене прийнято на посаду керівника катедри російської мови.

В Ашхабадському педагогічному інституті директором був місцевий туркмен, а "заведом" - галичанин Лащак, австрійський військовополонений ще з Першої світової війни, одружений з росіячкою і вже член партії. Лащак, людина з університетською освітою, був фактичним керівником інституту. Він ставився до мене добре і, будиши людиною тактовною, ніколи не розпитував мене про моє минуле, хоч, напевно, догадувався, що я не з добра покинув Україну. Але по-українському боявся зі мною говорити навіть віч-на-віч. У складі мо-

єї катедри було ще двоє українців, і ми завжди, коли між нами не було співробітниць-жидівки, жінки прокурора ТРСР на прізвище Стефанюка, говорили по-українському. Цей Стефанюк походив з Волині, але так, як і Лащак, ніколи не згадував про своє українське походження. Туркменам-студентам ми викладали з перекладачем: викладач пояснював свій матеріал по-російському хвилин з десять, а потім перекладач пояснював цей матеріал студентам по-туркменському. Між іншим, я ще їздив до голови "Раднаркому" туркмена, щоб навчати його...німецької мови. По мене приїжджало урядове авто, я брав із собою підручника, а також німецьку ілюстровану комуністичну газету, і все навчання зводилося до того, що той голова розглядав знятки в тій газеті... 1934 р. Москва затвердила мене в званні професора.

Але в Туркменії почалася чергова "чистка" партії, а це означало, що мені треба було звідти тікати. Тож коли з партії викинули директора-туркмена, а тимчасово його функції почав виконувати керівник катедри туркменської мови білорус проф. Поцелуєвський, з яким у мене були добрі відносини, я попросив його звільнити мене "на власне бажання". І він це зробив. Якже я, звільнившись, пішов до канцелярії, щоб забрати свою зфальшовану довідку з Луганського педагогічного інституту, то секретарка показала мені порожню обкладинку моєї справи, а в ній не було ні одного папірця, тільки за бляшкою "швидкозшивача" були невеличкі рештки з паперу. Я зразу зрозумів, що це переляканий Лащак захопився знищити цей фальшивий документ. А це було вже наприкінці шкільного 1936-1937 р., і я поспішив виїхати з усім своїм добром до "Європи". Уже через рік чи більше, як я вже працював в іншому інституті і випад-

ково зустрів одного викладача з туркменського інституту, то той мені сказав, що у висліді "чистки" Лашака розстріляно. Чи то була правда, я не довідувався, — його могли тільки заарештувати, а чутка пішла, що розстріляно...

Мене тягло до українського народу, я хотів улаштуватися на роботу якомога ближче до України. Тож я кинувся насамперед до Краснодару. Але в тамтешньому педагогічному інституті зразу ж таки запитали, що зі мною було в УРСР, і я похопився звідти "утекти", бо був свідомий небезпек у цьому українському краї із забороненою українською мовою. З Краснодару я поїхав до Ставрополя, що був трохи далі від кубанського українського масиву. А що Поцелуєвський дав мені в посвідченні добру характеристику, то мене зразу прийнято на роботу та ще й настановлено не тільки керівником катедри, а й деканом літературно-мовного факультету.

Ще перед початком шкільного року я перевіз своє майно, свою чималу українську бібліотеку з Туркменії до м. Ставрополя. Але не проминув, мабуть, і тиждень моєї роботи в цьому інституті, як я зустрівся в коридорі інститутського будинку із викладачем ботаніки жидом на прізвище Каменко, який підійшов до мене, сказавши: "Та ми ж із вами, здається, знайомі? Пам"ятаєте, як ви надрукували мою статтю в дніпропетровському журналі "Зоря"?" Я, звичайно, не міг цього заперечити. А на другий день директор /теж жид, але інтелігентна людина, його навіть вислано було з Москви до Ставрополя чи не за троцькізм/ викликав мене до себе в кабінет і, замкнувши двері, сказав мені: "Ви приховали факт, що ви були в Дніпропетровськiм заарештовані". А я на це: "Ви не питали, то я й не сказав... Але

В мене є довідка з ДПУ, що мою справу закрито". Директор сказав принести йому тую довідку, а як я це зробив, він сказав: "Ну, працюйте"...Через деякий час його переведено на якусь іншу роботу, а на його місце призначено простакуватого русака, який про цю справу не знав, і я якийсь час попрацював у цьому інституті досить спокійно.

Та от наприкінці шкільного року до мене підійшов один студент і сказав мені: "Наша парторганізація вважає, що ви працюєте добре і як керівник катедри, і як декан, а деканат треба партизувати. Подавайте заяву на вступ до партії". - "О, я, звичайно, подам!" - відгукнувся я. А тіло в мене так і отерпло: це ж означало для мене чергову катастрофу! Що його робити? Тоді я вирішив скористуватися тим, що лікар виявив у мене початки геморою, якийсь гемороїд навіть прорвався й кривавив, і негайно ліг у лікарню на операцію. З лікарні я вийшов тоді, як уже шкільний рік закінчився, студенти розїхалися й "парторганізація" припинила свою активну роботу. Цей мій маневр був так добре заличкований, що за моїм прикладом, зробив тоді собі операцію й "завпед" інституту. Але мені було ясно, що цим маневром я тільки на час вакацій відсунув небезпеку і треба з цього інституту тікати. На моє щастя, у недалекому м.П"ятигірському відкрито новий педагогічний інститут, і директор того інституту гарячково шукав викладачів, щоб 1 вересня розпочати роботу. Я подав заяву - і мене прийнято. Ще влітку я навіть переїхав із своєю родиною до того курортного міста. Але директор Ставропольського інституту подав скаргу до Всесоюзного комітету в справах вищих шкіл і на мене, що я самовільно покинув роботу, і на директора нового ін-

ституту, що прийняв такого "самовільця", і з Москви прийшла телеграма: "Негайно такого то /тобто мене/ повернути на роботу в Ставропольський педагогічний інститут". Новий директор поїхав до Москви і оборонив мене тим, що в Ставропольському інституті є доцент, який може тимчасово очолювати катедру, а в нього немає нікого. А в мене мотиви були ті, що я шукав кліматично сприятливішого для мого здоров'я місця, щоб поправити здоров'я після операції.

З огляду на те, що я мав затверджене звання професора, при моїй катедрі відкрито аспірантуру, і я мав двох аспірантів, з місцевих свідомих українців, - жінку на прізвище Черевань та молодого, одруженого вже чоловіка, що закінчив перед тим Краснодарський педагогічний інститут, Івана Писанку, який навіть писав твори українською мовою. Серед студентів теж більшість були українці, а декому з них я навіть давав читати українські книжки з своєї бібліотеки. Був і доцент при моїй катедрі - свідомий українець. Взагалі навколо мене згуртувались у П'ятигірському місцеві українці. На це не могли не звернути уваги органи державної безпеки. На самому початку війни Івана Писанку заарештовано, а до мене підсиляли "секота" на прізвище Андрейко, та я його зразу "розкусив", і це мене тимчасово врятувало від арешту. Про це я довідався після того, як до П'ятигірського влітку 1942 р. прийшли німці. Тоді мені сказала бібліотекарка нашого інституту, що на це їй натякав начальник Ш/чи як там він звався/відділу тієї військової частини, яка стояла в П'ятигірському, мовляв, "ми знаємо, що в мешканні професора...збираються українці"...

Мене просто не встигли заарештувати: тим "начальникам" довелося самим рятуватися втечею. Між іншим, ще на самому початку війни мене були викликали до "воєнкомату" для мобілізації, але мене оборонив директор, мотивуючи тим, що мене ніким замінити на роботі.

Коли німці після програної битви під Сталінградом почали відступати, мені довелося тікати на Захід.

Опинившись поза межами України, я, звичайно, не міг уже друкуватися в українських журналах /а українські видання, як і всю українізацію, тоді, наприкінці 1932 р., в Російській федерації, та й у Казахстані, ліквідовано/ та бути українським письменником. Мене ж іще після арешту 1929 р. викинуто з "Плугу". Як професор російської мови, я мусів щось писати поросійському, цього від нас вимагали, і я написав та надрукував тоді в московському журналі "Литературная учёба" дві статті-розвідки "Фольклор в творчестве Гоголя" та "Язык "Слова о полку Игореве". Після того, як вийшла постанова ЦК ВКП/б/ про учені ступні та звання працівників високих шкіл, я почав писати докторську дисертацію на тему про походження східнослов'янських мов /ці докторати мали характер ще дореволюційних докторатів, надаваних у Росії, і їх не можна плутати із західноєвропейськими, а європейській докторській дисертації в моїй науковій кваліфікації відповідала моя аспірантська промоційна праця "Сонет в українській поезії"/. Але мене тягло до українського літературного життя. Отож я, закінчивши повість "Пиворіз", не втерпів та написав листа до Павла Тичини, куди мені з цим твором податися чи хоч до якого архіву здати на збере-

ження. П.Тичина мені написав: "Як можна живу людину підшивати до мертвих архівних справ?" І порадив надіслати до Державного видавництва в Києві. Я так і зробив. Але там цей твір передано до кабінету молодого автора, а це означало, що мене вже забуто як активного письменника. Тільки ж і з того кабінету мені цю річ повернуто, з додатком двох рецензій - І. Ле /Мойсі/ та якогось П.Сєвєрова. Рецензія І.Ле вразила мене поганою українською мовою і була негативна, а рецензія Сєвєрова, написана по-російському, була позитивна, навіть похвальна. Та керівники кабінету, очевидно, більше повірили відомому тоді Іванові Ле. Переклав я ще був вірші з якоїсь ляської мови /це, здається, мова Заольжанського Шлезьку/, одержавши збілочку від її автора-емігранта, що жив у Москві, і надіслав до харківського журналу /забув, як він тоді називався/, але там їх не надрукували.

Але я не міг не писати по-українському. Тільки це вже були "захалавні" твори, не призначувані до друку за "радянської влади". Так я написав п'єси "Цяця-молодичка", "Велика дивовижа" /це, правда, була історична річ, з якою, як і з "Пиворізом", можна було не ховатись/, повісті "Півтора людського", "Люди в тенетах", такі оповідання, як "Стара вчителька", такі віршовані твори, як "Ісько Гава", та інші протибільшовицькі речі. Писав я ці твори вже так, що й моя жінка не догадувалася, що я пишу, - легальне чи нелегальне, писав я здебільшого ночами, а на день ховав, наприклад, в Ашхабаді, в ніжки ліжка, що були з залізних досить товстих рур: я скручував машинопис у дудочку, обв'язував ниткою з довгим кінцем її, відкручував наверх і тоді засував той верчик у рур-ніжку,

залишаючи зверху тільки малий кінець нитки, щоб можна було витягти сховане. У П"ятигірському, де я мав уже більше "захалавних" писань, я знайшов велику стару руру, засував туди машинописи і закопував руру в льоху у вугільний пил, який нам видавали на паливо.

Усе це я захопив із собою, тікаючи на Захід, де вони й були надруковані. Повість "Пиворіз" та п"єсу "Велика дивовижа" видало ще "Українське видавництво" у Львові-Кракові, а решту я повивдавав пізніше в Німеччині та в Америці й Канаді.

РОМАНТИКА ВІДДАЛІ І ВІЛЬНА УКРАЇНСЬКА ДІЙСНІСТЬ

Живши в умовах спочатку суворого /20-ті роки/, а потім жорстокого терористичного режиму / з початку 30-их років/, що викинув мене за межі України, я не міг не мріяти про вільнішу "закордонну" Україну та вільних українців. Тим то я жадібно цікавився всякими інформаціями про ту Україну і тих українців, що так чи так доходили до мене. Коли, наприклад, В.Коряк "розгромив" Євгенове Маланюкове "Послання" в підвалах харківської газети "Комуніст", я сприйняв цей "розгром" по-своєму, не так, як того хотів цей критик-посіпака. Я витяв цю статтю і зберігав її ради наведених у ній цитат із Маланюкового твору аж до початку Другої світової війни. Працювавши в редакції дніпропетровського журналу "Зоря", я забрав собі надіслані з Галичини журнали "Нова хата", "Жіноча доля", "Чар-зілля" і зберігав їх у своїй родині, з гордістю показуючи близьким знайомим, мовляв, і українською мовою видаються жіночі журнали. Таким же шляхом я придбав закарпатський

журнал "Наша земля", що його видавав В. Гренджа-Донський. Не пам'ятаю вже, звідки я добув брошури Д.Донцова "Похід Карла XII на Україну" та "Маркс і Енгельс про неісторичні нації" і теж зберігав їх. Я повіз їх аж до Середньої Азії, як мені довелося працювати в Ашхабадському педагогічному інституті, і там їх показував українцям, що гуртувалися біля мене як професора згаданого інституту. Це все було для мене ознаками вільної, але такої далекої й недосяжної, овіяної романтикою віддалі України. Та коли десь у середині 20-их років мій учитель, професор ВІНО, де я вчився, Петро Єфремов дав мені прочитати "Націоналізм" Д.Донцова, я поставився до цього теоретичного твору критично і прямо про це сказав П.Єфремову, дарма що той був, либонь, іншої думки про нього: йому заімпонувало те, що Донцов, як він сказав мені, "виписався на публіциста європейської міри". / Це видання П.Єфремов, здається, одержав із Києва через свого брата С.Єфремова/.

Пробував я й листуватися із західними українцями. Це було у 20-их роках, коли я жив ще на Україні. Я написав тоді листівку і до редакції журналу "Нова хата", в якій коротко інформував про працю російського фолклориста Андреєва, надруковану в ленінградському "Славянск-ому сборник-у", а в тій праці подав дуже цікаві думки про українські народні казки як найбагатші серед казок усіх слов'янських народів. Писав я листівки, а не закриті листи, оглядаючись на можливу більшовицьку цензуру. Відгуків на ці листівки я не мав, але покладав це на карбтієї ж таки більшовицької цензури. Хоч насправді на ці "незначні" листівки могли не звернути уваги й адресати. Адже

для них листи із-за кордону не були чимсь надзвичайним, і вони могли просто повикидати їх до коша. Моє прагнення контактів з вільними українцями могло бути їм незрозуміле.

А оті галицькі видання /журнали/ я перевіз із Середньої Азії на Північний Кавказ, і я їх там спалив аж після того, як почув з радіо виступ Молотова, що оповістив про напад гітлерівської Німеччини на "Радянський Союз", бо сподівався посилення терору й трусу в мене особисто. Спалив тоді й інші небезпечні для такого моменту видання та матеріали, зокрема "До хвили" В.Шахрая та "Статті В.Леніна по національному питанні" в перекладі того ж таки Шахрая і з його передмовою.

Не попалив тільки писаних "захалявно" своїх творів - "Півтора людського", "Люди в тенетах" та інших, тільки поховав краще.

Настирливо муляла мене думка про втечу за кордон. Особливо загострилося це "бажання" тоді, як я випадково опинився був на кордоні з Іраном, працювавши в м.Ашхабаді. Там я мав можливість навіть бувати "за кордоном Радянського Союзу". Наш інститут досить часто влаштовував екскурсії своїх працівників до провалля Тутли в горах Копет-дагу, що своїм кінцем виходило в нейтральну смугу між Іраном і "Радянським Союзом" /я пізніше описав його в повісті "На узгір'ї Копет-дагу"/. Звідти мені показували навіть горби, що за ними, казали, була вже іранська прикордонна варта. Та разом із тим оповідали й про те, що дійти горами до тієї варти не так легко, що бували такі випадки, коли втікачі, поблукавши в горах, були раді, як поверталися назад і знаходили "радянсь-

кий" прикордонний пост, хоч це й наражало їх на кару за таку спробу "зрадити батьківщину". Це мене, звичайно, стримувало. Та ще мав я й родину, що її за таких умов утечі не можна було взяти.

Але моя наївність, з теперішнього мого погляду й досвіду, щодо того, як би я поводився за кордоном, була тоді така, що тепер мені аж ніяково про це згадувати. Я думав приблизно так: "З Тегерану я за телеграфую до Львова, а звідти мені вишлють гроші на переїзд до Галичини"...

Опинившись на Північному Кавказі, спочатку в м.Ставрополі, а потім у м.П'ятигірському, я вже "зблизька" міг стежити за подіями, що відбувалися в Чехо-Словащині, де на міжнародну арену виступила й Карпатська Україна, з карпатськими січовиками тощо. Придбавши собі добрий дев'ятиламповий радіоприймач, я жадібно, ночами намагався ловити інформації чеських, польських, а також і українських радіовисилань. Ці висилання часто було невиразно чути, я це покладав на карб атмосферних перешкод, хоч насправді це були наші "батьківщані" заглушування, як це я усвідомив досить пізно - аж тут, у США. Проте мені пощастило тоді чути промову А.Волошина і, здається, І.Рогача. Чув я й протиукраїнські польські висилання.

У зв'язку з цими інформаціями я написав тоді ось цього вірша:

ЗАКАРПАТСЬКИМ УКРАЇНЦЯМ

Тут, над Дніпром, у степах і на схилах
Кавказу

Чуємо голос ваш, любі далекі брати,
Чуємо беркута клекіт, а в ньому і біль,
і образу,

Всі ми летіли б на крилах, щоб вам у
біді допомогти...
Тільки ж кордони ворожі, як фатум,
стоять на заваді,
Крила приборкав нам ворог - не рушити
нам...
Та й у тенетах ворожих не піддамося ми
загладі,
Грізно від гір і до гір "годі!" ми
крикнем катам...

м.П"ятигірське, 1939 р.

ПРО ЛЯХІВ

Підступні ляхи риють, як ті свині,
Спокою Закарпаттю не дають...
Чого? - спитати. В чому тут причина?
Від чого ця свиняча лють?

Бояться України бідолахи,
То від непевності, від страху...
Бо ще десь, мабуть, добре пам"ятають,
Як Україна хльосту їм дала,
І лях, по шкоді мудрий, потерпає -
Шуляк боїться беркута-орла.

Ляшки-панки! Даремні ваші спроби:
Ми вже йдемо до щастя від біди,
І не спинити вам, хоч би розбили й лоба,
Народу нашого потужної ходи.

1939 р.

Реальна можливість помандрувати на захід, до Галичини, що про неї я так мріяв, з'явилася тоді, як до П"ятигірського прийшли німці. Перед приходом німців я свідомо викрутився від примусової евакуації на схід, в напрямі до Каспійського моря під тим приводом, що в день евакуації мого сина не було вдома/він пішов був тоді з іншими такими, як він, хлопцями

кудись на село по вишні/, приобіцявши уже з сином вийти з міста наступного дня. А йти треба було вже пішки, бо ніяких засобів транспорту вже не було, іти шосейним шляхом, що його обстрілювали німці з літаків. Ми відійшли тільки трохи від міста, а тоді сховалися в лози над річкою Підкумком, а як наступного дня уже прийшли німці, повернулися додому. Мене майже негайно, як я повернувся, викликано до "Гестапо" і запропоновано стати бургомістром міста, а як я відмовився, мене відпустили, щоб я "подумав" і загрозили, що за відмову мені "менше розстрілу не буде". /Врятував мене від здійснення цієї погрози місцевий лікар Орлов, що згодився бути бургомістром/. Тож я не абияк злякався, коли надвечір того чи наступного дня до мене в хату прийшов німець у військовій уніформі і замість щоб привітатися "по-людському" підкинув "по-гітлерівському" /як я пізніше довідався/ праву руку вгору і вигукнув: "Слава Україні!" Я ж спочатку подумав був, що то була німецька провокація. Та потім цей "німець" заспокоїв мене і сказав, що він українець, тільки працює в німецькій армії як перекладач. Після цього він приходив до мене ще декілька раз і прямо з'ясував мені, що на німців нам нічого розраховувати: вони такі вороги, як і росіяни. Між іншим, він нарікав на східних українців, на їхню національну несвідомість і казав, що йому легше порозуміватися з кримськими татарами, як із тими українцями, що їх німці понабирали до т.зв.охоронних сотень. Це, очевидячки, була правда. Проте, не зважаючи на такі "можливості", він казав, що треба подбати не тільки про створення самостійної України, а й про...український імперіялізм. Я з радістю його вітав

у себе, навіть був раз у його чепурно впорядкованій кімнатці, де він тимчасово поселився був. І хоч він був не довго в П"ятигірському, але я запам"ятав навіть його прізвище /справжнє чи приbrane - не знаю/ "Филипович", а походив він зі Львова. Я скористувався тим, що він мав право пересилати військовою поштою навіть речі і попросив його переслати у Львів до "Українського видавництва" /що про нього він мене й поінформував/ мої готові повісті "Півтора людського" та "Люди в тенетах", і він це учинив.

Німці прийшли до нашого міста наприкінці літа, але десь у листопаді чи в грудні, після розгрому під Сталінградом, почали панічно відступати. Я з сином приєднався до втікачів, серед яких була київська капеля "Думка" на чолі з Н.Городовенком. Ми повлазили в якісь вантажні вагони з сувоями друкарського паперу - і так їхали, в лютий уже мороз до Ростова над Доном.

У Дніпропетровському я зайшов до редакції "Дніпропетровської газети", що виходила в приміщенні колишньої газети й журналу "Зоря", де я у 20-их роках працював. Там сидів як редактор якийсь зовсім молодий чоловік, він запропонував мені співпрацювати і показав мені як на спокусу на миску чорних, як із землі виліплених вареників, що стояли в нього на столі, мовляв, і я матиму такі харчі. Та коли я заглянув до сусідньої кімнати, то побачив там колишнього співробітника російської газети "Звезда" Роздольського, який, як виявилось, тепер працював у цій українській газеті. Я знав його як "сексота", його мені "порекомендував" І.Ткачук, наш тодішній головний редактор, запросити на вечірку, влаштовану в моїм мешканні на

відзначення якогось там Ткачукового ювілею, — щоб він поінформував куди слід, що ця вечірка була цілком "добронадійна". Я навіть перекинувся з ним кількома фразами, хоч по очах бачив, що йому зустріч зі мною не була приємна. Такі "можливості" для моєї редакторської роботи та ще те, що "українська" поліція зобов'язала мене двічі на тиждень приходити до неї на реєстрацію, зразу показали мені, що в цьому "рідному" для мене місті залишатися мені не можна. Я влаштувався тимчасово викладачем української мови в Транспортному інституті, а як фронт почав наблизитися до Дніпропетровського, я разом із цим інститутом виїхав далі на захід.

У цьому поїзді ми доїхали до станції Здолбунів. А що німці зберегли кордон між "Радянською Україною", названю "Райхскомісаріят" та "Генерал-губернаторством", то тут нас висадили, і ми мусіли деякий час чекати, поки дозволять їхати в Галичину, що залишалася й далі моєю мрією. Бо хоч Здолбунів був уже й на Західній Україні, але тут не було нічого з українського життя. У маленькій крамниці я побачив на полиці декілька львівських видань, а від крамаря я довідався, що й ті книжки він добув майже нелегально: німці нічого з Галичини не пропускали. Між іншим, напроти тієї крамниці на базарному порожньому майдані стояла добре збудована, з двома гаками на поперечині шибениця як символ німецького "визволення". Здається, той крамар мені сказав, що недалеко від Здолбунова, в м. Рівному живе відомий український письменник Улас Самчук. Про цього письменника це я вперше почув, але саме слово "письменник" подіяло на мене магічно. Я захотів його побачити. Той же крамар, якщо не помиляюся,

сказав, що до м.Рівного можна доїхати вантажним поїздом, який хоч і не зупиняється на станції Рівне, але біля станції уповільнює ходу, і з нього можна зстрибнути. Я не пам'ятаю, з ким я тоді поїхав, може, з сином, а може з кимсь із нашої групи, але стрибок із приступки вагона не був для мене легкий: мені довелося ловитися землі руками, проте я не дуже забився, нічого не вивихнув.

Ми спочатку пішли до редакції газети "Волинь", та там тоді не було праці, і ми знайшли Самчука в його мешканні. Самчук і його дружина, як я пізніше довідався, колишня харківська артистка, прийняли нас гостинно, посадили до столу, пригостили добрим обідом.

Я, звичайно, захопився похвалитися тим, що привіз із собою написані "захаявно" твори, цілі повісті й п'єси, сподіваючись, що вільний український письменник зрадіє такій новині. Але, на превелике моє здивування, Самчук так таки аніяк не відгукнувся на цю звістку, не зацікавився, що то за твори, не сказав, чи їх можна буде видати у Львові. Говорив про те, що вони з дружиною насолили на зиму огірків, накупили капусти, якими й нас пригощали, а про літературні справи анітелень. Після обіду він водив нас до редакції газ. "Волинь", що її редагував, показав приміщення, можливо, дав якесь число газети /виразно цього не пригадую/, та про можливість мого включення в якусь журналістичну чи письменницьку роботу ані натякнув.

Це був для мене перший тверезий удар по моїй "романтиці віддалі" і мрії про Західну Україну.

Але в мене напереді був ще Львів! І у Львові я, справді, знайшов українську куль-

турну атмосферу. Було "Українське видавництво", що видавало журнали "Наші дні", "Дорога", газету "Краківські вісті", книжки, підручники для шкіл, був Літературно-мистецький клуб, була Спілка українських письменників, український театр тощо. Та й прийняли нас галичани, справді, по-братньому. Нас /не лише ту групу, що з нею я приїхав, а й інших, зокрема харків"ян/, поселили у великому будинкові на вул.Снопківській. Будинок був неопалюваний, у ньому було жахливо холодно, і ми з сином грілися тільки тим, що спали на одному ліжкові, притулившись один до одного. На спільній газовій кухні між жінками виникали, як це звичайно в таких випадках буває, сутички, здебільшого за чергу на тій кухні варити. Але це були умови воєнного часу, і не від українців, здається, залежало знайти для нас кращі приміщення. У цьому будинку я вперше познайомився з Ю.Шевельовим, з А.Орлом, здається, з Ю.Лавріненком, з харківським педагогом В.Непотом.

Трохи здивувало мене те, що нас передусім узяли "ідеологічно" обробляти. З наближенням Великодня нас скликали до більшої залі, а не відомий мені до того історик О.Терлецький, людина вже похилого віку, сивий, став учити нас співати "Христос воскрес". Видовище було досить оригінальне: у гурті співаків стояли статечні інтелігентні люди, чоловіки й жінки, ще з дореволюційними спогадами про святкування Великодня, а з ними поводитися, як із "здичавілими" чужинцями, яких треба було повернути до "культури". Я теж стояв серед цих "співаків", бо було б, здавалося мені, нечемно відмовлятися від того, що пропонували господарі. А я вже знав цей спів з українськими словами /бо ради ук-

раїнської мови ще в 20-их роках цікавився УАПЦ/, то тепер я не хотів навіть вимовляти старослов'янських слів і тільки удавав, що співаю.

На самий Великдень нас повезли до недалекого села Підберізці /якщо не помиляюся в назві/, а там завели насамперед до церкви і, на наше здивування, поставили не між селянами, що вщерть виповнили церкву, а у вівтарі, - ми там вишикувалися рядочком попід стіною й слухали. З усієї відправи я пам'ятаю тільки проповідь священника, що, згадавши нас як "гостей зі Сходу", назвав нас уперше в нашому житті почутим словом, що ми, мовляв, "нез'єднані" українці. Значення цього слова я зрозумів геть пізніше, - що ми неуніяти.

Після церкви нас розвели по селянських хатах, вибравши, очевидячки, заможніших господарів, і ті щиро нас пригостили. Я був ув одній із таких хат з кимось удвох. І розмова з цими привітними господарями-селянами, і, пізніше, вже на вулиці, розмова з парубками були для нас приємні, бо ми довідалися, що це були національно свідомі люди, з якими, справді, можна було будувати українську державу. Але з цих же розмов ми довідалися, що селяни в цьому селі дуже бідні, що більшість із них мали по моргові чи навіть по півморга землі.

Коли повернутися тепер до того, як нас прийняли у Львові, сказати б, ділові кола галицької інтелігенції, то для мене перша "ділова" інформація була дуже прикра. Як виявилось, в "Українському видавництві" на мої надіслані з Північного Кавказу, за допомогою отого Филиповича, повісті "Півтора людського" та "Люди в тенетах" не звернуто ніякої уваги, їх ніхто з редакторів не читав, а машинопис однієї з них,

повісті "Люди в тенетах", навіть затрачено, - був той машинопис записаний у книзі вхідних паперів, а де дівся, ніхто не міг сказати. Редакторами в "Українському видавництві" були тоді М.Шлемкевич, С.Гординський, В.Сімович, в їхніх руках була доля цих творів, але й вони нічого мені не могли сказати про них. На щастя, я привіз із собою другі примірники цих повістей, як також і інші написані "захлявно" свої твори, і тому ця втрата не була для мене дуже дошкульна. Це тим більше, що керівники видавництва запропонували мені посаду редактора "Вечірньої години", прийняли до друку мою історичну повість "Пиворіз" та історичну комедію "Велика дивовижа", що вийшла пізніше під зміненою без узгодження зі мною назвою "Знайдений скарб".

Взагалі не тільки я, а й інші з нашого гурту східні українці не могли тоді нарікати на "господарів": нас приймали краще, ніж навіть можна було б сподіватися у тих умовах, в умовах, коли й "господарі" не цілком були господарями становища, бо й вони залежали від німецьких окупантів. Але ми відчували національне братання як нове для нас почуття, а для мене це було здійснення тих мрій про вільних українців, що про них, ті мрії, я згадував вище. Тим то коли на бенкеті-зустрічі, влаштованім з нагоди нашого прибуття, Юрій Шевельов сказав, що "Галичина хоч тілом мала, але духом велика", то це була наша спільна думка, вислів удячності до "господарів". /Шевельову тоді дали стипендію для наукової праці, і він написав розвідку "Галичина в формуванні української літературної мови", в якій він, мабуть, "з вдячності" перебільшив роль Галичини в історії творення української літературної мови/.

Десь, либонь, у червні мене послано відпочити до відпочинкової оселі в Моршині. Це був чудовий куточок, і я, справді, за один місяць там добре відпочив після довгої голодної й холодної мандрівки на захід. Враження й настрої з цієї оселі я відбив у новельках, пізніше зібраних у моїй збірці "Муза" /деякі з них спочатку були надруковані в берлінському журналі "Дозвілля"/. Як читачі, може, пам'ятають, це були приємні мої переживання. Крім чудової природи, для мене було приємне і товариство галицької інтелігенції, що в ньому я перебув. А коли я писав ті новелі, то я ще не знав, що й те товариство було вже поділене на партії, для мене це були "просто українці", і тільки пізніше я довідався, що одного з тих, з ким я тоді говорив, Барановського, у Львові вбили самі українці.

Звичайно, мрії і дійсність ніколи не бувають тотожні, а живе життя та відносини між окремими навіть вільними українцями не могли бути тільки святкові. Крім отєї історії з моїми повістями, я мав і інші прикрі моменти в моїх відносинах як із західними українцями, так і з моїми співприбульцями зі сходу. Однією із спокус, що тягли мене у вільний український світ, було бажання полемізувати, як полемізували дореволюційні українські письменники між собою, а в "радянських" умовах це було неможливе. Коли я, як мовознавець, звернув увагу на жахливе "язичіє" в перекладі п'єси Гальбе "Ріка", що йшла в театрі і була видана книжечкою, і написав про це в рецензії на неї, то редактор "Львівських вістей" Осип Боднарівич відмовився надрукувати її, мотивуючи тим, що коли річ видана, то вона мусить бути продана, а моя

рецензія може перешкодити продажеві. Не надруковано мого спростування в газ. "Краківські вісті", коли редактор тієї газети Є.Пеленський закинув мені неслухняність деяких тверджень у моїй статті "Під знаком української мови", надрукованої в тій газеті, - мені відмовлено "боронитись" уже без ніякої мотивації. Прикрою була й ота довільна зміна назви в моїй п'єсі "Велика дивовижа", що її зробив Р.Купчинський, не запитавши мене про згоду на це. У Моршині я вперше познайомився з А.Любченком /хоч "мигцем" бачив його не раз ще в Харкові/, і ми з ним не раз приязно говорили на літературні переважно теми. Але для мене був неприємний його зверхницький тон, коли він "учив" мене, як треба писати літературні твори, зокрема добирати заголовки. Бо, кінець-кінцем, хоч він був і "столичний" письменник, але автор тільки декількох літературних творів не дуже високої вартости, людина тільки з середньою, якщо не помиляюся, освітою, а я був високошкільний професор-філолог. Мої відносини з ним цілком "прохололи" після того, як я написав рецензію на чергове перевидання його творів /він же, писавши мало, увесь час перевидавав оті свої нечисленні твори/, - на книжку "Вертеп". У тій рецензії я максимально його похвалив, за що можна було похвалити, але й зазначив деякі негативні моменти, як от недоречність передруку в нових умовах оповідання про "куркуля", що не дає "державі" зерна, заховавши його та уперто кажучи: "Нема". І от він не тільки ніколи не подякував мені за цю рецензію, а й не згадав ні разу, хоч ми з ним зустрічалися, коли він приїжджав із Моршина до Львова. Не випадково, мабуть, він не згадав мене і в своєму "Щоденникові", в тій частині, де він

описує своє перебування у Моршині та Львові. Згадав Д.Гуменну й інших, а мене, кажу, ні. Взагалі для його ставлення до інших письменників характерна була пиха, через яку, між іншим, зазнав він і великого лиха. Вважаючи для себе можливим приятелювати тільки з такими видатними письменниками, як Є.Маланюк та Улас Самчук /між іншим, тоді був опублікований зняток, на яким ці троє "олімпійців" стоять у гордих позах/, він до інших ставився не тільки зневажливо, а й брутально. Уже тут, в Америці мені оповідала мати С.Гординського, що коли в них, у Гординських, були Маланюк, Самчук та він, Любченко, а до хати зайшов у якійсь справі і письменник С.К., то Любченко сказав так, що й той С.К.чув: "А чого тут ще й цей сексот?" Той вискочив із хати, але, проходивши через кухню, де була п.Гординська, він сказав їй: "Ну, він запам'ятає це!" А через деякий час після цього Любченка заарештовано в Моршині, і його врятував тільки В.Кубійович.

Такі були відносини і між східними вільними українцями. З Любченком у мене не дійшло до "ворогування", бо пізніше я з ним не зустрічався, як і нічого не писав про нього після отієї рецензії, але ще у Львові наклюнулась була певна неприязнь з іншим "гордим східняком" - з Ю.Шевельовим. Ще на Снопківській, у тому холодному будинку, де нас спочатку було поселено, він "завідував" маленькою бібліотечкою, з якої видавав нам книжки. Якось я попросив видати мені якусь там книжку. Він мені видав, але коли я попросив дати ще й другу, він відмовив, сказавши: "Я й цю вам дав у неурядові години!" /можливо, що він сказав це не такими словами, але сенс сказаного був такий/. У цьому дрібному факті, як у краплі води, відби-

лася його пізніш виявлена на повну скалю "гордість". У нас тоді часу було так багато, що його нікуди було дівати, тим то й покликання на "урядові години" звучало сміховинно і...неприємно. Його негативне, непровоковане ніяк з мого боку ставлення до мене пізніше виявилось ще в гірших фактах. Коли "Українське видавництво" видало мого "Пиворіза", він позаочі, при різних нагодах почав гудити цей твір, а коли я подав на конкурс оті свої дві повісті, то їх, з його, як мене інформовано, "ініціативи", за підтримкою таких підголосків, як Г.К., не тільки не нагороджено, а й не відзначено, що вони були подані на конкурс. Пізніше, уже після війни, ворогування між нами набуло гомерівського розміру. Можливо, що під впливом цього осуду Ю.Лавріненко, якому я передав повість "Пиворіз" для рецензії, додавши ще й передне слово /яке Гординський порадив не друкувати в книжці/, щоб він краще орієнтувався в змісті твору, не тільки не написав рецензії, а ще й охарактеризував цю повість, як "сміття". Це останнє сказав мені А.Орел, у якого, на превелике моє здивування, опинилася ота моя передмова, яку він мені й передав.

Так розвіялися мої наївні мрії про вільних українців.

У ТАБОРОВИХ "ДЕРЖАВАХ"

З огляду на наближення "українського фронту", тобто наступу сталінських армій до Галичини я попросив керівників "Українського видавництва" перевести мене як редактора "Вечірньої години" до краківської філії цього видавництва. Це вже був 1944 рік. У цій філії я попрацював недов-

го, морочився над "Звіроловами" - "Тигроловами" І.Багряного, упорядковуючи їхній хаотичний, написаний за два тижні вже у Львові /як він цим пізніше в одній своїй статті похвалився/ текст. Цей твір був нагороджений на тому конкурсі "Українського видавництва", на якому забраковано мої дві повісті, привезені з Північного Кавказу /див. у попередньому розділі/. А недовго я працював у Кракові через те, що німецька поліція не "прописала" мене, наказавши мені повідомленням з 12 травня 1944 р. виїхати з цього міста. Я приєднався тоді до якогось харківського технічного інституту, що їхав до Німеччини, і нас /зі мною їхав і мій син/ перевезли до Горішнього Шлезьку та поселили в таборі Бірав, обгородженому колючим дротом. У цьому таборі були й військовополонені різних націй, в тому числі й "радянські", але полонені всередині цього табору мали свої "огорожі", і ми, цивільні різних національностей, не мали з ними ніяких контактів. Ми тільки могли спостерігати, що німці з різними полоненими поводитися по-різному: американців, які, одержуючи харчові пакунки через Міжнародний червоний хрест, виглядали як здорові й угодовані, їх випускали навіть поза їхню огорожу і дозволяли грати в футбол на таборовому майдані, тим часом як "радянців" ніколи не випускали, тільки ганяли на роботу, а виглядали вони, голодні й обшарпані, жахливо. Вони жадібно ловили крізь колючий дріт зварену картоплю чи ще щось із харчів, як хтось із наших цивільних кидав їм, користуючись моментом, коли вартовий піде в дальший кінець. Українська цивільна група в цьому таборі жила також у дерев'яних бараках, у яких було повно блошиць. Давніше привезена до табору молодь працювала на якійсь там фабриці, а такі, як я, ні-

чого не робили, бо це для нас було, либонь, тимчасове пристановище, а пізніше мали нас порозсилати в різні місця Німеччини. Але я, не любивши сидіти без діла, вибрав з таборової молоді інтелігентніших, підготував і поставив у таборовій кантині /щось таке, як клуб/ свої дві п"ески: "Пеня на Дзюбину голову" та "Життя і серце" /обидві ці п"ески я написав ще в Туркменії/. Заля була повнісінька, бо люди були спрагли на розвагу. Написав я був і сценку для одного виконавця, і її було виконано. Був у таборі й невеличкий хор, що його створив один з українських диригентів, що так, як і я, опинився в цьому таборі.

Проте, по якомусь часі мого сина забрали на фабрику в Берліні, а мене перевезли до табору Вустрав, що теж був недалеко від Берліну. Для мене це зробив полковник Кирило Дацько, що мав якісь там зв"язки з німцями. Як виявилось, в таборі Вустрав збирали інтелігенцію, письменників та журналістів, що нібито мали бути пропагандистами серед українського народу. Це була інерція якихось попередніх плянів, що за них трималися ті німці, які боялися потрапити на фронт, бо сталінські армії наближалися вже до Варшави. У цьому таборі ми теж жили в дерев"яних бараках, харчування було погане, а нам насправді нічого було робити. Таборяни тут були поділені на національні групи. Українську групу очолював Грицай, людина середнього віку, наддніпрянець /його ймення я не пам"ятаю/.

Тут я вперше зустрівся з декількома українськими письменниками-початківцями, що їх, мабуть, той же таки Дацько повизбирував з-поміж "радянських" полонених /бо й сам він був полковник "радянської" армії/. Це були: В.Гевеленко, Гр.Жученко, П.Кізко,

І. Лук'яненко, І. Манило, М. Ситник. Ще до мого приїзду вони були об'єднані в групу, жили в одному бараці, а їх очолював і редагував цикльостилем друкований журнал "Україна" В. Жила. Був ще І. Коровицький, що якимось тримався відокремлено від цієї групи, хоч і жив у тому самому бараці. В. Жила та І. Коровицький походили із західних українських земель: В. Жила був галичанин, а І. Коровицький - волиняк. Мене також поселили в цей барак. А що я був уже досить відомий письменник, а також колишній професор, то на "літературних вечірках", які ми влаштовували і на яких молоді поети та прозаїки читали свої твори, до мого критичного голосу прислухалися, не ображалися, як я робив зауваження: вони ж іще були молоді й хотіли вчитися. Дещо з цих творів В. Жила й друкував у цьому журналі "Україна". Інколи жив у цьому таборі Олекса Воропай, проживаючи постійно з своєю дружиною в Берліні /бо жінок до вустравського табору не приймали/.

Але справи у німців були вже такі погані, що нас почали навіть муштрувати, щоб створити для оборони якусь там "бойову одиницю". Це вже було взимку, я страшно мучився на цій "муштрі". У мене були зрости після лівобічного сухого плевриту, який я захопив, копаючи ще на Північному Кавказі разом із студентами протитанкові рови, і від холоду в мене дуже болів бік. А фронт наближався вже до Берліну. Тоді я пішов до Грицяя і попросив його, щоб він відпустив мене з табору, мотивуючи тим, що я боюся розлучитися з сином, який працював на фабриці в Берліні. Грицяй мені таку відпустку дав. Коли про це довідався Г. Жученко, то він і собі кинувся до Грицяя з такою просьбою. Але Грицяй йому відмовив. Тоді Г. Жученко звернувся до ме-

не /а він взагалі заприятелював зі мною більше, ніж будь-хто з цієї групи/, щоб я пішов попросити Грицаю за нього. Я пішов. Але Грицай спочатку й на мову не давався, кричав: "Він тільки через мій труп вийде з цього табору!" Проте, кінець-кінцем, відпустку таки дав: я переконав його, либонь, тим, що мені, мовляв, самому недобре їхати в невідоме. І ми поїхали до Берліну. Але в Берліні ситуація була така, що треба було тікати далі на захід. Я не пам'ятаю, чи я побачився з своїм сином, але пам'ятаю, як ми з Жученком поїхали берлінською підземкою до якогось передмістя, з якого відходив чи не останній поїзд на Ваймар. Людей було багато, і трудно було влізти у вагони. Тож мій супутник, якого я визволив із табору, мотивуючи там, що він мені допомагатиме в мандрівці, покинув мене на пероні з речами, а сам швиденько вліз у вагон, бо мав, здається, тільки наплічник, а руки вільні. Мені в останню хвилину довелося покинути на пероні мішок з моїми речами, що серед них, між іншим, була й машинописна збірка моїх віршів ще з України. Якийсь менший клунок я таки з собою взяв і таки вліз до вагону.

А в Ваймарі мій супутник приєднався до мене так, ніби між нами нічого прикрого не сталося. У цьому місті великого В.Гете ми пробули декілька днів лише, зокрема побували в домі Гете. У тій школі, де поселено втікачів, я вперше і востаннє побачив екзильного президента УНР А.Лівицького. Він, здається, вже був хворий, і його вели під руки двоє чоловіків.

Як виявилось, і тут, у Ваймарі, німці вирішили зробити з наших утікачів "народне рушення". Це була не дуже приємна перспектива, і мій супутник - треба віддати

Йому належне - переконав мене, що треба тікати далі. А втекти з цього міста не так легко було: на вокзалі поліція перевіряла пасажирів і таких, як ми, завертала назад. Проте ми якось таки проскочили крізь цю контролю, а перед у цьому вів сміливіший за мене Г.Жученко. Десь по дорозі, на якійсь залізничній станції, де треба було пересісти на інший поїзд, ми зустріли групу українців, серед яких був Є.Онацький, що його я тоді вперше і востаннє бачив. Не пригадую, з якої саме установи, можливо, що ще з Берліну, ми мали документи, якими нас скеровувано до баварського села Цусмарсгавзену. Але ми спочатку спинилися були в м.Авґсбурзі, де в одному напівзруйнованому будинкові вже збиралися українці. В Авґсбурзі нас догнав мій син Юрій, що вирвався з берлінської фабрики. Потім ми поїхали до отого села Цусмарсгавзену. У тому селі був готель, де селилися берлінські німці-втікачі і де ми також знайшли притулок. Ще пізніше до цього села прибуло подружжя Воропаї, які стали працювати в селянина. "Сенсацією" в цьому готелі було те, що по якомусь часі мені прийшли гроші з Відня, гонорар за мою статтю про Г.Косинку, яка була надрукована в "Краківських вістях", видаваних уже в колишній австрійській столиці. Пізніше цей гонорар пошкодив нам. Тоді вже наближалися з Заходу американці, їхні літаки серед білого дня зграями сріблястих птахів пролітали й над нашим селом. А один раз, як ми обідали в готельній їдальні, на село скинули бомбу, аж у нашому готелі вікна забряжчали. Можливо, що ця бомба була скерована на наш готель /бо це був єдиний, крім киржи, помітний у селі будинок/, але не влучила. З якоїсь причини ми вирішили шукати приватних мешкань, і наша трійка розселилася: я з си-

ном поселився в однієї німецької родини, а Гр.Жученко - в іншій, бо в першій не було місця для трьох. Як виявилось, мої господарі не були селяни: син господині, одружений, із жінкою й двома дітьми, був гімназіяльний учитель, а дочка працювала в сільській канцелярії. Цей учитель працював у м.Авгсбурзі, але тепер жив з своєю сім'єю в матері. З вікна своєї кімнати, що була на другому поверсі, ми з сином бачили, як розбігалися останні німецькі вояки і як до села вступили американці. До нашої хати підїхав "джіп" з американськими вояками, і один з них ще з авта гукнув: -"Бір!" Не знаю, чи господарі винесли їм пива, але ті вояки зайшли потім і всередину нашої хати, оглянули всі кутки, але нам нічого не заподіяли. Та через деякий час до нас прийшов місцевий німецький поліцай і наказав нам іти з ним до сільської управи. В тій управі були вже два американські старшини, з яких один був жид. Чи вже там був і Г. Жученко, чи його приведено пізніше, я не пам'ятаю, але нас трьох чи не заарештовано, бо поліцай казав, що ці чужинці жили в готелі і одержували якісь гроші через пошту, отже, за всіма ознаками, були гітлерівські коляборанти. Тоді я згадав, що в мене в папірнику є той наказ краківської поліції, яким нас вигнано з Кракова під загрозою арешту. І це переконало американців, які, протримавши нас у цьому ув'язненні майже цілий день, потім відпустили. Воропаїв американці не чіпали, бо вони працювали як наймити.

Ця пригода показала нам, що треба тікати до міста, бо в селі ми, як чужинці-інтелігенти, були дуже помітні. Найближчим містом був Авгсбург. А в Авгсбурзі мій німець-учитель мав мешкання, в якому він

не міг тепер жити, бо йому, як членові гітлерівської партії, заборонено було в місті жити, і він запропонував нам там поселитися.

Як виявилось, до Авґсбурґу почали збиратися українці з усіх усюдів. Перше українське скупчення ми знайшли в зруйнованому будинкові, де Василь Мудрий створив навіть український комітет, який видавав нам якісь там посвідчення. Та потім у тому скупченні зчинився переполох: американці почали ловити українців і збирати їх у заміському таборі, оточеному колючим дротом. Це було страшне особливо для наддніпрянсько-кубанських українців, що їм, за ялтинською угодою, загрожувала примусова репатріація. Люди почали виробляти собі фальшиві документи на доказ свого "західноукраїнського походження". Православний єпископ Ігор видавав навіть фальшиві метрики про народження в м.Рівному, чи в якомусь волинському селі, інші "східняки" добували "галицькі метрики". Я з сином і з Г.Жученком, живши в приватнім мешканні, до якого часу були забезпечені від цієї "ловитви", бо ми були ніби "нормальні" жителі м.Авґсбурґа. Але якось нам заманулося піти до одного двору, де жили в гуртожитку колишні примусово вивезені "остівці"-робітники. А в той момент, як ми зайшли на подвір'я, всі ті українці були вже на американському військовому ваговозі. Американець, що стояв на подвір'ї, жуучи гуму, запитав і нас: - "Українці?" І ми мусіли признатись, що так, що ми українці. Тоді й нас посадили на той ваговіз - і він зразу ж рушив. Це був страшний момент. Ми не знали, куди нас везуть, що з нами буде. Нас привезли до того заміського задротованого табору і поселили в бараці. Там я чи не зразу ж познайомив-

ся з Горлісом-Горським, розмовляв з ним, пам'ятаю, що він сказав, що має десять друкованих книжок. Невисокий на зріст чоловік, приємний, і трудно було б повірити, що він здатний був на такі подвиги, про які я читав у його яскравому творі-спогадах "Холодний яр". Пізніше казали мені, що він уже поза межами СРСР був зв'язаний з різними розвідками. Чи це правда, не знаю, але факт, що незабаром його в тому ж Авгсбурзі схопили, мабуть, такі московські агенти, і він зник безслідно.

У цьому таборі я вперше бачив і сталінських посіпак у погонах, що приїжджали як репатріяційна комісія, що шукала своїх "громадян". Страшно було бачити цих посіпак ненависного терористичного режиму. Але американська адміністрація в цьому таборі їм, здається, не дуже сприяла, і вони в картотеці таборової канцелярії не знайшли ні одного свого "громадянина". Але ми, я з сином і Жученком, не затрималися довго в тому таборі, а зуміли вийти з нього та повернутись на своє мешкання. А в таборі були ще тривожні дні, коли його пожилці мусіли прориватися крізь колючу огорожу і навіть ночувати в полі. Одна група таких утікачів, що знала нашу адресу, прибилася якимось до нас, всі були перелякані і в нас пересиділи ніч чи й більше. Але через деякий час життя в тому таборі стало спокійніше, і ми змогли туди ходити та вільно виходити. Сталося навіть так, що було можливим улаштувати там мій літературний вечір з нагоди 25-річчя моєї літературної творчості. Була підготована навіть моя п'єска "Пеня на Дзюбину голову", для якої балерина Переяславець підготувала навіть дитячий балет /бо в п'єсці є така сцена/. Голова таборового комітету Чуйко дав мені писане привітання з

моїм ювілеєм, - дав у руки, але не прочитав зі сцени: очевидячки, той комітет був ще не дуже легальний. Ініціатором цього мого свята був Гр. Жученко, а допомагав йому мій син.

Але саме на цьому моєму святі й виявилось, що хоч українці тяглися до свого національного гурту, та в тому "гурті" гуртували вже всякі суперечності та ворожі одні до одних угруповання. Саме тоді, коли на сцені мала початися моя п'єса, у бараці зникло світло. Перед тим прочитано моє оповідання "Побачення в парку", я сам прочитав уривок із "Чорноморців", розділ про безпритульних після зруйнування Січі козаків, і світло було, а потім, кажу, зникло. Кинулися мої хлопці, Гриць та Юрко/мій син/, думаючи, що десь перегорів запобіжник, але нічого не змогли вдіяти. А що це ще було вдень, надвечір, то на сцені було досить видно, і п'єска таки пройшла, але відповідного ефекту вже не могло бути: там же мало бути таємниче освітлення, бо діти з'являються в сні... З огляду, мабуть, на це О. Воропай у пізніших своїх спогадах "У дорозі на захід" /Лондон, 1970 р./ пояснив цей неуспіх моєї п'єси тим, що вона, мовляв, "виявилася дуже невдалою, і це зіпсувало все враження" /стор. 148/. "Загадку" з цим світлом з'ясував пізніше, вже тоді, коли цей табір ліквідували, а його пожильців перевезли до колишніх німецьких військових казарень "Зомме-касерне", В. Шаян, голова якогось там Ордену. То його "хлопці", члени того Ордену, від'єднали тоді те світло, щоб перервати вечір, а за причину їхнього саботажу було те, що я змалював козаків реалістично, у вигляді обшарпанців-сіромах. - "То ще ви й легко позбулися біди, - сказав наприкінці цей творець Ордену й нової

перуністської релігії: - хлопці хотіли закидати вас камінням"...

Як я сказав уже, українців поселено в кращому таборі, в цеглових будинках, що з них деякі були стайнями, але їх тепер пристосовано для людей, яких набралось кілька тисяч. Я не жив у цьому таборі, а на тій приватній мешканні, де я з сином поселився з самого початку, як ми прибули до Авґсбурґу. Але я включився в культурне життя табору. Авґсбурґ взагалі став ніби центром українського організованого національного життя, в ньому було створене ЦПУЕ, на чолі з тим же таки В.Мудрим, але при ньому були різні секції, як у якомусь уряді міністерства. ЦПУЕ видало навіть "Граматичку української мови" О.Панейка, що я її зретагував. У самому таборі була управа, вибрана голосуванням, був комендант, "старий емігрант" Черкасевиц, була українська поліція, був суд, відділ освіти, початкова школа й гімназія, а пізніше ще й університетські курси. Час від часу заїжджали до нас театральні трупи - Й.Гірняка, а потім В.Блавацького, бо для театру в таборі було велике приміщення. Звичайно, були й обидві українські церкви. Словом, аж оце вже була справжня українська таборова "держава". До речі, це ж у цьому таборі створено й УНРаду. Зважаючи на такі умови природно виникала потреба у виданні газети, бо наші люди не мали інформацій, дуже мало знали про події в світі. Ще в попередньому таборі М.Дольницький пробував ловити за допомогою радіоприймача інформації і вивішував їх у вигляді стінної газети. У мене теж ще у Цусмарсгавзені виникав проєкт видавати насамперед газету, і про назву її я казав своїм хлопцям - Грицеві та Юркові: "Вісті звідусіль". Про якийсь такий проєкт згадує в

своїм щоденнику й О.Воропай. Але в таборних умовах, не зважаючи на згадану самоуправу, дозвіл на видавання політичної газети могли дати тільки американські працівники УНРРА. Отож я звернувся до вже "досвідченого журналіста" М.Дольницького, і ми пішли до адміністраторки УНРРА. Вона сказала, що політичної газети не може дозволити, але якщо ми хочемо видавати літературний журнал, в якому друкуватимемо вірші та оповідання, то вона на це дасть дозвіл. Ну, ми й пристали на це. А вона дала мені й цикльостиль, щоб на ньому той "журнал" друкувати. Та й назву ми дали цьому журналові неполітичну: "Наше життя". А що в нас було вже таборове Об'єднання письменників, то цей журнал і став органом цього Об'єднання. А письменниками були переважно ті молоді хлопці, що я з ними познайомився в таборі Вустрав, тобто Г.Жученко, що тепер став "Яром Славутичем", мій син, що став Юрієм "Балком" /псевдонім за дівочим прізвищем матері/, О.Воропай, що тепер став "О.Степовим", Іван Манило. Були й інші, молоді переважно, а серед старших - В.Барка /його справжнього прізвища я ніколи не знав, та й досі не знаю/, що надрукував дуже добрі рецензії ще в берлінській газеті "Слово" на мою повість "Пиворіз" та п'єсу "Знайдений скарб", Михайло "Орест" /рідний брат М.Зерова/, а також В.Шаян, згадуваний голова Ордену. В. Барка та М.Орест належали до Шаянового Ордену, жили з ним в одній кімнаті, де, як розповідали ті, що в них бували, й виконували свої перуністські "урочистості".Якось на засіданні нашого Об'єднання я запитав Шаяна: "Чи то правда, що ви творите нову релігію?" Він не укмітив легкого глузування в моєму питанні і "поважним тоном" відповів: "Так, я творю нову релігію".

Спочатку вони навіть видавали на цикльо-стилі "часопис" під назвою "Повстань, Перуне!", але потім, під впливом, мабуть, В.Державина, що приєднався до них, перу-нізм розширився до "синтези всіх релігій", особливо їм заімпонували буддизм та гіндуїзм. Ніхто з нас поважно не брав цих творців релігії. А що Шаян у цій групі називав себе "братом Володимиром", а Барка - "братом Константином", то я написав тоді жартівливого вірша "Святі брати Володимир та Константин"/надрук. у ж."Пороги"/

Головою Об'єднання спочатку був Неофіт Кибалюк, людина вже старшого віку, і це останнє, мабуть, було підставою для обра-ння його на голову, бо з нього був біль-ше церковний діяч, ніж письменник. Він був православний волиняк /з польської части-ни Волині/, був приємною людиною, і в ме-не з ним були приятельські відносини аж до його смерті в цьому ж таборі. Він ба-гато оповідав мені про церковні справи на Волині, але мене дивувало те, що нас-правді в його церковній діяльності не бу-ло нічого релігійного, бо він оповідав більше про негативні явища в житті тамте-шнього духовництва, зокрема про непристой-ну поведінку висвяченого вже за німців на єпископа С.Скрипника, названого в єпископ-стві "Мстиславом".

З огляду на наявність цього Об'єднання письменників для редагування журналу "На-ше життя" була створена редакційна коле-гія, а її головою і фактичним редактором став я /решта членів колегії обмежували-ся тільки тим, що ставили на пропонованих рукописах плюси чи мінуси як знаки "за" чи "проти" вміщення матеріялу/. Секрета-рем редакції був М.Дольницький, а друкар-кою, що друкувала на матрицях, здається,

була його дружина. Але технічно друк виходив дуже погано через погану якість паперу. Та наші люди, зголоднілі на друковане слово, розхапували й таке видання. Тільки той факт, що в цьому журналі не можна було містити політичних статей, викликав серед читачів незадоволення, а як я надрукував ув одному числі своє оповідання "Любов", то деякі жіночки зчинили справжню бучу. Тож почасти під тиском такої громадської думки та з огляду на те, що нас фактично американці не цензурували, ми почали обережно писати й про політику. Першу таку редакційну статтю написав Н.Кибалюк. І що далі, то більше я став уміщувати такого матеріялу, особливо потрібної інформації про політичні події в світі. А що ми пізніше знайшли кращий спосіб друкування - фотодрукування в німецькій друкарні, то наша газета /вже газета, а не журнал/ пішла і в інші табори, а від продажу її ми мали вже такий прибуток, що можна було дещо платити співробітникам редакції.

Наша газета - це була перша для української еміграції повоєнна газета, значно пізніше в Новому Ульмі появилася газета "Українські вісті", що також спочатку була друкована на цикльостилі. Але тоді, як наша газета стала популярною, в її "історії" сталася "революційна подія". У таборі "Зомме-касерне" з'явилася група пражських соціялістів - П.Феденко, І.Паливода, Л.Чикаленко, П.Котович. З них Іван Паливода, що уважав себе чомусь за педагога, став керівником таборового Відділу освіти. І от одного дня він видав "наказ", яким звільнив мене з посади редактора, а натомість настановив редактором Павла Котовича. А цей "наказ" він міг видати на тій підставі, що газета була таборова і через те

підлягала його контролі. З Котовичем я листувався ще тоді, як жив у таборі Бірав, він навіть вислав був звідти мені якесь посвідчення, на підставі якого я хотів одержати від німців дозвіл на переїзд до Праги, де було тоді цікаве для мене українське культурне та наукове життя. Він /Котович би то/ був не зовсім "старий емігрант", він утік з України чи не під час колективізації, і через те у мене з ним було більше спільного, ніж із іншими членами цієї групи, справжніми "старими емігрантами". Тож він, ставши головним редактором, але, потребуючи редактора мови, попросив мене залишитися в складі співробітників редакції /з цією метою він прислав до мене М.Дольницького, що теж залишився в редакції як секретар/, і я повернувся на цю роботу. Але були зроблені зміни і в складі всієї редакційної колегії, зокрема до неї увійшов і сам І.Паливода, та ще й як платний співробітник. Він ніколи не написав до газети ні одного рядка, але платню одержував регулярно. Своє обурення з приводу такої поведінки "соціяліста" я виллв у сатиричному вірші, якого вважаю не зайвим у цьому тексті вперше оприлюднити:

ЛИС МИКИТА
/Паливода/

Лис Микита в своїй буді,
Себто в Відділі освіти,
Думав лисячим звичаєм:
"Що б ще в лапи захопити?"
А ту буду хтось раніше
Зміг для себе збудувати,
Він же, десь хвостом крутнувши,
У чужу забрався хату.
Отже, думав: "Маю буду,
У спілках я головую,
Користи ж - як кіт наплакав,
Тільки хист я свій марную"...

Дунав, думав, роззирався
Лисячим неситим оком
І надумав - аж підскочив:
"Таж часопис ось під боком!
Хоча я в літературі
І нічого не тямкую,
Але тут /він облизався/
Грішми пахне - носом чую"...
Далі й ще чогось захоче
Лис неситий задля зиску...
Так він буде доти діять,
Доки хтось не дасть по писку.

Як я скажу далі, йому та й усім нам, за-
сновникам і видавцям цієї газети, дала
"по писку" інша організована група, інша
політична партія, що переважила в органі-
зованому житті табору. А покищо я задумав,
і з допомогою всього Об'єднання ми
почали видавати перший після війни справ-
жній друкований повноцінним друком в Аша-
фенбурзі над Майном, з дозволу американ-
ської військової влади, журнал "Заграда".
Головою редакційної колегії обрано знов
таки мене, я написав і редакційну увідну
статтю "Від редакції", а наприкінці цієї
статті я написав: "Творімо й далі тут, на
чужині культуру нашого народу! Бо й опи-
нівшись поза межами своєї батьківщини, ми
не думаємо вмирати, ми хочемо жити, а жи-
ві живе й гадають"... Це було в 1946 р.

У цьому журналі я друкував писання не
тільки місцевих письменників, членів на-
шого Об'єднання, а й інших наших письмен-
ників, що жили в Мюнхені та в інших міс-
тах Західної Німеччини. Готові до друку
матеріали відвозив до Ашафенбургу Яр
Славутич, бо він їздив туди до своєї на-
реченої, яка пізніше стала його жінкою.
На цій підставі, пізніше вже в Америці він
і написав ув одній своїй статті: "Я вида-

вав журнал "Заграву". Свого часу я це перекручення історичної правди спростував у журналі "Нові дні". Після цього він трохи змінив свою "думку", написавши в своєму взагалі фантастичному "Початку життєпису", вміщеному в його збірці "Трофеї" /Едмонтон, 1963 р./, що він був тільки "співредактором "Заграви". Між іншим, ця його "співпраця" виявилася в тім, що він, не любивши Л.Полтави, самовільно викинув з дорученого йому для відвезення до друкарні матеріялу мою рецензію на Полтавину збірку "За мурами Берліну", а мені сказав, що я йому цієї рецензії не давав. Насправді "Заграву" формально редагувала колегія, а фактично опрацьовував матеріяли і остаточно вирішував я. На жаль, на журналі складу редакційної колегії не зазначувано, а я тепер усіх не пригадаю. У ній був Н.Кибалюк, В.Міяковський, П.Одарченко /він був і секретар Об'єднання/, А. Орел, ну, може, й Славутич, - більше не пам'ятаю... Але таким головним і фактичним редактором я був тільки в двох числах, а потім почалися інтриги, мене "скинули" з редакторства, а натомість вибрали В.Державина, який української мови добре не знав, і тексти упорядковував, здається, А.Орел, що взагалі добре знав українську літературну мову. З певністю можу засвідчити тільки те, що літературного вигляду А.Орел надав текстові драматичної поеми Л.Коваленко "Ксантиппа", надрукованій у ч.4 цього журналу. Разом зі мною з редакційної колегії викинули й В.Міяковського, який, проте, при всій його, здавалося б, скромності, до кінця життя мав жаль до мене, думавши, що то я так "зневажив" його. Але мої статті та рецензії друкують в журналі й далі, хоч то були "залишки" з мого редакційного "портфелю".

Але за редагування В.Державина цей журнал перестав виходити.

Тоді я задумав видавати літературний додаток до газ. "Наше життя" під назвою "Сьогодні" /цю назву підказав нам Н.Кибалюк/, якого вийшло тільки двоє чисел теж за моєю редакцією з моїм переднім словом у першому числі. В Авґсбурзі я уклав календар-альманах "На чужині", що його видали П.Твердохліб та І.Йопик.

Але тут стався отой "переворот" у нашій видавничій діяльності, коли І.Паливоді, а разом з ним і всім нам, письменникам, "дала по пискові" бандерівська партія. У висліді чергових виборів таборової управи бандерівці перемогли великою більшістю, а головою управи вони зробили керівника театру В.Блавацького /Трача/, бо на цей час його театр уже поселився в "Зомме-касерне". І цей Блавацький звільнив з посад усіх співробітників редакції газети "Наше життя", а як ми не скорилися цьому наказові, то до приміщення редакції вдерлася таборова українська поліція і в літеральному значенні цього слова "повикидала" нас із нього. Я пригадую, як один фізично дужий поліцай ухопив мене за руку і з розмахом викинув мене у відчинені двері. Це я вперше відчув і усвідомив, що й українська поліція необов"язково краща за чужі поліційні сили, що здійснюють панування над нашим народом чужинців.

А що головою Об'єднання письменників та журналістів був тоді В.Шаян, якого обрано після смерті Н.Кибалюка, то він проголосив голодівку на знак протесту проти такого насильства і голодував мало не два тижні. Він лежав у своїй кімнаті, а ми до нього приходили, висловлюючи моральну підтримку.

Та це не подіяло на В.Блавацького, і він поставився до цього чи не так, як тепер Брежнєв до голодування В.Мороза. Пригадую, що на загальних зборах таборян він сказав про Шаяна: "Я не знаю, нормальний він чи ненормальний"...

Між іншим, можна було припускати, що Блавацький був лютий на нашу газету за те, що я написав у ній про "дуже коротке" відзначення в його театрі Шевченкових роковин. Він тоді прибіг до редакції й кричав, що, мовляв, "у всіх культурних народів не розтягають імпрез так, як у нас" /а вони щось там тільки проспівали, і вся "імпреза" тривала хвилин 10/. Таке пояснення "адміністративного покарання" редакційної колегії можна підтвердити й тим, що він після цього відмовився ставити мою п'єсу "Знайдений скарб", хоч перед тим було вже у нас домовлення щодо цієї вистави.

Тоді ми перенесли редакцію за межі табору і продовжували видавати цю газету вже справжнім друком у друкарні росіянина Сажніна. Редактором тепер став П.Феденко. Але це вже був, всупереч його соціалістичній партійності, одноосібний редактор, без будь-якої колегії. Усю "редакцію" він носив у своєму портфелі, із співробітників залишив при собі тільки свого сина Богдана /напр., він відмовився надрукувати мою статтю про В.Винниченка/, а надрукувавши одного провокативного листа про вигадане "шахрайство" працівників УНРРА, що його надіслав якийсь бандерівець, він цим призвів газету до її заборони.

А бандерівці в таборі не зуміли продовжувати видання цієї газети, хоч і призначили були для цього якогось редактора.

В.ЧАПЛЕНКО

Малюнок невідомого маляра з фотографії 1963 р. Подарунок С. Старова.

Коли група українських письменників та літературознавців створила у Фюрті "МУР" /"Мистецький український рух"/, а один з членів цієї групи - Юрій Шерех /Ю.Шевельов/ написав мені листа з пропозицією приєднатися до них /у тому листі він, між іншим, написав: "Спроба викинути Вас з літератури скрахувала", хоч я й досі не знаю, хто робив тоді таку "спробу"/, я дав свою згоду на це і пізніше брав участь у конференціях цієї організації, що, справді, стала всемігрантською організацією письменників на чолі з У.Самчуком. На одній з таких конференцій, що відбулася в Авґсбурзі, я зробив доповідь про мою теорію широкого або збагаченого

реалізму. І от тут мій "співредактор" і "чапленківець", як його дехто називав, Яр Славутич, який тягся за мною хвостом, від табору Вустав почавши, ще раз зрадив мене. Зорієнтувавшись, що на конференції верховодять вороги всякого реалізму, такі, як І.Костецький, а також Ю.Шерех, він вирішив "відмежуватись" від мене. До своєї доповіді я написав тези, розмножив на друкарській машинці і ще перед початком конференції попросив його роздати ці тези слухачам. Яке ж було моє здивування, коли я, вже почавши доповідь, побачив, що мої тези роздає І.Манило! Як виявилось пізніше, Славутич побоявся прилюдно показати свою "дружбу" зі мною і передоручив роздачу тез І.Манилові. Ця моя доповідь була надрукована в журналі "Сьогодні" під заголовком "Збагачена дійсність". Але цю теорію я продумав ще на Україні і вперше про неї написав у статті "Що на часі?", яка була надрукована у львівському журналі "Наші дні" /1943 р./. По якомусь часі, переконавшись, що в "МУР"-і взяла гору група таких бешкетників, як І.Костецький, я вийшов із нього, надрукувавши відповідного відкритого листа в пресі. Згаданий випадок не призвів до "відриву" Славутича від мене: я був йому потрібний. Я відредагував мову й упорядкував римуння в обох його виданих у Авґсбурзі збірках поезій. Він тільки "балянсував" між мною і тією клікою, що створилася в "МУР"-і, і, кінець-кінцем, добився "успіху" й там. Коли С.Бандера настановив Ю.Шереха одноосібним редактором журналу "Арки", що виходив у Мюнхені, то Шерех узяв його секретарем редакції.

Я вже в тому журналі участі не брав, бо в ньому був надрукований ворожий випад проти моєї теорії збагаченого реалізму,

ототоженої з соцреалізмом. Коли я зажадав від Ю.Шереха, щоб цей наклеп був спростований, то він відмовився це зробити.

Брав я участь у різних наукових конференціях, що відбувалися в українських таборах Західної Німеччини, в таких містах, як Регенсбург, Байройт, як також і в Авґсбурзі.

Коли УНРРА дозволила створити в таборі "Зомме-касерне" університетські курси, я, мавши вже чималий досвід викладання у високих школах, уклав навчальний план цих курсів, з таким розрахунком, щоб та наша молодь, яка потрапила до табору з середньою освітою, за три-чотири роки змогла їх закінчити. Я викладав на цих курсах загальне мовознавство та нормативний курс української мови. А як по якомусь часі, тієї ж таки осені, в Мюнхені створено УВУ, а ці курси вирішено зробити його філією, то керівники УВУ мене на моїй посаді не затвердили. Вирішну роль в цьому "незатвердженні" відіграв, як мене поінформовано, Ю.Шерех, сказавши на відповідному засіданні, що в мене ніяких наукових праць немає /між іншим, у нього тоді ще ніяких таких праць не було, тим часом як у мене були/. Цим "незатвердженням" поспішив скористуватися тодішній "ректор" наших курсів П.Курінний, який ніколи не мав нічого спільного з викладанням у високих школах, і звільнив мене в середині шкільного року з "посади". Ба більше: скасували тоді й мій навчальний план, а натомість доручили В. Державину, який теж ніколи не викладав у високих школах, укласти навчальний план за зразками планів "європейських університетів". Тож він тоді й склав план без огляду на бюджет часу, що міг бути для нас у таборі /ми ж не могли залишатися в

нім дуже довго!/, а в тому пляні понаписував такого, що його ніколи не можна було за наших умов здійснити, як от викладання санскриту...

Коли В.Міяковський висунув ідею створення Вільної академії наук, я був серед членів-засновників, брав участь в укладанні статуту УВАН.

Тоді, коли я жив в Авґсбурзі, вийшли окремими виданнями /книжками/ такі мої твори та праці: збірка оповідань "Любов"/видана ще фотодруком/, збірка оповідань "Муза", оповідання про дітей "Увесьденечки", історичний роман "Чорноморці" /перша частина/історична комедія "Гетьманська спадщина", "Українізми в мові М.Гоголя", цикльостилем був надрукований "Вступ до мовознавства", який пізніше, уже в Америці, був надрукований хоч теж поганим, але "справжнім" друком під заголовком "Уводни до мовознавства". Це був конспект того курсу, що я його читав на отих університетських курсах.

Коли я, уже готуючись до переселення в Америку, поселився був тимчасово в новоульмівськiм українськiм таборі і працював у редакції "Українських вістей", тоді я видав свою віршовану річ - поемку "Ісько Гава".

Я зупинився на цьому, авґсбурськoму, періоді моєї діяльності з більшою докладністю, ніж це, може, потрібне було б у цій моїй автобіографії, через те, що я вважаю його дуже важливим. Це ж я вперше тоді в своєму житті зміг вільно виявляти свою ініціативність і писати безцензурно, писати й публікувати свої писання без будь-яких перешкод. /Такої "волі" для публікації моїх творів я не мав ще навіть у Львові, де не німці, а галицькі редактори не

дозволяли друкувати навіть таких невинних оповідань, як "Побачення в парку", "Муза" тощо/. А підкреслення цього періоду ще й тим потрібніше, що ще за мого життя, на моє 75-річчя, не хто як колишні мої приятелі й учні спробували його, цей період, з моєї діяльності "викреслити". 1974 року в Австралії вийшов альманах "Новий обрій", ч.5, а в ньому тодішній пожилець табору "Зомме-касерне" І.Смаль-Стоцький, який хоч і не був письменник, але терся поміж нами /був скарбником нашого Об'єднання/, надрукував "спогади" про авґсбурзьке таборове культурно-літературне та наукове життя, а в тих "спогадах" нарахував 34 особи авґсбурзьких письменників та журналістів, "згадав" навіть тих, що ніколи в Авґсбурзі не жили /В.Гайдарівського/, а В.Чапленко, та ще й разом із його сином Юрієм Балком, "вивітрився" з його "пам'яти"! Та найпоказовіша для нашої "історії" поведінка щодо цього "питання" не кого як того ж таки мого учня Яра Славутича! Рецензуючи цей альманах, він виправив у "спогадах" І.Смаля назву своєї збірки "Співає колос" /цю назву, як він мені оповідав, підказав йому М.Рильський, назву другої його збірки - "Гомін віків" підказав йому я, взявши її із заголовку однієї поезії С.Гординського/, але відсутності того, хто цю його збірку "причепурив", не "добачив"! І мимоволі стає на пам'яті давня мудрість, яка стверджує, що поганий той учень, який не перевершив у досягненнях свого вчителя, а ще гірший - невдячний учень. "Балянсуючи" між мною й літературними демагогами, Славутич, наприклад, інформував мене про те, що І.Костецький викреслював моє прізвище навіть з друкованих текстів, та потім сам, як я тільки трохи натякнув на "кризу" в його віршуванні, став робити те саме. Були в

мене й інші літературні учні, як от І. Степанюк у Дніпропетровському, І. Писанка на Північному Кавказі, якому я присвятив роман "Чорноморці", але невдячним виявився тільки цей "третій", для якого я зробив найбільше. А як узяти його "шляхетську" ідеологію, то можна сказати, що він нічого в мене не навчився.

НА ЗЕМЛІ ВАШІНГТОНА

Восени 1949 р. я "емігрував" з "української таборової держави" на землю Вашингтона, тобто до США, перепливши на кораблі Атлантийський океан і зафіксувавши свої переживання на бурхливій стихії у жартівливому віршику "Д.П. на морі". Насправді на тому морі-океані було не до жартів, було так, що наші брати-галичани навіть без священника спробували були співати "молебінь" чи "акафіст" "до серця Ісусового", під час якого кораблем так хитнуло, що ми всі, учасники цього співу, полетіли покотом до тих двох, що співали. То тільки потім, опинившись на "твердій землі", я написав отой жарт /др. в "Свободі"/

Проте й на цій "твердій землі" спочатку було мені, як і іншим нашим людям, не до жартів. І я пригадую, що в однім листі чи не до Я. Рудницького я писав, що з мене вже письменника не буде. Я приходив з фізичної праці напівживий - і падав на ліжко, нездатний ні на яке думання про творчість. Цей свій стан я зобразив у нарисі-оповіданні "Найнявся - продався".

Але по якомусь часі я оговтався і, наскладавши 300 дол., вирішив і тут видавати. Покинув роботу в шпиталі і почав видавати "часопис для всіх", тобто універсальний, "Всесвіт". Домовився в друкарні

газ. "Свободи", що платитиму по 75 дол. за число /бо так платив Я.Пастушенко за друк "Лиса Микити", а розмір мого часопису був такий самий/. Аж воно вийшло не так, як у Пастушенка: за друге число з мене заправили вже 125 дол., а як воно, це друге число, вийшло, підвищили ціну друку до 150 дол. Я злякався - і припинив видання, встигнувши зібрати тільки до сотні передплатників. Пішов знову на фізичну працю. Але ота моя спроба видавати журнал звернула на мене увагу редакторів газ. "Свобода", і мені запропоновано редагувати недільне видання цієї газети, що мала бути такого характеру, як мій "Всесвіт". Мене настановлено навіть "головним редактором" цього видання. Але моя передова стаття до другого числа "Не гасімо великого духа!", в якій я згадав історичний факт, коли Лободовський написав за євангельською схемою поему "Марія" і видав її за Шевченкову, так перелякала головного редактора "Свободи" Л.Мишугу, що він заборонив мені писати передові статті. Заборонив також відзначити перші роковини смерті В.Винниченка, а на засіданнях "Головного уряду" /?/ УНС різні його члени засипали голову УНС Д.Галичина питаннями: "Як ви могли взяти на роботу "совета"?" Тоді я відмовився бути "головним редактором" і підписувався "технічний редактор". Мене всі контролювали, а спеціальним "політкомісаром" був при мені С. Гординський. Крім того, під мене підкопувалися і збоку, а І.Кедрин-Рудницький написав навіть листа до Л.Мишуги, пропонуючи себе на моє місце за "меншу платню" й мотивуючи потребу такої зміни в редагуванні тим, що я нібито не впорався з роботою і що він...не може фізично працювати на фабриці /а Чапленко, очевидно, міг працювати й на фабриці?/. Тож мені дозво-

лили дотягти до кінця одного року /не календарного, а від лютого 1952 р. до лютого 1953 р./, а потім звільнили. Д.Галичин сказав мені на прощання: "У вас є знання, але ви не знаєте, що можна друкувати, а чого не можна. Улаштуйтеся десь викладачем російської мови і пропагуйте там українську справу /sic! - В.Ч./". На моє місце прийняли І.Кедрина-Рудницького, але недільного видання не відновили.

Поза заробітковими поневір'яннями я включився тоді й у наше національно-культурне життя. Коли С.Литвиненко звернувся до мене з ідеєю створити в Нью-Йорку літературно-мистецький клуб, я радо пристав на це.

Скульптурний портрет В.
ЧАПЛЕНКА. Скульптор - С.
ЛИТВИНЕНКО.

Третім ініціатором був якийсь скрипаль Повалячек, який, проте, незабаром переселився до якогось іншого місця і там помер. Але цей Літературно-мистецький клуб притягнув до себе увагу діячів з різних галузей культурного й мистецького життя. По якомусь часі ми винайняли добре приміщення, в якому й розгорнули роботу різні секції - літературна, мистецька, театральна. Я був членом управи й керівником літературної секції. Я влаштовував літературні вечори, робив доповіді тощо. А потім висунув думку про можливість видання періодичного органу нашого клубу - "Літературно-мистецького бюлетеню". Мене затверджено головним редактором цього видання, і я почав збирати матеріяли. А тим часом сталася одна "пригода" в моїй власній літературній діяльності. В.Дорошенко, що проживав у Філядельфії і листувався зі мною по-приятельському, надрукував у газ. "Америка" статтю, в якій звинуватив мене в порнографії, що нібито була в моїх творах. Я "відгукнувся" на це памфлетом "Що прорипів наш староденний Ут-Напіштім". Після цього зустрів я одного дня на Другій авеню члена управи І.Керницького і попросив його дати щось для "Бюлетеня". А він мені: "Та ви ж уже не редактор цього видання".. Пізніше я довідався, що на вимогу С.Гординського та Р.Купчинського було скликано засідання управи, на яке мене не запрошено, а на тому засіданні мене "скинуто" з редакторства за те, що я "образив" заслуженого діяча В.Дорошенка. Замість мене на редактора обрано С.Гординського, який і видав тільки одне число "Літературно-мистецького огляду", як він переіменював це видання.

Я був одним з ініціаторів заснування

у США УВАН. Коли приїхав до Нью-Йорку М. Ветухів, а до нас приєдналися ще Л. Биковський та якийсь харків"янин Кекало, то ми зібралися в однокімнатному приміщенні "Самопомочі" на Сьомій вулиці і там написали перший протокол. Не маючи змоги зупинитися тут на деталях моєї праці в УВАН, я можу відіслати читачів до моєї статті "Чому тільки член-кореспондент?" написаної в зв'язку із смертю П. Ковалева і надрукованої в журналі "Самостійна Україна", ч. 7-8 за 1973 р.

В. ЧАПЛЕНКО

/ на пікніку в США, середина 50-их рр./

Не можу тут не відзначити й того неза-
служено-образливого плювка, що ним обпа-
скудив мою поемку "Ісько Гава" та повість
"Люди в тенетах" критик-початківець І.
Кошелівець, обпаскудив ті твори, які я
писав "захалавно", наражаючи своє життя
на смертельну небезпеку. Це було ніби "за-
вершення" тієї сліпоти вільних українців,
які не могли оцінити двох моїх повістей
ще у Львові. До цього плювка приклав свою
руку й мій тодішній "приятель" Гр.Костюк.
Коли повість "Люди в тенетах" вийшла у
видавництві І.Тиктора, я надіслав цю річ
"другові" Костюкові, який тоді залишався
ще в Німеччині і редагував літературну
сторінку в газеті "Сучасна Україна". Але
він, виїжджаючи вже до Америки, "передо-
ручив" цю повість своєму наступникові на
"посту редактора" І.Кошелівцеві, з певни-
ми "інструкціями", як цей твір треба "ін-
терпретувати". Про те, що такі "інструк-
ції" могли бути, може свідчити його участь
у львівському журі, яке забракувало тоді
мої повісті, та пізніша його "розмова" зі
мною там же, у Львові, коли він "по-друж-
ньому" "пояснював" мені, чому ті повісті
нікуди не годяться, а також його "позаоч-
на пропаганда" уже тут, у США, перед пер-
шим з'їздом "Слова", що, мовляв, "Чаплен-
кові твори нічого не варті", і, очевидяч-
ки, внаслідок цієї "пропаганди" його "бли-
жчий", ніж я, "дружок" Дивнич-Лавріненко
в передз'їздівській статті, надрукованій у
газ. "Свобода", "забув" мою творчість вза-
галі згадати. Засипав очі читачів прізви-
щами, яких тоді як письменників ніхто не
знав і тепер ніхто вже й не згадає, а Ча-
пленка, кажу, "забув", як це мені, коли
я запротестував проти такого "викреслен-
ня", і "пояснив" сам Г.Костюк. Він же,
Костюк би то, мав нахабство "стверджува-
ти" таке негативне ставлення до моєї твор-

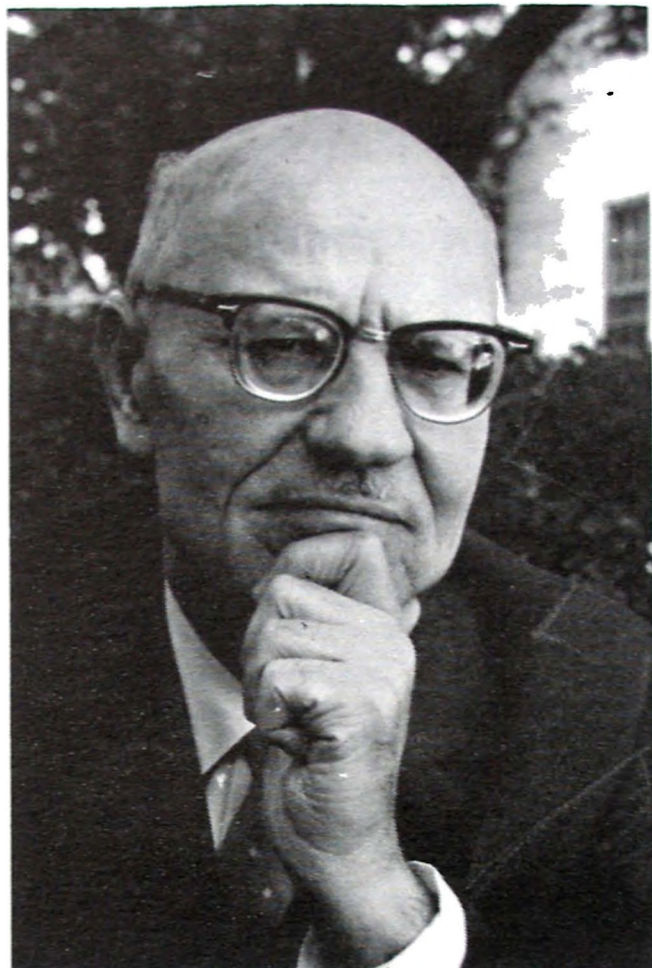
чости і в листах до мене /листи ці я маю в своєму архіві/. Його недостатню компетентність щодо літературознавства й критики я показав у статті "Занепад нашої літературної критики на чужині", що була надрукована в журналі "Визвольний шлях", кн. IX за 1966 р.

А Кошелівець отой свій плювок під заголовком "Люди в болоті" надрукував у газ. "Сучасна Україна", ч. 23 за 1951 р., і сенс того його плювка був такий, що мій твір - наклеп на "радянську" дійсність, що я зробив з неї "болото", як це видно і з його, того плювка, заголовка. У висліді такої "аналізи" моїх творів він і запропонував "висловлюватися" про мої твори "в той спосіб /? - В.Ч./, щоб ніколи про них не згадувати".

На щастя, цієї його "поради" не всі послухали, а один наш відомий письменник навіть запротестував у журналі "Нові дні" проти такої "пропозиції". /Він підписав свій протест псевдонімом, а через те, що він ще живий учасник нашого літературного життя, я не маю права той псевдонім розкривати/. Об'єктивно-позитивні рецензії на повість "Люди в тенетах" надрукували А. Орел та П. Котович, а про її певні незаперечні якості свідчив свого часу її успіх у читачів, як також і побажання С. Підгайного, щоб цей твір був перекладений на англійську мову.

Взагалі цей мій останній, американський період потребує багато місця, і я не можу його у цій автобіографії з подробицями охопити. Скажу тільки загально, що хоч я і не влаштувався матеріально так добре, як інші наші люди, але, завдяки високому рівневі американського життя, я жив "полюдському", працюючи на випадкових робо-

тах, свідомо кидаючи ті "випадкові роботи", щоб присвятити час для своєї літературної творчості та наукових дослідів. І все це я мав змогу видавати.

В.ЧАПЛЕНКО

/1970 р.; фот. - Б.Полянський/

Що я надбав за 55 років, це видно з моєї бібліографії, уміщеної в цьому збірникові. А втім, кількість - ще не остаточний показник заслуг письменника чи науковця: тут же можливе явище "літературної інфляції" або й графоманства. І саме так поцінував мою "кількість" критик Гр.Шевчук /Ю.Шевельов/ тоді, коли я вперше запротестував проти "викреслення" моєї творчості з "Енциклопедії українознавства". Гр.Шевчук-Ю.Шевельов написав в одній сво-

Її статті: "Ах, місце в енциклопедіях здобувається...не числом /? - В.Ч./ задрукованого паперу /як бачимо, в нього "папір" можна рахувати! - В.Ч./, а талантом, розумом і вмінням сказати власне слово". /"Нові дні", листопад, 1952 р., стор.ІІ/.

Я вже згадував про те, як мене обпаскудив І.Кошелівець на спілку з Г.Костюком. А якийсь Глінін, що випадково став керманичем новоульмівських "Українських вістей", органу ЦК УРДП, на "відзначення" мого 70-річчя дав цілу газетну сторінку Д.Гуменній, щоб вона вилаяла мене по-базарному, а сам у примітці до цієї лайки написав: "Він /Чапленко - В.Ч./ ніколи нічого серйозного не писав". Та ще й оббрехав мене щодо моїх відносин з тими редакціями, що в їхніх виданнях я звичайно друкував свої писання. Моя апеляція до ЦК УРДП з вимогою спростувати ці наклепи залишилася без вислідів.

Отож мимоволі і в мене виникає самозапитання: "Чи не змарнував я свого життя, присвятивши його українському письменству та науці?" Як відомо, на таке питання самому письменникові дуже важко відповісти, бо таки трудно людині стриматися від самозвеличування. Проте це не значить, що всякий письменник обов'язково помиляється, коли "захоплюється" своїм власним твором: є ж письменники та науковці—і є "письменники" та "науковці". От коли О.Пушкін, перечитавши свій готовий твір "Борис Годунов", аж підскочив від задоволення та вигукнув: "От так Пушкін!" то ніхто тепер не скаже, що він помилився. Та й наш Т.Шевченко не помилився, коли писав: "А слава - заповідь моя". Тож, признаюся, і в мене були такі моменти. Напр., коли мою свідомість осяяло відкриття "адигейського ключа" в історичному мовознавстві, я написав драматич-

ний образок "Архімеда вбито", а в цьому творі Архімед каже:

Аж сміх бере, що я тоді побіг
з купальні, навіть одягу не взявши,
та "еврика!" все "еврика!" гукав...
Як я... Чи, може, це доганна річ -
звеличують себе? Гординя, може?
О ні, ні! Той, хто істину спізнав,
пошани гідний і... самопошани.

Звичайно, у самоствердженні письменника чи науковця можуть мати значення незалежно від нього виниклі чинники - оцінки з боку об'єктивних компетентних критиків, успіхи в читачів і ще дещо. На жаль, в історії моєї творчості й наукової діяльності було більше таких "плювків", як отой Кошелівців, ніж поважної критики, а таке моє видання, як збірка "Драматичні твори" /де-в'ять п'єс/, не дочекалося за десять років навіть і такого "плювка"/тільки "плюнула" на мене як начебто "московського агента", що написав "Гетьманську спадщину", торонтська газетка "Батьківщина"/, і першою критичною оцінкою її буде відтепер тільки в цій збірникові вміщена стаття д-ра С.Чорнія. Мали підбадьорливе для мене значення ранні рецензії Ю.Гаморака та В.Барки на повість "Пиворіз", а також більші статті про пізніші мої твори В.Сварога, який, на жаль, не зміг через велику перевантаженість на своїй заробітковій праці написати для цього збірника загального огляду моєї прози. Але можна думати, що до відсутності критичного розгляду мого надбання призвела моя власна критична діяльність, бо літературну критику взагалі /а не тільки мою/ можна уважати за воювання бумерангами: критиковані об'єктивно письменники й науковці стають - як правило - ворогами таких критиків. Щодо успіху в читачів, то можна

сказати, що це досить непевний чинник. Ще С.Єфремов у своїй монографії про творчість М.Коцюбинського сконстатував, що тоді більше читано примітивного письменника А.Кашенка, ніж вишуканого майстра М.Коцюбинського. А в нас на еміграції теж є такі факти. А щодо моїх творів, то можна сказати /і про це я писав у своїй статті про "сиротіння" письменників на чужині, надрукованій свого часу в "Свободі"/, що на перешкоді стала їхня "незвичність" для читачів-"галичан", і насправді я як письменник мав виразний контакт тільки з читачами наддніпрянсько-кубанського походження, як про це свідчать листи до мене від читачів.

З огляду на сказане я можу покликатися з певністю тільки на оте "дещо" інше. От я свого часу відзначив певні сліди впливу мого "Пиворіза" на твір М.Ільченка "Козацькому роду нема переводу". Я знайшов сюжетні ситуації в творі однієї відомої еміграційної письменниці, аналогічні до ситуацій у моїй повісті "Люди в тенетах". Інша еміграційна письменниця запозичила в мене мотив "спраги безсмертя" /бо мала в руках ще машинопис мого оповідання з таким заголовком та ідеєю/, тільки обернула kota хвостом, зробивши з цього мотиву явище геростратизму /але вислову "спрага безсмертя" таки вжила/. У літературознавстві молодші наші літературознавці підхопили мою думку про те, що еміграція відсахнулася від еміграційних письменників, захопившись натомість "радянськими" письменниками /хоч ці літературознавці й подавали це як своє "відкриття Америки"/. Навіть І.Білодід запозичив у мене принцип поєднання в історії української літературної мови зовнішньолінгвістичного й внутрішньолінгвістичного підходів /див.його

працю "Розвиток мов соціалістичних націй" /Київ, 1967 р./ . Моя боротьба за нашу мовну культуру не була безуспішна. Моя бойова публіцистика осмикнула оборонця російсько-української двомовності І.Костецького та його зверхника - редактора "Сучасності" І.Кошелівця. І ще дещо.

Та найбільшу для мене вартість мають думки про моє надбання тих, що дали ласкаву згоду написати про нього для цього збірника. І я їм висловлюю тут мою найщирішу подяку. Окрема моя щира подяка належить д-рові Іванові Овечкові за його ініціативу щодо цього видання, за його упорядкування й технічне здійснення його.

В.ЧАПЛЕНКО

Т.ГОРДОН

КАМЕРА Ч.ІЗ

Як відомо, 1929 р. Сталін почав "будівництво соціалізму" в СРСР, а для цього йому треба було "очистити" Україну від зрадних ворогів цього "будівництва". З цією метою вирішено створити процес Спілки визволення України. Ще на весні того року заарештовано академіка С.Єфремова як нібито голову цієї організації, а до кінця року виарештувано майже всю активну українську інтелігенцію. З цією ж метою в середніх і високих школах спеціальні комісії почали перевіряти "соціальне походження" студентів, вишукуючи дітей колишніх "петлюрівців", служителів релігійних культів та заможніших селян, що їх почали тоді вже "розкуркулювати". Виявлених таким чином "ворогів" виключали із шкіл, а як це були ще й свідомі українці, то їх і заарештовували. Одним із таких "підозрілих" був і я, тоді студент машинобудів. технікуму, і мене заарештовано як "прихвостня" СВУ.

Після допитів у м.Павлограді мене перевезено до дніпропетровського БУПР-у. Десь у лютому 1930 р., близько 12 години ночі я став на порозі камери ч.ІЗ цього "будинку примусової праці", тобто в "язниці, де сиділи люди після закінчення слідства і чекали на присуди. Просунутися далі від порога я не міг, бо в проході між стіною й нарами суцільною масою, стиснуті, як оселедці в бочці, спали в "язні. Маленька електрична лампочка, що була десь під стелею, слабо освітлювала камеру. Стоячи майже в темряві, я опустив свій невеликий клунок до своїх ніг і думав, як бути далі. Потім я став промацувати ногами на підлозі, щоб якось відійти від порога. Стук дверми і цей мій рух розбудив декого з в'язнів. Вони попідводили голови і стали питати: "Звід-

ки? У якій справі?" Почувши відповідь, ті голови знов опустилися...Уся камера спала... Люди у сні дихали важкими випарами своїх стиснутих тіл та смородом, що йшов від "параші".

Утома й пізня година хилили й мою голову до сну. Але де лягти? Біля дверей не було місця. Я сів на свій клунок у кутку біля "параші", але з неї нестерпно смерділо. У півтмї, мацаючи по цементовій підлозі, я просунувся під нари, щоб якось лягти й заснути. Поклав свій клунок під голову, простягнув ноги, скільки можна було, і так на брудній підлозі одягнений заснув. Але спати мені довелося недовго, бо рано мене розбудила метушня в коридорі в"язничних службовців та рух і розмови розбуджених в"язнів. Під нарами стало тепер видніше, і я аж тепер побачив, куди я заліз. Усе моє тіло шеміло, мов пожалене кропивою, блощиці випили з нього чимало крові, руки були чорні від бруду з підлоги, ніс заліг. А від "параші", що її за ніч "налили" в"язні по самі вінця, ще дужче смерділо сечею.

Я виліз з-під нар і випростався. В"язні вже були на ногах, готуючись до ранкової перевірки. Приглядалися до мене, новака, зверталися з тими самими питаннями: "Звідки? З якого району? За що?" А хтось там кинув: "Такий молодий - і вже сюди потрапив"...Мені тоді було 19 років, і я був наймолодший серед 49 в"язнів, що тіснилися в камері, яка за царського режиму була розрахована на 9 в"язнів, а кожен в"язень мав свою койку. Так "революційна влада" "удосконала" царську в"язницю! Тепер з тих дев"ятьох койок "створено"суцільні нари, на яких уночі ребрами лежали в"язні, під нарами таким же способом лежало стільки ж осіб і не менше тіснилося на підлозі в проході. А той стіл, що

стояв удень, у цьому проході, на ніч ставили на нари, ногами між людські тіла, а на ньому зверху спала теж людина. Яка цієї камери "площа" була, мені тепер трудно сказати. Але була вона невелика, з одним заґратованим вікном.

Після перевірки всіх в'язнів /чи, бува, хто не втік?/ нас повели на "оправку". Два чергові в'язні понесли поперед нас до убиральні "парашу", вгинаючись під її вагою. В коридорі та в убиральні було більше простору та світла, і я краще міг роздивитися на співмешканців камери. Здається, я тоді, вже того першого дня звернув увагу на високу постать та усміхнене обличчя в окулярах Василя Кириловича Чапленка. Від інших в'язнів я довідався, що це вже відомий, але ще молодий /йому тоді було 30 р./ дніпропетровський письменник і журналіст. Заарештований він був, як і всі інші інтелігентні в'язні нашої камери, у справі СВУ. У цій справі був ще в камері Данило Бутенко, що походив з того самого с.Миколаївки, що й Чапленко. Вони обидва любили співати. У Д.Бутенка був дуже приємний тенор, а Василь Чапленко співав чи не баритоном. До них приєднувалися й інші, і вдень у камері можна було почути справжній концерт.

Крім інтелігентних людей, у камері були ще селяни та робітники, але все це були українці. Тому всі в камері говорили по-українському. Тільки раз укинули були до цієї камери жида, але він сидів недовго, та й покарано його було за якусь розтрату міських грошей у міській раді, де він працював. Ще пізніше якийсь час у камері перебув інший жид, що сидів за золото: від нього вимагали, щоб він здав державі захоране золото.

Пригадую також, що був у нашій камері

В. ЧАПЛЕНКО

/у дніпропетров-
ському БУПР-і/

Портрет намалював
в"язень М. Соколів-
ський у 1929 р. у
в"язниці.

молодий маляр на прізвище Соколовський /його ймення я не пам"ятаю/. Він був, здається, із станції Синельникове і вмів малювати. Він намалював олівцем два портрети Василя Кириловича, і ці портрети Василь Кирилович вивіз на еміграцію. Один з них він умістив у своїй збірці "Мої вірші", а другий, гірше виконаний, читачі побачать у цьому збірникові. На обох портретах є підпис "М./може, Микола?/ Соколівський". Та в цьому підписі виразно видно й виправлення літери "о" на "і": це Василь Кирилович сказав йому, щоб він виправив так, - щоб, мовляв, було по-українському.

Старостою камери був молодий вродливий юнак на прізвище Гречин, який сидів уже понад рік. Це був колишній український повстанець, що його свого часу амнестували були, а тепер знов заарештували. Він мав заслужене найкраще місце для спання: на нарах біля вікна. Усі в камері мріяли про те, щоб "залезати" на нарах місце ближче

до вікна, звідки йшло свіже повітря. Василь Кирилович теж тягнувся до вікна, з якого було видно блакитний клаптик неба. Але вилазити високо до того вікна було не зовсім безпечно: вартові з "вишок" могли навіть стріляти, бо стежили, щоб в'язні камери не "перегукувалися" з тими, що ходили у в'язничному дворі, випущені на "прогулянку". Один раз, коли Д.Бутенко пробував розмовляти так із своїм товаришем, що сидів в іншій камері, справді стрельнули, і куля виколупала цеглу з зовнішнього боку, аж грудочки з неї влетіли до нас у камеру.

Коли нас виводили на "прогулянку" і ми ходили парами в огороженому колючим дротом місці, я намагався бути поряд з Василем Кириловичем: це була найкраща нагода поговорити з ним. Василь Кирилович звертався до мене із словом "хлопче": "Що нового, хлопче?" Або вранці: "Ну, як спалося, хлопче?" Я не ображався через це, бо це було доброзичливе до мене звертання.

Врізалась мені в пам'ять ще одна деталь з перебування в камері ч.ІЗ: на стіні у куточку під лавкою напис чорним олівцем:

Не вкраїнці - малороси,
Роду славного сміття:
Тільки пити, тільки плакати,
А до діла - ні чорта!..

Не вкраїнці - малороси,
Роду славного сміття:
Брата рідного продати -
Аби гроші, не дарма...

Цитуючи з пам'яті цей напис якогось розпачливого в'язня, не можу забути, що й мене та моїх рідних продавали "свої ж" люди - українці...

В. ЧАПЛЕНКО

/після виходу з
в"язниці, 1930 р./

Просиділи ми з Василем Кириловичем разом у цій камері два чи три місяці. Василь Кирилович уже "пересунувся" був на нарах майже до місця старости Гречина, а я вже міг спати на тому столі, що його ставили на ніч на нари. Там було найкраще спати, бо туди не вилазили воші.

Пам"ятаю мій передостанній виклик з камери. Це було вдень. Мене поставили в чергу з в"язнями, викликаними з інших камер, і нас почали фотografувати. Фотograf повертав кожного так, щоб зфотografувати обличчя прямо, у профіль з лівого й правого боку. Потім наказував піднести праву руку, ліву руку...

Коли я повернувся до камери, Василь Кирилович спитався: "Що було, хлопче?"

Я розказав йому, як нас фотografували.

"Це не добрий знак, - сказав Василь Кирилович. - Приготуйся, хлопче, до заслання".

І це незабаром сталося. Десь через тиждень після того, у травні 1930 р. мене викликали з камери "з речами", і я помандрував на північ. Що сталося з Василем Кириловичем, я не знав. Я думав навіть, що він загинув. Та доля ще раз звела нас. Рок 1948 ми зустрілися з ним у Німеччині. Таборова управа нашого табору в м. Байроїті якось оголосила, що до нашого табору приїдуть українські письменники. Коли ті письменники приїхали, то я серед них пізнав свого давнього співв'язня Василя Кириловича Чапленка. Я його тоді запросив до свого таборового мешкання, і ми з ним згадували ті колишні наші пригоди в "соціалістичній в'язниці". Як я з цієї нашої розмови довідався, Василя Кириловича тоді не заслали, а через сім місяців ув'язнення випустили на "волю".

Коли наша еміграція переселилася до Америки, ми тут знову зустрілися: він був у мене в хаті, в Ньюарку, а я їздив до нього і був у його бруклінській хаті. Після мого переселення до Каліфорнії ми з ним увесь час листувалися.

Нехай же ці мої рядки будуть моїм скромним подарунком на його 75-річчя! Бажаю йому довгого віку та найліпшого здоров'я на майбутнє!

31 березня 1975 р.

Степан ЧОРНІЙ

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ ВАСИЛЯ ЧАПЛЕНКА

Серед літературних творів Василя Чапленка чільне місце займають його драматичні твори, якими він спричинився до розвитку української сучасної драматургії.

Літературою й театральним мистецтвом В. Чапленко почав цікавитися ще з юнацьких років.

Перші драматичні твори Чапленка "ХЛОПЧА З ВУЛИЦІ" і "ПОЛЬОВА РУСАЛКА", які вказують на те, що автор уже в ранній молодості цікавився драматургічним жанром, були написані в 1922-23 рр. у Нижньодніпровському. Обидва ці твори - це п'єси для дітей. Вони були поставлені, за свідченням автора, на шкільній сцені, але, на жаль, ніколи не були надруковані.

Також невеличкий драматичний твір "ГЕРОЇЧНІСТЬ" був написаний у першій половині 20-х років і надрукований у журналі "Зоря", ч.ІО, Дніпропетровське, 1925. Згодом передруковано "Героїчність" у збірці: В. Чапля, "Малоучок", В-во "Маса", Київ, 1927. Під зміненим заголовком "Героїчне" ще раз появився друком цей твір у книжці: Василь Чапленко, "ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ", Нью-Йорк, 1964.

У передмові до своєї збірки п'єс "ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ", Нью-Йорк, 1964, В. Чапленко скромно пише, що призначає свої драматичні твори радше для читання, ніж для сценічної гри. Автор думає, що деякі його п'єси "потребують складніших театральних-технічних умов для постанови". Автор робить такий висновок, либонь, на підставі того, що тільки деякі його п'єси, і то

легші, були "випробувані" на сцені.

Нам здається, що це не так, і з автором у цьому випадкові погодитись не можна. Усі п'єси В. Чапленка – це вдячний сценічний матеріал, і всі вони можуть бути перевтілені на сцені не з абияким успіхом.

Не можна також погодитись із думкою деяких рецензентів, які закидають Чапленкові, що в його п'єсах дія розвивається слабо й невиразно/Барка/ і вже невідомо чому нав'язують йому "соціалістичний реалізм" /Юриняк/ як метод зображування життя. Дійовість не завжди значить метушню й біганину персонажів, зайве розмахування руками та викрикування своїх фраз. Все це ознаки зовнішньої дії, і не вони вирішують вартість чи успіх драматичного твору. Куди важливішою, на нашу думку, є внутрішня дія й конфлікти, що, використовуючи безконечну палітру мовних нюансів, – ритміку, інтонацію, – увипуклюють і увиразнюють динаміку конфліктів та боротьби ідей, творять, в результаті, повноцінний мистецький образ. Ніколи не забуду майстерної гри О. Сердюка⁺ в ролі Микити в п'єсі І. Кочерги "Ярослав Мудрий" у постанові М. Крушельницького в Харківському театрі ім. Т. Шевченка в 1947 р. У вісімдесятьох відсотках свого перебування на сцені Сердюк у ролі Микити-монаха був непорушний, як статуя, але сво-

⁺ / Сердюк Олександр Іванович / 1900 - / - народний артист СРСР, драматичний актор, режисер. Нині – професор Харківського Інституту Мистецтва. Довго працював із Лесем Курбасом, спочатку в Кийдрамте / 1919-22 /, а з 1923 р. у "Березолі", яким керував Курбас, а після розгрому "Березоля" й Курбаса – у Харківському театрі ім. Т. Шевченка до 1959 р.

єю динамічною музикою слова полонив серця глядачів, які, здавалось, завмерли, зупинили віддих, слідкуючи за конфліктом і гострою внутрішньою боротьбою, майстерно віддзеркаленою в монологіях Микити і гострих та блискавичних, як зигзаги шпаг, діялогах між Микитою і князем Ярославом.

Очевидно, що такою внутрішньою динамікою характерні й драматичні твори В. Чапленка.

Перший твір у згаданій збірці "Драматичні твори" В. Чапленка - це, як сам автор називає, "драмоване оповідання" "ГЕРОЇЧНЕ". Мені чомусь хотілося б назвати цей коротенький твір ГЕРОЇЧНО-ДРАМАТИЧНОЮ ПАНОРАМОЮ, хоч, можливо, й ця назва не відповідатиме глибшій суті цього твору.

Дія відбувається в робітничому селищі в Україні під час революційних подій 1917 - 1918 рр. Місцевий робітник Євген із галичанином Амбросем організують оборону рудні від нападу червоних ворохобників. Автор уміло й тонко передає душевну боротьбу-конфлікт Євгена.

Марія - дружина Євгена з маленькою дитиною-хлопчиком на руках благає Євгена не ризикувати сімейним щастям і не йти разом із робітниками боротись проти червоних і білих москвинів. Євген вагається. Не знає, як йому бути... Що робити? Адже ж це він із Амбросем дав гудок-сигнал робітникам, щоб стали на захист української рудні.

Але відвага й героїчний дух предків, що кипить у жилах незримими атомами, перемагають пасивність Євгена. Він відкидає теплий домашній запічок і йде боротися з ворогами за кращу долю свого народу. Національне почуття й обов'язок його супроти батьківщини ставлять Євгена в ряди справжніх героїв-патріотів.

В образі Марії автор змалював чи не най-

більшу частину українського суспільства, яке, керуючись примітивною філософією - "моя хата скраю", хай борються інші, аби не я, - добровільно стало отарою рабів у московській кормизі.

Драматичний конфлікт між Євгеном і Марією, між обивательською пасивністю і почуттям національного патріотизму й невідкладного обов'язку супроти свого народу розвивається швидко й реалістично-правдиво. Патріотизм перемагає пасивність. Євген у когорті борців за волю і право українського народу бути господарем на своїй власній землі.

З уваги на те, що ця річ займає лише п'ять сторінок друку, її легко можна використувати як героїчну картину боротьби українського народу за свою незалежність і самостійність і виставляти на академіях Свята Державности і Незалежности України.

У побутовій комедії "ЦЯЦЯ-МОЛОДИЧКА, або Усякої тварі по парі" В. Чапленко змалював життя української інтелігенції під час НЕПу перед суцільною колективізацією, коли ще повновладно в Україні відбувався процес українізації. Не дивниця, що молода вчителька Прися дорікає фельдшерові Трьомсинові, що він ще й досі не навчився говорити по-українському, хоч від революції минуло вже десять років/хай би попробувала висловити такий докір на початку 30-х років!/.

Дія в комедії "Цяця-молочка..." розвивається жваво й легко, діалоги насичені тонким дотепним гумором. Мова, як, зрештою, в усіх Чапленкових творах, добірна й чиста, як кришталь.

Нам здається, що відміна дев'ятого/4-та дія/ зайва. Відсутність її не пошкодить розвиткові дії. Краще кінчати на сватанні

обох дочок. Сцену Стівбурця з його дружиною і Хвійоною можна вставити зразу після сцени сватання.

Пізнавальне значення має Чапленкова історично-побутова комедія "КУПІДОНОВІ СТРИЛИ", яка в 1944 р. була опублікована в Кракові під назвою "Знайдений скарб". Рукописна авторська назва була "Велика дивовижа", яку, без погодження з автором, редакція "Українського видавництва" змінила на "Знайдений скарб".

На цьому місці треба підкреслити велику заслугу В. Чапленка, що він, либонь, перший в українській літературі, а вже, безперечно, перший в українській драматургії вивів на світло денне найбільш занедбану й забуту добу в історії нашого народу - XVIII сторіччя, коли відбувався повільний, але неблаганний процес знедержавлення українського народу під впливом погоні за багатством, чинами й славою, що призвело до затрати національної гідності й патріотизму поважної частини вищої верстви нашого народу, штовхаючи її на шлях шахрайських махінацій, хабарництва, здирства, крадіжок та безжалісного визиску нижчих верств населення. Цей процес призвів до відчуження провідної верстви від свого народу, штовхаючи її в безодню денационалізації.

Під цим кутом зору комедія В. Чапленка "Купідонові стріли" займає першорядне місце в історії розвитку культури українського народу.

Дія відбувається в Україні в першій половині XVIII ст. в одному із сотенних міст. У правдивих мистецьких образах В. Чапленко намалював багатогранну картину життя і діяльності українського народу: його побут, своєрідну житейську філософію, психологію, мораль, соціальні конфлікти.

Кожна постать типово-жива; у кожній ді-
йовій особі пульсує дух і своєрідний ритм
життя відображеної доби. Візьмім, нап-
риклад, Чепиногу, - це типовий образ пи-
саря-шахрая сотенних і всяких інших кан-
целярій того часу. Чепинога - це крутій-
лицемір. Він улесливий, як цуцик, злодю-
га-хабарник та бездушний егоїст. Усю йо-
го філософію життя автор влучно відобра-
зив у його прізвищу. Чепинога - це влуч-
на авторська синтеза злодійсько-хабарни-
цької філософії цього деруна: "У житті
так: не перечепиш іншого - сам на ногах
не встоїш, тебе перечеплять". /Чапленко
Василь, "ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ", Нью-Йорк, 1964,
стор. 66/.

А жіночі постаті Гуленчихи й Вуцьки?
Та хіба знайшлася б хоч одна з найкращих
актрис, що сумнівалася б у сценічному
успіхові таких соковитих характерів, як
Гуленчиха й Вуцька? Та це ж справжні го-
голівські типи, живцем вирвані з життя.
Хіба не мають вони спільних рис характе-
ру з Хіврею /"Сорочинський ярмарок" за В.
Гоголем/?

Комедія "Купідонові стріли" В. Чапленка
рясніє типовими побутовими картинами жи-
ття України XVIII ст. Головна постать ко-
медії - дидаскал Бандуристий - тогочасний
носій знання й культури, - словом, інте-
лігент. У "Купідонових стрілах" В. Чаплен-
ко яскраво віддзеркалив занепад, нівеля-
цію, примітивізм адміністративних і пра-
вових форм тогочасної України в окремих
епізодах /розслідування справи знайденої
шкатули з грошима, сцена з Пріською Куци-
хою та її чоловіком Юхимом у сотенній
канцелярії, епізод із спудеями у зв'язку
з викраденою шкатулою і т.д./ . З розвит-
ком дії цих епізодів ми щораз яскравіше
бачимо найосновнішу проблему автора, а

саме: розкриття канцелярського механізму, що існував на Україні в XVIII ст. Треба підкреслити, що саме це й є великим успіхом автора, бо він не нав'язує нам ідеї своєю словесною розповіддю, а ця ідея виникає у процесі розвитку дії.

Дивлячись на п'єсу "Купідонові стріли" сценічно-акторським оком, можна сміло сказати, що об'єктивно настриховані автором життєві обставини в комедії є вдячним сценічним матеріялом, який у творчій уяві актора виростає в реально-повнокровний пульс життя, і разом із тим ми одержимо досконало-повноцінний естетично-мистецький образ.

Події, що їх автор змальовує в п'єсі - звичайні. Баба Куциха зі своїм чоловіком Юхимом приносять знайдену шкатулу. Вона розказує про обставини, при яких знайдено цю шкатулу. Під час розповіді баба Пріська Куциха сказала, що баба Грушиха-відьма, бо, мовляв, поробила таке з її чоловіком, що він трохи пришелепуватий. Сотник Харко Левенець перебиває її і передає писареві своє рішення: "За марне плескання язиком Пріська Юхимиха Куциха має відробити в мене, сотника Харка Левенця, три дні на мазанні повіток. Отак треба, пане війте, з брехнями боротись. Інший би зразу: "Відьма? Узять до в'язниці! Спалити, або на розстані закопати!" А я зразу бачу, що це просто дурне баб'яче базікання". /Чапленко Василь, ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, стор. 72/.

Два "спудеї" викрали у дидаסקала шкатулу з грішми. Сам дидаскал простив їм провину, але сотник не прощає нікому найменшої провини, бо було б це для нього некорисно, і присуджує їм: "Респектуючи на убогство їхнє школярське, я хочу, щоб вони сплатили вину панську тим, що навчатимуть моїх синів Яцька й Степана. Розпусту треба карати, панове судді!" /Чапленко Василь,

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, стор.118/.

Просто, ясно і без найменшої тині тенденції. Характер сотника Левенця розкривається об'єктивно в дії, у діялогах із іншими дійовими особами.

Старий полковник, який приїхав сватати молоденьку Гуленкову дочку Палажку, щиро пояснює, в який спосіб зростає його багатство:

"О, в мене добра щодня прибуває. Оце піймався на нечистому гріху заможній козак Собко, так я дарував його на суді горловим каранням, а за те взяв вини панської - хутір на Сороковому яру, з хатою і винницею на три казани, з усіма вжитками, бджіл тридцятеро вуликів та дві пари волів"./Чапленко Василь, ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, стор.100/.

Осавулець Куделя добре розуміє хитрі махінації писаря Чепиноги, які він супліки пише на замовлення. Коли Гапка Гуленчиха і Вуцька Яковиха Тендітничка прийшли до писаря підписати замирення, то поклали заруку сто талярів до скарбу військового і тридцять панові сотникові. Куделя, прислухаючись до шахрайства Чепиноги, говорить сам до себе:

"Еге, так можна мирити і дбати про справедливість: спочатку мирить, а потім сварить, щоб брати свою частку заруки. Ох, і крутій же!" /Чапленко Василь, ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, стор.67/.

Серед тих шахрайських махінацій вищих чи нижчих урядовців цинічно бринить вислів "свята справедливість".

У процесі дії ми відчуваємо сатиричне бичування всієї канцелярської бюрократії, що використовує закони в інтересах приватно-власницької наживи, лицемірно маскуючись "святою справедливістю".

У переконливих побутових сценах на індивідуалізованих своєрідними пристрастя-

ми характерах п'єси перед нами вирисовується справжнє життя українського суспільства XVIII ст.

У 30-х роках В. Чапленко написав жарт на одну дію "ПЕНЯ НА ДЗЮБИНУ ГОЛОВУ". Комедія ця була надрукована вперше у 1943 році в Берліні в журналі "Дозвілля" та другий раз у збірці "Драматичні твори", Нью-Йорк, 1964 р.

У цьому жарті автор у легкій комедійній формі дуже дотепно змалював смішно-клопітливу ситуацію, в якій опинився літній уже чолов'яга Семен Іванович Дзюба, якому, Бог святий знає через чию помилку, прислано сповіщення явитися на суд у справі аліментів.

Несподівана розв'язка прийшла в канцелярії судді. Молодиця Сердюкова, яка подала позов на Семена Івановича Дзюбу, здивовано заявляє:

- Оцей чоловік щоб платив? Я його не знаю...

Суддя. Як не знаєте? Це ж Дзюба Семен Іванович...

Молодиця. Ну, так що... Той Дзюба був молодший.

Суддя. /хапається за голову/. Так це ми наплутали! Ай-ай-ай! Дзюба, та не той... Тільки однакове ймення та прізвище... От так утяли!

/Чапленко Василь. ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, стор. 132/.

Невеличкий драматичний етюд "ЖИТТЯ І СЕРЦЕ", який уперше був надрукований під назвою "В тенетах життя і серця" в журналі "Дозвілля", ч. 16, Берлін, 1943, змальовує трагічну картину сімейного життя в умовах радянської дійсності - військового лікаря Максима Богуна. Максим був замішаний у групі протирежимної змови, якою керував секретар корпусної парторганізації

Шелехов. Шелехова заарештовано. Щоб уникнути розстрілу, Максим Богун вирішив тікати за кордон без дружини Оксани й сина Юрася. Щоб урятувати дружину й сина від важкого заслання / як членів родини "ворога народу" /, Максим переконує Оксану, що їм треба формально розвестися. Оксана в розпачі дає згоду на розвід на письмі. Цю справу Максим сам полагоди́ть на другий день у ЗАГС-і, де в нього є знайомий, що все швидко оформить. Оксана, яка до безтями любить Максима, переживає страшні душевні муки. У розмові з Максимом Оксана довідалася, що лікарська помічниця Галина Шпаківська теж тікає за кордон. Оксана запідозрює Максима в подружній зраді. У муках кохання й ревнощів вона телефонічно повідомляє НКВС, що можуть зараз заарештувати ворога народу в неї́ дома. У гострому конфлікті між безмежним коханням і ревнощами перемагають ревнощі. Оксана видала свого чоловіка на смерть. Від ворожої кулі агента НКВС гине Максим Богун у своєму помешканні, а Оксана падає непритомна на мертвого чоловіка.

Комедійка "СВАТАННЯ У ЛЬВОВІ" цікава тим, що в ній природно й послідовно змальовані комедійні ситуації, майстерно й легко побудовані діалоги. Жваві й кмітливі діалоги у відповідному комедійному ритмі надають дії виразності і чіткого ідейного спрямування.

Основний конфлікт у цій комедії - боротьба з обставинами, які перешкоджають Ірці вийти заміж за львівського фабриканта Івана Потюха.

Живі й правдиві характери дійових осіб комедії. Тонко й влучно передає автор манеру поведінки місцевої інтелігенції та підкреслює легкими штрихами риси індивідуалізованої мови окремих персонажів.

У комедії "Сватання у Львові" В. Чапленко виявив високу майстерність у комедійному жанрі.

Історична комедія "ГЕТЬМАНСЬКА СПАДЩИНА" написана в Німеччині та надрукована в Авґсбурзі циклостилом у 1947 році. Вдруге ця комедія появилася друком у книжці "ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ", Нью-Йорк, 1964.

У комедії "Гетьманська спадщина" автор реалістично змалював складний процес відчуження від свого народу й денационалізації української верхівки. У погоні за багатством і дворянськими чинами нащадки колишніх гетьманів та козацької старшини цураються рідної мови, народних звичаїв, свого українського походження, називаючи себе вірними слугами "батюшки" царя і "матушки" Росії. Пані Полуботок, наприклад, турбується, що через мужицьке прізвище свого чоловіка /Полуботок - С.Ч./ втратила артистичну кар'єру та що предок її чоловіка Полуботок був "мужицький гетьман". Це все таки не те, що наші рускіє царі..."/ Чапленко Василь, ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, ст. 179/

Але та ж таки пані не гребує можливістю одержання спадщини по "мужицькому" гетьманові Полуботкові.

У такому ж дусі і дітей своїх виховує українське "захудале" дворянство. Коли губернаторша Дурново-Куракіна звернулася до хлопчика пана Іскри з питанням: "Ким же ти хочеш бути? Мабуть, генералом?", - дитина відповідає: "Хоцу служити цалю і отцеству..."

Правдиво теж змалював автор російський шовінізм і згірдливе ставлення росіян до українців та української мови. Дурново-Куракіна зневажливо ставиться до української мови, висміває її:

"Запевняю вас, мої друзі, що ця малоросійська мова препотішна. Я вже трохи звик-

ла до неї, а то було, що не слово, то й сміх..." /Там же, стор. 182/.

Цікаво підкреслити, що й у зашкарублених душах малоросів - вірних слуг царя й "отчества" народжується невинний спротив, коли хтось із росіян заторкне справу "малоросійського сепаратизму", ідею відродження "прежньої України і відокремлення Малоруського краю від Росії..."

Микита Полуботок заявляє Дурново-Куракіній:

"Ал-ле м-ми л-любимо й нашу Україну.."

Дурново-Куракіна /згідливо, сплеснувши руками/. Та любіть, Боже ти мій! Ніхто вам не забороняє. Я ж люблю свою Рязанську губернію... /Там же, стор. 183-184/

Словом, для Куракіних і інших "єдиноне-ділимців" Україна - це російська губернія, а не окремий край з окремим народом, історією й культурою.

Революційної молоді, що проповідує самостійницькі ідеї, самозадоволені оброслі салом малороси цураються:

Рубець /суворо/. Дивись, як прийде Володимир Дорошенко, так ти не пускай його...

Тарас. Який Дорошенко?

Рубець /зсерця/. Який, який!.. Десять раз бачив і не знаєш... Отой чорненький студент, Жоржиків товариш... Скажеш: "Пан не приймають". Бо він хоч і з дорошенківського роду, а почне тут при губернаторші свої самостійницькі теорії розпатякувати... Міхновського чи якогось там їхнього нового божка Винниченка вихвалити. У нас справа важливіша: спадщина. /Там же, стор. 185-6/

Національно-патріотичним почуттям В. Дорошенка і В. Винниченка автор протиставляє егоїстичні прагнення більшої частини провідної верстви українського суспільства,

що боїться стати в обороні національних і соціальних прав свого народу, щоб, бува, не розгнівити російську шовіністичну адміністрацію та не втратити тепло насиджених місць праці.

Дорошенко й Винниченко - це типові образи української молоді, того нового покоління українського народу, що чесно, відважно й безкорисливо виступило в обороні прав свого народу та вільного розвитку його культури. Це молодь, яка виховувалася під впливом ідей М. Драгоманова.

Молодий скульптор Сергій Вихор у розмові з Жоржем Войнаровським у ялтинському домі губернатора Дурново-Куракіна говорить: - Чудернацькі в тебе погляди. Ти ніяк не зрозумієш, що не в грошах краса людини, а в іншому - в мистецтві, в любові до рідного народу...

Жорж /свистить/. Ф"ю! Ди-ивак ти! Що мені це дасть... оте мистецтво чи любов до народу? Я хочу зробити кар"єру... /Там же, стор. 200/.

В образах скульптора Вихора та Жоржевого дядька композитора Рубця В. Чапленко змалював українських патріотів-мрійників, які не мали ніякої програми боротьби, займаючись у кращому випадкові культурно - просвітньою працею.

Вихор /гордо/. Я мистець і культурний діяч - і роблю своє діло... як робить його Садовський у театрі, Грушевський у "Літературно-науковому віснику", Чикаленко в "Раді"...

Дорошенко. Гм, мистець. Тим Україна й прогавила революцію 1905 року, що було багато мистців-мрійників і ні однієї путньої політичної партії. Бо тоді й наша Р.У.П./"ерупе"/ була ще, як дитина...

Винниченко. Але з тієї дитини стала ма-

ти "уесдеерпе"/У.С.Д.Р.П. - С.Ч./.

Автор сатирично змалював усю дворянську групу, яка наївно мріє про нереальну спадщину, про казкове багатство й славу після одержання гетьманської спадщини.

Напруження дії зростає разом із нетерпеливим вичікуванням телеграми з Лондону про вісімсотмільйонову спадщину.

Усі претенденти на спадщину зібралися в домі композитора Рубця в м.Стародубі, п'ють на радішах і споживають смачний обід, а далі, підвипивши, починають лаятись і сперечатись, за яким принципом повинні розподілити казкову спадщину. Серед зібраних немає тільки Жоржа. Він на телеграфі чекає на телеграму.

Дія розгортається швидким темпом і доходить до найвищої точки напруження, коли, нарешті, з'являється Жорж із телеграмою.

Усі завмерли, втупивши очі в Жоржа. Рубець дає знак рукою, й оркестра ушкварила гетьманський марш, який заздальгідь скомпонував сам Рубець. Бурхливі оплески... Вигуки: "Віват! Слава! Ура!.."

Жорж махає рукою, протестуючи, щоб не грали й не віватували, бо приніс він сумну звістку - "спадщина не нашого гетьмана".

Грім із ясного неба не приголомшив би так наших дворян, як ця телеграма. Гірке розчарування, презирливі погляди й уїдливі репліки посипались з усіх сторін. Гості, не прощаючись, як вовки, почали покидати дім композитора Рубця, який непорушно стоїть серед кімнати.

Вбігає захеканий Дорошенко й звертається до Рубця:

- А де ж Жорж? Він, кажуть, виказав на Винниченка!

Рубець /в розпуці/. Пропала наша спадщина. Це була афера...

Дорошенко. А наша не пропала і не може пропасти: наша спадщина - вся Україна.

Значним досягненням В. Чапленка як драматурга є його драма на чотири дії "ЧИЙ ЗЛОЧИН?", яка вперше була надрукована в журналі "Пороги", чч. 28-33, Буенос-Айрес, 1952.

Драма "Чий злочин?" була теж видана окремою книжкою у в-ві "Перемога", Буенос-Айрес - Бруклін, 1952. І, врешті, з деякими змінами передруковано її у книжці В. Чапленка "ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ", Нью-Йорк, 1964.

Те, що автор змалював у драмі "Чий злочин?", належить до найтрагічніших сторінок нашої історії. Роки примусової колективізації, запланованого Москвою страхітливого голоду в Україні з метою масового винищення українського народу, зокрема селянства, та тотального розгрому національного відродження.

В образі молодого комуніста, члена ЦК Андрія Річицького, Василь Чапленко вдало віддзеркалив типову постать пристосуванця перевертня-зрадника.

Річицький - історично-реальна постать, - це сучасник самого автора, який жив, студіював і метким оком придивлявся до того жахливого лихоліття в Україні, що має назву в модерній історії суцільної колективізації, що почалася в реальних обставинах тоталітарної сталінської доби.

Річицький не стовідсотковий комуніст із переконання. Це зміновіхівець, чи радше перестраховник-пристосуванець, який у результаті обставин, що заіснували в Україні після окупації Української Народньої Республіки російськими комуністами, - перекинувся до комуністів і почав вислужуватись, щоб тільки спасти свою шкуру. Бож,

як було вже сказано вище, Андрій Річицький - це постать історично відома. Він бувший "есдек"/соціал-демократ/ і член Центральної Ради. Згодом став "укапістом"/членом Української Комуністичної партії.- С.Ч./, що складалася з лівих українських "есдеків-незалежників" і українських "есерів"/соціал-революціонерів.-С.Ч./, т. зв. "боротьбістів". І врешті Річицький перекинувся до КП/б/У й навіть удостоївся стати членом ЦК.

Найкращим доказом для підтвердження вищесказаного можуть послужити слова вчительки-сексотки Таїси:

"...Тільки ж мені все таки цікаво поговорити про таких, як ти, більшовиків на Україні...про тих, що вийшли з боротьбістів, укапістів...Мені здається, що ви, втративши 1920 року свою державу, пішли на угоду з переможними російськими більшовиками, щоб мати хоч якісь легальні можливості національної праці. Себто, що ви не ширі більшовики, не справжні...що вас треба тільки трохи пошкребти, щоб виявились українські націоналісти".

Оговтавшись трохи після громадянської війни та переконавшись, що, покищо, немає ніякої загрози ззовні, Москва вирішила розгромити українське селянство, яке найміцніше зберігало українські національні традиції й мову. ЦК КП/б/У послав Річицького у відрядження здійснювати колективізацію в Баштанському районі. Щоб залісти в душу Річицькому, компартія доручила молодій привабливій учительці Таїсі Гнилицькій/росіянки з походження, яка не тільки вчителювала, але й була потайним агентом НКВД/, щоб слідкувала за роботою й поведінкою А.Річицького та передавала органам

безпеки свої спостереження.

Проводячи колективізацію в рідному селі, Річицький перестарався. У процесі примусової колективізації дійшло до сильного спротиву селян. Річицький, намагаючись показати свою відданість більшовикам, вогнем припікав, допитуючи селян, де заховали хліб, розвалював печі та велів повісити нещасного селянина Скакуна. Річицького засуджено й розстріляно як ворога народу.

Перед розстрілом, коли конвоїри вже прицілились стріляти, Річицький гістерично кричить:

"Партія/комуністична, -С.Ч./ моїми руками загрібала жар, а тепер змиває мою кров"ю свій злочин.../Гірко/. Чи це, може, мій злочин? Якщо й мій, так не проти радянської влади...Ні! Це злочин проти мого народу, виконаний з доручення найлютішого його ворога..."

/Чапленко Василь, "ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ",
стор.274/

Живі, переконливі та з любов'ю змальовані образи селян - Демида і Кліма Скакуна. Читач із співчуттям ставиться до них, зокрема жаліє Кліма Скакуна, якого, з наказу Річицького, задушили начальник міліції Нагнибіда й голова "комнезаму" Кирило Безкрилий.

Прекрасно змальований образ Таїси Гнилицької, правдивий, живий, соковитий, висловлюючись театральною мовою, - "виграшний" для сценічного перевтілення.

Врешті треба підкреслити, що В.Чапленко своєю драмою "Чий злочин?" не тільки збагатив театральний репертуар, а також дав яскравий і правдивий малюнок українського села часів "суцільної колективізації" і нищення "куркуля як кляси". Сумно й боляче на душі після прочитаної драми "Чий злочин?". Але ніде правди діти. Така гір-

ка була вже наша доля. Прикро, що ми самі себе знищували, замість стати на захист свого народу й землі.

Правдиво й переконливо змалював теж В. Чапленко життя й боротьбу українського підпілля /УПА/ під час німецької окупації на Волині у драматичних картинах "ТРЕТЯ СИЛА". П'єса "Третя сила" була надрукована циклостилем накладом СУМ-у в Мюнхені в 1950 році, а також була нагороджена на конкурсі СУМ-у й виставлена в Англії. У 1964 році "Третя сила" була передрукована в книжці "ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ".

Третя сила - це українське революційне підпілля, що бореться проти першої і другої сил - жорстоких окупантів України - сталінської Росії й гітлерівської Німеччини.

У правдивих, яскравих постатях лікаря Чуйка, його дочки Галини, Аркадія Очеретька, Наталки та інших В. Чапленко змалював два покоління. Представником старшого покоління є лікар Чуйко, що не бачить виходу із складної історичної ситуації і не вірить, що може бути третя сила, яка могла б стати в обороні поневоленого українського народу та вибороти волю й самостійність Україні.

Дочка лікаря Чуйка Галина, її подруга Наталка, Аркадій Очеретько - це представники революційного українського підпілля, безстрашні воїни героїчної УПА, що здобула безсмертну славу у нерівних боях з озброєними до зубів окупантами. Українські революціонери-підпільники відважно й завзято борються проти ненависного нацистського окупанта, який тероризує населення, вішає невинних людей, заганяє старих та дітей і матерів до клунь, замикає двері й підпалює з усіх боків, а молодь ловить на вулицях і силоміць вивозить на невільниць-

ку працю до Третього Райху.

Представників третьої сили автор наділив глибоким ширим патріотизмом, силою духа, відвагою й героїзмом та вірою в успіх їхньої боротьби.

У п'єсі змальовано теж звироднілих типів ворожого табору. Це живі, справжні образи гестапівців та фольксдойча Павла Вервечки, які здійснюють злочинну політику людоїда Гітлера на окупованій території. Однак — чому Вервечка розмовляє по-російському? Це підкреслює тільки наївність революціонерів-підпільників, які так легко повірили типові російського походження чи зросійщеному українцеві. Навіть у пересічного читача зроджується підозріння, ба навіть огида до Вервечки, коли він говорить по-російському.

На нашу думку, кінець п'єси невдалий. Авторіві не треба було кінчати події так трагічно. Такі герої, як Аркадій, повинні жити, а не передчасно гинути. Адже ж він ще нічого не зробив, а міг би зробити ще дуже багато, а якщо й умерти, то умерти як справжній герой у бою зі зброєю в руках. Чому б тільки не поранити його або взагалі не залишити непошкодженим?

Образ Наталки зазвучав би героїчніше, якби вона не в такий спосіб розправилась із Вервечкою. Справою Вервечки повинен би зайнятися підпільний революційний суд. Або, якщо вона вже мусить помститися, то хай стріляє тоді, коли Вервечка хапає пістоль зі столу.

П'єса "Третя сила" — це яскраве відображення кривавого терору нацистських злочинців на Україні та героїчної боротьби українського підпілля за волю і право українського народу жити на своїй землі повновладним господарем-сувереном.

У 1969 році в Нью-Йорку у збірці "СПРАГА БЕЗСМЕРТЯ" надруковано невеличкі драматичні твори "ПАСЕРБИЦЯ, АБО ДУЛЯ В КИШЕНІ", "ЄВШАН-ЗІЛЛЯ" та "АРХІМЕДА ВБИТО".

На підставі комедії "Купідонові стріли" В. Чапленко написав теж музичну комедію "ОДРУЖЕННЯ ПИВОРИЗА", яка появилася друком у журналі "Нові дні", чч. 249-250, Торонто-Детройт, 1970. Музику до "Одруження пиворіза" скомпонував композитор Василь Шуть.

Підсумовуючи цей скромний розгляд драматургії В. Чапленка, хочеться підкреслити, що В. Чапленко, користуючись методом широкого або збагаченого реалізму, що його сам автор детально проаналізував у статті "ЗБАГАЧЕНА ДІЙСНІСТЬ", ж. "СЬОГОДНІ", ч. I, Авґсбург, 1947, збагатив українську драматургію своїми цікавими й, без сумніву, вартісними драматичними творами, збагачуючи репертуар українських театрів прекрасним сценічним матеріалом. Коли ж до цього додати ще його численні твори інших жанрів, то Василя Чапленка треба зарахувати до когорти кращих письменників сучасної української літератури.

Іван ОВЕЧКО

ВІРШОВАНА ТВОРЧІСТЬ В.ЧАПЛЕНКА

Авторові цієї рецензії не вдалося ніде знайти Чапленкового окреслення власної творчості як поета - він ніде не називає ті свої твори поезіями, а тільки віршованою творчістю. І його збірка, що оце вийшла в бідненькому брошурковому виданні, називається "Мої вірші", а не поезії. А коли його дехто висварив за недбальство технічного порядку в тому виданні, то Чапленко виправдався тим, що, мовляв, як можна видавати дорогим коштом те, що на таке не заслуговує? Це ж тільки "щоденникові нотатки", принагідно написані...

Так то так, але це, звичайно, скромність автора. Бо в тих віршах ми подибуємо і поезії. Хіба ж це не образ-поезія?! Ще й яка поезія!

Отам дуби! Як велетні стоять,
А рясновіття в них, як голови левині,
Що гордо зводяться, як з вітром гомонять,
Лапате листя в них, немов зразки на квіти,
Що вишивають їх дівки на рушниках...

/"Дуб на чужині", ст.5/

У 32-сторінковій збірці є і байки, і лірика, і сатира. Але найбільше так зв. в "я-зничих віршів. Ці "захаяльні" вірші датовані здебільша 30-ми роками. Треба бути справді відданим Україні патріотом, щоб осмілитися щось подібне навіть "за хаявами" ховати, а таки писати - це ж бо за Сталіна було! Ось як, чекаючи і бажаючи війни:

Я знаю, що війна - це кров і жах...

.....

.....
Для наших мук потрібен їм цей мир,-
Чи то червоні москалі, чи білі...
І хочу я, щоб він прийшов, той вир!
Щоб закрутився світ у божевіллі!

/Стор.І4/

Такого чужинець не завжди зрозуміє. Але ми розуміємо, особливо ті з нас, що "жили" в тому "мирі". Для чого ж Чапленко писав так, ризикуючи своїм власним життям? А ось для чого - "за прикладом Тараса":

Якщо не діти, то онуки наші,
Здобувши волю, вільно прочитають
Ту мову, що тепер ганебно мовкне
На замкнених, заціплених устах,
Довідаються про часи ці люті -
І німування наше нам простять.

/І930 р./

Як бачимо, таким, як Чапленко, нема чого і прощати - вони не "німували ганебно" навіть у 30-х роках, як не німують сьогодні вже багато "дітей" і "онуків" цього письменника - Мороз, Плющ та інші.

Гори, осінь, весна, Кубань, Кавказ - це теми інших поезій В.Чапленка - 30-х років і післявоєнних. Кажемо "поезій", а не тільки віршів, бо

Шпак сопілку з вирію приніс
І на стрісі грає свистом зблизька.
Джміль великий, пухом весь обріс,
Залетів знадвору, в шибку дзизка...

/ "На провесні" /

Маленька збірочка, але доволі прикладів кожного жанру, аж до колючої сатири і про Хрущова та його похорони, мовляв, "і по ньому навіть пес не гавкне спросоння, так

немов він і не жив у нашім підсонні", і про Брежнєва та його "торгівлю" жидами /емігрантами з СРСР/, і про дурні міркування "акул Волл-стріту" та мудрі думки звичайної людини з нагоди торгівлі між Америкою і Советським Союзом.

До деяких віршів-пісень Чапленка українські музики скомпонували музику, як ось О.Короленко-Кувшинська до "Кавказької пісні" або Василь Шуть до всіх пісень Чапленка у музичній комедії "Одруження пиворіза". Коротенька це комедія, написана вона в старому, традиційному українському театральному стилі, але - яка ж гарна! А щодо "традиційности", то в Чапленка у всіх його творах ми бачимо найменше отого "модерного" знущання над читачем, що так настирливо намагається завоювати собі місце під сонцем з-під пера деяких наших "модерністів", та все даремно... Правда, іноді Чапленко занадто вже і традиційний, і реалістичний - це останнє навіть часто буває причиною обвинувачень його іншими аж у "неморальности". Чапленко бо може написати ось хоч би й таке: "Наостанку Гандзя сідає на ліжку, спускає з нього ноги й показує, який у неї стане живіт, а після цього удає, що колише дитинку в руках. Атож, у них буде дитинка!.."

Це сценка із сміховинки в епізодах п.н. "Євшан-зілля", яку мали б грати на сцені артисти, і для декого це вже не реалізм, а мало не порнографія. Що ж, мабуть, мало ми читаємо творів світової літератури, тому й занадто вже великими "моралізаторами" хочемо бути, особливо, коли в наших руках перо і право редактора або видавця. А тим часом Чапленкова Одарка у "Дівці" /стор.9/, наприклад, жива, реалістична і принадна, хоч тут і не бракує таких "непоетичних" слів-окреслень, як "марюка" або "і лише полупилось їй"...

Та поза всіма іншими цінностями Чапленкової поетики, авторові цих рядків найцінніша мова Чапленка. Може тому, що Чапленко, як і автор цієї рецензії, син степу Січеславщини, його твори - також віршовані - промовляють до підписаного чимсь рідним, степовим. А тому, що Чапленко не тільки зберіг ту мову в чистоті, а й усе своє життя бореться за її чистоту в інших, - його твори служать підписаному /та й чи тільки йому!/ взірцем і підручником.

Можна сперечатися з Чапленком з багатьох причин. Ось хоч би й через його зовсім не-фортунне порівняння Перона в Аргентині/коли він ще був президентом перед вигнанням/ з Тигром-хижаком у байці "У нетрях пралісу"/історично це просто неправда!/. Але з мовно-літературного боку і до тієї байки і "комар носа не підточить". Байка в українській літературі чи не найбільш цінна ділянка, і якби Чапленко скерував свою увагу на цей жанр віршованої творчості більше, ми мали б в його особі славного байкаря. На жаль, як він сам каже в передмові, "віршування - незначне явище в моїй творчості", а на 75-му році чи не запізно мати таку "амбіцію". А втім, хто його знає, може дух степовика ще й проявить себе й на цьому полі...

Говорячи про віршовану творчість Василя Чапленка з нагоди виходу в світ його збірки "Мої вірші"/1974/, слід пригадати й його віршовану бувальщину, видану ще 1949 р. п.н. "Ісько Гава". Як бачимо, вже понад чверть сторіччя тому В. Чапленко дав нам цей "епос" про степового "героя" Н. Махна в віршованій формі. Хоч автор ніби й не знає, як назвати цей свій твір - байкою з перцем чи повістю /див.заспів/, - це таки поема, хай і "з перцем". "Так колись співець Енея

брав на глузи смуток свій", - пише автор на початку твору. І має рацію: стиль, форма, склад нагадують справді спів про Енея. А про Махна це не вперше пише Чапленко. Згадати хоча б і "Українців". Видно, що письменника ця історична постать цікавила все його життя і тепер, мабуть, цікавить. Але нас в "Ісько Гава" цікавить не стільки Махно, як сам Ісько. Вся поема - річ до болю реалістична. Але в ній використано легенди, які виникали ще за життя Махна, іноді поважні /що він ускочивши в хату, звідти вийшов у вигляді молодиці, - Чапленко, як реаліст, пояснив це реалістично/, іноді жартівливі /що він робив гроші із заліза з написом "Гоп, куме, не журись..."., що на тачанках були написи: "Не втечеш, як доганяєм - не доженеш, як тікаєм"/.

Жвавість Чапленкової розповіді "з перцем" приковує читача до книжечки. Ось тут то й доказ поетичної майстерности Чапленка: його віршовану "Гаву" автор цих рядків читав з більшою насолодою і бажанням знати, "а що далі буде?", ніж навіть деякі його прозові твори. І хоч і тут, у поемі, теж нема ніяких спеціальних "трюків", як нема їх і в прозових творах Чапленка, а є спокійна розповідь, все ж "Ісько Гава" тягне читача від сторінки до сторінки не тільки своїм сюжетом, а й мовою персонажів, мовою самого автора, описами природи, околиць. Коротко, скупко, а разом із тим картинно, жваво.

Сонних м"яко заколише...
Гускла ніч і мертва тиша.
Крикнув хтось - і зразу вмовк,
Бо, либонь, пустився духу...
Ніч, туман. Похмуро, глухо...
Десь завив протягло вовк...

Або чого варте ось таке порівняння:
"Як струна десь до струни"!

Сіли тут таки рядочком,
Гомоніли в холодочку,
Як струна десь до струни.

/стор.17/

І в цій, здавалося б, байці з перцем ми бачимо таки серйозну проблему ситуації українця в колі махнівської анархії. Їсько, захоплений вихором революційних подій на нашій рідній землі, в колі тих, що кричали "Бий жидів - спасай Росію!" та "Хай анархія іде!", приходить до свідомости:

Обізвався до Гриця стиха:
- А при чім Росія тут?
Українці ж ми з тобою...

/стор.48/

Де б, коли б і про що б не писав Василь Чапленко, вся його творчість надхнена любов'ю до України, бажанням здобути їй волю і самостійність та плеканням її самобутньої мови. Не тільки в прозі, а й у поезіях, чи пак у його віршованій творчості.

Та, на жаль, не всі поетичні твори Чапленка ввійшли до збірника "Мої вірші". А писати вірші Чапленко почав рано, ще в дніпропетровській "Зорі". Та й досі пише, здебільшого дружні шаржі/напр., у "Нових днях" за січень 1972/ та епіграми, що їх він називає "шпигачками". А замолоду писав і любовні поезії, друковані в різних журналах. Ось одна з таких, що аж просить-ся на ноти, починається так:

Ваші очі - мінлива глибинь,
Вони міняться фарбами дивно:
То як неба ясна голубинь,
То води глибочинь переливна.

Або ось:

Я бачив, як вона іде:
Хода́ непереможна,
А як бровою поведе,
То просто вмерти можна

Ці й інші поезії молодих літ Чапленка здебільша кінчаються сумним акордом нездійснених мрій, недосягнених ідеалів закоханого:

Щасливий той, кого вона
Всім серцем покохає...
У мене ж доленька сумна:
Надії я не маю.

Або:

Тих очей і брів тих чарівних,-
Від них гину, падаю у прірву,
Бо... не можу я здобути їх!

А "Снігуроньку" наведемо таки повністю, бо її краса поетична з-під пера тоді ще дуже молодого поета бездоганна:

Немов снігуронька вона,
Така вся ніжна, біла,
Як у тій казці, чарівна
І безконечно мила.
Та я боюся лиха з лих:
Між нами диво стане -
И вона від поглядів палких,
Неначе сніг, розтане.
А далі хмаркою злетить
І геть собі полине
На грудях вітру у блакить,
А нас, як сиріт, кине.

Василь Чапленко родився поетом. Його першими надрукованими творами були вірші. Варто б видати його повну збірку всіх творів, у тому числі й поетичного дорібку, до його 75-річчя.

Петро ОДАРЧЕНКО

В.ЧАПЛЕНКО ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ І КРИТИК

I. Творча діяльність до 2-ої Світової війни /1919 - 1941/

Василь Кирилович Чапленко розпочав свою творчу діяльність 1919 року. Його перші твори - поезії й оповідання. З 1925 року, продовжуючи свою творчість поета й прозаїка, В. Чапленко не обмежується красним письменством, а починає писати статті й рецензії на літературні теми. Від 1925 до 1929 року в дніпропетровських газетах "Звезда", "Зоря" й "Зірка" та в журналі "Зоря", в харківських журналах "Плужанин" і "Критика" та в київському журналі "Життя й революція" з'являються перші статті та рецензії Василя Чапленка. Із його ранніх статей можна відзначити такі: "Революція 1905 р. в українській літературі", "Пушкін в українських перекладах", "Т.Г. Шевченко", "Степан Васильченко", "Про В. Мисика", "Марко Вовчок", "Василь Стефаник", "Батько української повісти" та інші. Одночасно з цим Василь Чапленко друкує свої рецензії на такі видання: "Слово о Полку Ігоревім" - за ред. акад. В. Перетца; Д. Багалій - "Український мандрований філософ"; А. Багрий - "Шевченко в літературній обстановці"; О. Кобилянська - "В неділю рано зілля копала"; С. Руданський - "Співомовки"; О. Стороженко - "Твори"; "Пан Тадеуш" Міцкевича в перекладі М. Рильського; В. Винниченко - "У графському маєтку"; В. Ярошенко - "Гробовище"; С. Єфремов - "Іван Франко" та ін.

Твори сучасної української літератури також цікавлять нашого літературознавця і критика, і він друкує рецензії на збірки поезій та оповідань таких авторів: В.Еллан - "Удари молота і серця"; В.Мисик - "Трави"; Василь Атаманюк - "Над Дністром"; В.Гренджа-Донський - "Тернові квіти полонин"; Гр.Косинка - "У житах"; Гр.Косинка - "Політика"; В.Підмогильний - "Третя революція"; Г.Косяченко - "Шторм" та ін. У цей час надруковано також його статтю про Є.Плужника /"В шуканнях жанру"/.

1929 року Василь Чапленко, крім окремих статей /про О.Кобилянську, про Т.Осьмачку - "Його душа похмура"/ та кількох рецензій, опублікував окремим виданням аспірантську працю "Сонет в українській поезії". У цій науково-дослідній праці Василь Чапленко розглянув історію західноєвропейського сонета та його теорію, а в другій частині праці зібрав і подав усі відомості про українське сонетописання від першої половини ХІХ ст. до 20-х років ХХ ст. та відзначив тодішні два вінки сонетів А.Жука та В.Бобинського.

В.К.Чапленко зокрема цікавився сонетами Миколи Зерова, пізніше /1943 р./ опублікував свою статтю про поетичну спадщину Зерова /у "Львівських вістях"/.

На початку тридцятих років Микола Зеров листувався з Василем Чапленком і в кінці березня 1935 року вислав В.Чапленкові власноручно переписану копію *"SONNETARIUM"* - збірника своєї сонетної продукції. Завдяки В.Чапленкові ця цінна збірка сонетів Миколи Зерова була врятована, і її видано в Берхтесгадені 1948 року /у видавництві "Орлик"/. Брат Миколи Зерова Михайло Орест у післямові до цього видання цитує листи Миколи Зерова до Василя Чапленка, але всюди він не подає чомусь прізвища Чапленка,

називаючи його "письменником NN". Тепер час уже розкрити цей криптонім.

1931 року в харківському журналі "Літературний Архів" надруковано теоретичну статтю В. Чапенка під назвою "Мовно-стилістичні можливості письменника". Цю статтю пізніше /1959 р./ передруковано в збірці статей Василя Чапенка "Дещо про мову" – під заголовком "Межі й можливості мовостилю". Автор розмежовує неологізми негативні й позитивні та приходить до висновку, що "мовотворчість письменника можлива тільки в певних межах", без порушення системи даної мови.

У другій половині тридцятих років В. Чапенкові довелося друкувати свої статті на українські літературні теми в російському журналі "Литературная Учёба" російською мовою. До цих статей належить ґрунтовне дослідження під заголовком "Фольклор в творчестве Гоголя". У цій статті докладно подано факти про великий інтерес Гоголя до української етнографії й фольклору та про особливо велике захоплення Гоголя українською народною піснею. Далі автор дослідження показує, як український фольклор впливав на літературну творчість Гоголя, зокрема на сюжети, мотиви, на типаж і на мову творів Гоголя. Василь Чапенко звертає увагу на разючі текстуальні подібності мови окремих діалогів, описів, характеристик у творах Гоголя і мови українських дум та історичних пісень, побутових пісень, прислів'їв тощо. Дуже часто ритмо-мелодика гоголівської мови відбиває ритмо-мелодику українських дум та історичних пісень. В. Чапенко подає численні приклади текстових збіжностей. У праці Чапенка висвітлено також питання про вплив українського фольклору та творів української літератури XVIII ст.

на гумор Гоголя.

В. Чапленко, згадавши працю А. Белого "Мастерство Гоголя", спростував і виправив безглузді тлумачення українських слів. А. Бєлий, не знаючи української мови, вважав, що Гоголь вигадав слова "пундик" і "гуля". А. Бєлий висловлював безглузді припущення щодо семантики цих слів. В. Чапленко поклав край цим фантастичним здогадам А. Белого, з'ясувавши справжні значення цих слів-українізмів.

Друге цінне дослідження, опубліковане в журналі "Литературная Учёба", - це стаття "О языке "Слова о Полку Игореве". Проаналізувавши фонетичні, морфологічні, лексичні й синтаксичні особливості мови "Слова о полку Ігоревім", автор дослідження приходять до висновку, що в мові "Слова" "відбилосся все життя Київської Русі, його економічні, політичні та культурні зв'язки з іншими країнами. В цій мові відбилася також висока книжна культура того часу, зокрема добре знання літератури, написаної староцерковнослов'янською мовою".

Далі настає кількарічна перерва в літературній і науковій діяльності Василя Чапленка.

2. Війна і еміграція /1943 - 1949/

Вимушено перервана діяльність В. Чапленка відновлюється 1943 року. В періодичних виданнях, що виходили у Львові /"Наші дні", "Львівські вісті"/, а також у періодичних виданнях празьких /"Пробоєм"/ та в берлінському "Дозвіллі" разом із віршами, оповіданнями й п'єсами В. Чапленка друкуються також статті й рецензії на літературні те-

ми, зокрема такі статті: "Що на часі?" /"Наші дні", ч.3, 1944 р./, "Про поетичну спадщину Зерова", "Про літературознавчу спадщину Зерова", "Майстер сонета"/"Наші дні", 1943 р./, а також рецензії "Цінне придбання" /Про п'єсу Ікера "Квіт папороті"/, "Співець життєрадості і сили" /Про кн.А.Любченка "Вертеп", видану у Львові/, "Музи серед бою" /Про молодших письменників воєнного часу: М.Ситника, Вол. Русальського, Ю.Балко, І.Манила й інших/.

Умови еміграційного життя в Німеччині, незважаючи на різні труднощі, все ж таки були значно сприятливіші для творчості, ніж умови життя й творчої діяльності на Україні, де шалів терор і де творчість була під гнітом суворої цензури.

За роки 1944-1949 Василь Чапленко опублікував близько 120 творів - віршів, оповідань, уривків із своїх повістей, статей, рецензій і шість книжкових видань своїх творів та наукових досліджень. Із статей на літературні теми треба згадати такі: "Про оцінку літературних творів" /"Наше життя", 1946/; "Українське літературне життя на еміграції"/1947/; "Трагедія генія чи суспільства?" /Про ізоляцію В.Винниченка/, "Повість про романтичного молодого" /Про повість Т.Осьмачки "Старший боярин", журнал "Пугу", ч.41, 1947/. Наступного року /1948/ в статті "Примріяна краса" /"Наше життя", 25.І.1948/ В.Чапленко, полемізуючи з Ю.Шерехом, заперечує його похвальну рецензію на повість Осьмачки і висловлює думку, що "Шерехова стаття - це апріорна критика, критика, що фактично ігнорує твір як такий, що перетворюється на самодостатні міркування з приводу твору".

У паризькому журналі "Україна" /ч.2, 1949 р./ надруковано статтю "Національна пози-

ція М.Коцюбинського". Того ж самого року в ульмівських "Українських вістях"/ч.63/ надруковано статтю "Нові тексти Лесі Українки".

Особливої уваги заслуговує надрукована в журналі "Сьогодні"/ч.І, 1947/ стаття Чапленка "Збагачена дійсність./Теоретичні тези широкого або збагаченого реалізму/". У цій статті В.Чапленко викладає свою теорію "збагаченого реалізму". Після вступних розділів /"Людина і світ", "Пізнавальна природа мистецтва", "Різні напрямки в мистецтві", "Стиль і техніка в мистецтві"/ автор у розділі "Широкий або збагачений реалізм" пише, що реалістичні стилі в мистецтві не можуть бути увесь час однакові, що вони змінюються в залежності від розвитку людської культурної діяльності. "На теперішньому етапі розвитку, - зазначає В.Чапленко, - реалізм як основний і найцінніший, перевірений у творчій практиці впродовж тисячеліттів метод повинен збагатитися всім дотеперішнім досвідом мистецької творчості, незалежно від її характеру/отже, навіть романтичної творчості/." Цей метод, каже далі автор, "здобуває... надзвичайно широкі можливості щодо шукань у царині форми. З огляду на це його можна назвати ШИРОКИМ АБО ЗБАГАЧЕНИМ РЕАЛІЗМОМ". Вперше висловив свої погляди В.Чапленко про можливість такого реалізму в статті "Що на часі?"/"Наші дні", ч.3, 1944/. Тоді ж він дав таке визначення цього реалізму: "Взагалі кажучи, нам найбільше був би до мислі такий реалізм, що, відтворюючи дійсність з найбільшою правдивістю /психологічною, речево-фактичною тощо/, заразом по-мистецькому її збагачував би, показував би її в новому з формального боку освітленні, в новому поетичному осяянні". На думку автора, зба-

гачений реалізм може використовувати суто-реалістичні засоби включно з "ненормальними" ситуаціями /сни, галюцинації/, а також формально-фіктивні образи, ситуації /як, напр., образ Ковальова з його носом у повісті Гоголя "Ніс"/. Такий метод, зазначає автор, може використовувати навіть образи романтичного походження. Але письменник повинен використовувати їх з алегоричною умовністю. Романтизм же подає фантастику як інший, але справжній світ.

Після таких теоретичних міркувань В. Чапленко ставить певні вимоги до "збагаченого реалізму" на українському ґрунті. Українські письменники - прихильники "збагаченого реалізму", на думку Чапленка, повинні не тільки вчитися на здобутках чужонаціонального мистецького досвіду, але й не цуратися українського національного досвіду, як це робили деякі українські письменники, захоплюючися чужими джерелами й ігноруючи здобутки самобутнього українського національного мистецтва і національної літературної творчості.

3. Творча діяльність у США /1950-1975/

Переїхавши з Німеччини до Сполучених Штатів, В.К. Чапленко, незважаючи на тяжкі побутові умови, на виснажливу фізичну заробітчанську працю, знаходив час і для своєї творчої та наукової роботи.

Двадцятип'ятилітній "американський" період різнобічної діяльності В. Чапленка позначається великою активністю і в ділянці красного письменства, і в ділянці наукової мовознавчої дослідницької праці, і в ділянці літературознавства та літера-

турної критики. За цей час В.К.Чапленко опублікував близько чотирьохсот творів - віршів, оповідань, повістей, драматичних творів, статей, рецензій. Окремими книжковими виданнями вийшло 16 його повістей, збірок оповідань та наукових праць.

Тематика літературознавчих і літературно-критичних праць, статей і рецензій охоплює різні періоди історії української літератури і літературної критики: від "Слова о Полку Ігоревім" до творів сучасного українського письменства. Найбільше уваги приділено В.Винниченкові, творчості українських письменників 20-30-х рр. та творчості українських еміграційних письменників. Крім того, В.Чапленкові належать також дослідження, статті й рецензії, що стосуються українських класиків - письменників ХІХ-ХХ ст. До останньої групи друківаних праць належать такі: дослідницька стаття "Творчі шукання М.Коцюбинського"/"Київ", ч.2,3,1950/; "Шевченко - символ відродження й єдності"/"Свобода", 1953/; "Посмертна поетична спадщина О.Олесь"/"Свобода", ч.142,1953/; рецензія на кн. М.Зерова "Нове українське письменство"/"Укр.самостійник",1961,ч.10/; "Сміливий починальник/Шашкевич"/"Нові дні",ч.143,1961/; "Український фолклор у творчості М.Гоголя"/"Сучасність",ч.1,1962/; "Кассандра" Лесі Українки"/"Свобода",ч.107,1967/ тощо.

Кілька статей В.Чапленка присвячено Володимирові Винниченкові, зокрема такі: "Соняшна машина" В.Винниченка"/"Нові дні", ч.28,1952/; "Про Винниченкову п"єсу "Пророк" і дещо інше"/"Нові дні",ч.193,1966/; "Першочергові завдання винниченкознавства"/"Нові дні", вересень,1957/; "Останній "винниченківський" роман В.Винниченка"/"Нові дні", січень, 1973/.

Проаналізувавши сюжет, композицію, мовостиль і мистецькі засоби роману "Соняшна машина", В. Чапленко зазначає, що цьому творові шкодить "сама соняшна машина". Проте роман "Соняшна машина", на думку В. Чапленка, - "великий, просто грандіозний своїм задумом і мистецьким виконанням твір".

В. Чапленко дав високу оцінку вперше опублікованої п'єси В. Винниченка "Пророк". Відзначаючи мистецьку вартість і актуальність цієї п'єси, а також її своєрідність, що виявляється в її фантастично-утопійному сюжеті, В. Чапленко рекомендує перекласти її якоюсь світовою мовою "і так вивести її у широкий світ".

В статті "Останній "винниченківський" роман В. Винниченка" В. Чапленко аналізує роман Винниченка "Поклади золота" і критикує статтю В. Давиденка про цей твір, зазначаючи, що основна методологічна хиба в статті В. Давиденка - це "використовування висловлювань персонажів з прикиданням їх самому авторові, ба й ототожнювання персонажів з самим письменником". Це твердження В. Чапленко ілюструє окремими цитатами із статті В. Давиденка. Заперечуючи окремі твердження В. Давиденка, В. Чапленко дає позитивну оцінку роману "Поклади золота", але одночасно з цим вважає невдалим і хибним закінчення роману, бо Винниченко "зрадив свій метод диригування з-за лаштунків".

Згадаємо тут і "дискусійну" статтю В. Чапленка "Першочергові завдання винниченкознавства"/"Нові дні", вересень, 1957/. Перед текстом цієї статті стоїть редакційна примітка такого змісту: "Стаття друкується в порядку обговорення. Редакція з багатьма думками автора не згоджується". Можливо, редакція не поділяла думки В. Чапленка, який вважав, що В. Винниченко

після Шевченка, Франка й Лесі Українки займає четверте місце між українськими письменниками. У своїй статті В. Чапленко намічає такий плян праці над вивченням життя і діяльності В. Винниченка: дослідження біографії письменника, характеристика його як людської особистості, етично-філософські погляди, загальнополітичні погляди, Винниченкова концепція української національно-визвольної боротьби, дослідження літературно-мистецької творчості /встановлення дат написання всіх його творів, наукова бібліографія публікацій Винниченка, перевірка текстів його творів, характеристика ідейного змісту й мистецьких особливостей творів Винниченка, вивчення малярської спадщини/.

Варто згадати також змістовну статтю-рецензію В. Чапленка на видану в Мюнхені /1968 р./ за редакцією і з вступною статтю Юрія Шевельова книжку творів письменника ХІХ ст. Василя Мови /Лиманського/. Уже самий заголовок статті В. Чапленка - "Це не тільки видання, а й відкриття" /"Нові дні", вересень, 1969/ свідчить про позитивну оцінку цього видання "великої вартості". У своїй рецензії В. Чапленко відзначає "вартісну вступну статтю" Ю. Шевельова та його велику працю як упорядника й редактора цього видання. В. Чапленко зазначає, що Ю. Шевельову "належить щира подяка від усього українського громадянства" за те, що він своєю високою оцінкою драми Василя Мови "Старе гніздо і молоді птахи" ввів цей твір в історію українського письменства і за те, що Шевельов "зібрав усю спадщину Василя Мови, опрацював її і подав у такому готовому вигляді для вжитку".

4. Дослідження літератури 20-30 рр.

Важливою темою наукових статей, досліджень і рецензій В. Чапленка була українська література 20-30 рр. ХХ ст. Сам В. Чапленко брав активну участь у літературному процесі 20-30 рр., пишучи й друкуючи свої белетристичні твори, а також статті й рецензії, присвячені творам українських письменників цього періоду. І не тільки в 20-30 рр. писав і друкував В. Чапленко свої праці про письменників цього періоду, а й пізніше - на еміграції присвячував їм свою увагу. Впродовж останніх 20-х років В. Чапленко опублікував такі праці про письменників цього періоду: "Хвильовий - письменник"/"Свобода", 1952/; "Невидані листи Миколи Зерова до Василя Чапленка. Переднє слово"/"Україна", 1953, ч. 9, Париж/; "Іван Кочерга та його "Ярослав Мудрий"/"Пороги", 1953, ч. 42/; "Гордий син зневаженого народу"/про літературні діяльність Г. Косинки, "Нові дні", 1955, лютий/; "Справджене передбачення Олеса Досвітнього"/"Вільна Україна", 1970, ч. 63/, про Д. Фальківського /"Нові дні", січень, 1971/.

1960 р. у виданні Української Вільної Академії Наук в Канаді вийшла в світ цінна книжка В. Чапленка під назвою "Пропащі сили! Українське письменство під комуністичним режимом. 1920 - 1933"/142 стор./ . У цій праці розглянуто основні явища української літератури тринадцятирічного періоду - від 1920 до 1933 р. У першій частині книжки "Умови літературного життя в 20- рр." подано факти про те, як більшовицька влада контролювала літературну продукцію українських письменників, літературні організації, які великі перешкоди мали письменники з боку цензури, з боку партійної крити-

ки та з боку адміністрації.

Розглядаючи літературні організації того часу, В. Чапленко вважає, що за вийнятком ранньої групи альманаху "Музагет" 1918, "усі інші - це були експозитурні, урядово-партійні організації". Далі автор дав короткий огляд літературної дискусії 1925-1928 рр. і показав її приреченість. Великою трагедією для письменника тих часів, навіть для письменника-комуніста, було приниження його людської гідності, таємний "сексотський" нагляд, вимоги писати покайнні самокритичні заяви, вимоги додержуватися партійної лінії, повна відсутність вільної творчості, вільного виявлення свого літературного таланту, вимоги відбивати в своїй творчості казенний патос, вимоги активно шукати "ворогів народу", себто бути "сексотами", виказниками, агентами ДПУ. На початку тридцятих років починається масове фізичне нищення українських письменників - і безпартійних і партійних.

У другому розділі "Творчість українських письменників 20-х років" розглянуто творчість кількох визначних письменників /Еллана, Хвильового, М. Куліша, Г. Косинки і П. Тичини/ і показано, як тяжкі умови позначилися на їхній творчості. Коротко проаналізувавши творчий шлях Хвильового, В. Чапленко підкреслює великий талант цього письменника і одночасно розглядає його як "пропашу силу" - жертву більшовицького тоталітаризму.

У розділі "Драматична творчість Миколи Куліша" В. Чапленко, відзначивши тенденційність перших п'єс М. Куліша/"97" і "Комуна в степах"/, критично ставиться й до п'єси "Народний Малахій", зазначаючи, що цей твір "наскрізь суперечний". Позитивно оцінив В. Чапленко п'єсу "Мина Мазайло", але

одночасно відзначив деякі недоречності в цьому творі. Аналізуючи п'єсу "Патетична Соната", В.Чапленко зазначає, що М.Куліш "у цьому творі болюче заборсався і творчо не впорався із своїм завданням". Причина "неповноцінного виконання" Кулішевого задуму, на думку В.Чапленка, "лежить у тих політичних обставинах, у яких йому доводилося писати". В.Чапленко вважає, що М.Куліш – талановитий драматург, безсумнівний український патріот, але він змушений був додержуватися партійних вказівок – і це знецінило його драматичні твори.

У дальшому розділі /"Творчість Григорія Косинки"/ В.Чапленко, проаналізувавши твори видатного прозаїка 20-х рр. Г.Косинки, робить висновок, що цей письменник – "безперечно яскравий літературний талант", який не мав змоги розвинутися на повну силу в умовах більшовицької неволі. Косинку розстріляли, коли йому минуло лише 35 років.

Останній розділ книжки "Пропаші сили" – "Радянізація Павла Тичини". Страх перед жорстоким більшовицьким терором, намагання за всяку ціну зберегти своє життя примусили геніяльного українського поета писати фальшиві казенні оди катам України. В.Чапленко відзначає в поетичних творах П. Тичини оригінальну свіжу образність, неймовірне багатство ритмо-мелодики, блискучий стиль і одночасно наскрізь фальшивий ідейний зміст у творах, написаних після того, як його поезія стала суцільним словословленням жахливої більшовицької дійсності. В.Чапленко підкреслює, що велика творча сила Тичини знівечилася й загинула у більшовицькій тоталітарній дійсності. Підсумки літературного процесу 20-х рр. – "десятки знівечених талантів, недопущення до повного "зросту" письменницького

покоління, превентивна стерилізація багатьох можливих одиниць, убивство в зародку початківців".

Рецензент книжки В. Чапленка "Пропаші сили" В. Сварог позитивно оцінює цей дослід про українську літературу 20-х рр., але не погоджується з високою оцінкою мистецьких особливостей поезії П. Тичини періоду його цілковитого переходу на позиції співця більшовицької тиранії. Рецензент звертає увагу, що В. Чапленко для характеристики цього періоду ніде не вживає модної на еміграції назви "розстріляного відродження", бо в ті часи - як зазначає В. Чапленко - життя й творчість письменників були "тоталітарно" зумовлені диктатурою партії, яка широко використовувала всі свої "можливості" для отруєння й розкладу письменницьких кадрів на Україні.

А все ж таки 20 рр. - зокрема короткий період українізації - це був час відносної "відлиги", коли партійний контроль був порівнюючи слабкий і коли українські письменники ще могли писати й публікувати свої твори без такого суворого тиску й цензурування, які стали в 30-х рр. і пізніше.

В. Чапленко відгукнувся кількома статтями на спогади Юрія Смолича про українських письменників 20-х рр., видані під назвою "Розповідь про неспокій"/К.І968/. В одній із своїх статей "Як Юрій Смолич реабілітує "забутий період"- /"Вільна Україна", І969, ч.59-60/ В. Чапленко цілком слушно зазначає, що "Смоличева "правда" має в собі дуже й дуже мало справжньої правди", що спогади Смолича "зосереджені переважно навколо окремих письменників та діячів того часу, а самий добір цих постатей і обминання інших уже дає уявлення про цей період".

5. Праці про еміграційну літературу

Чималий вклад зробив В. Чапленко в дослідження історії української літератури на еміграції, написавши й опублікувавши багато статей і рецензій на видані твори українських письменників-емігрантів. В українських періодичних виданнях, що виходять у різних країнах світу, В. Чапленко містив свої статті й рецензії про таких письменників, як М. Ситник, В. Барка, Діма, Яр Славутич, Л. Далека, Т. Осьмачка, В. Русальський, Д. Гуменна, Г. Журба, В. Домонтович, В. Лесич, Ф. Мелешко, О. Веретенченко, А. Галан, М. Щербак, Д. Чуб, Ф. Одрач, О. Сенік-Запорізький та інші. Крім того, В. Чапленко опублікував огляд еміграційної літератури: "Українське літературне життя на еміграції в західних зонах Німеччини 1945-46 рр.;" "На чужині", календар на 1947 р., Авґсбург/ та статтю "Про історію українського еміграційного письменства"/"Нові дні", червень, 1973/.

— У першій статті автор розповідає про перші українські літературні організації в Німеччині, про перші літературні збірники, журнали й літературні додатки до газет, про видання збірок поезій і окремих творів, про старших і молодших поетів та про їхню творчість, про літературну критику й відзначає крайній суб'єктивізм деяких фахових критиків, зокрема В. Державина.

У другій статті /"Про історію українського еміграційного письменства"/ В. Чапленко порушує питання про потребу написання справжньої історії української еміграційної літератури "з науковою аналізою конкретного надбання кожного письменника", охоплюючи в цій історії літератури п'ят-

десятирічний період /часи "старої" і "нової" еміграції/.

Еміграційній літературі присвячено також статті "Завдання нашої літературної творчості на чужині" /"Визвольний шлях", 7-8, 1965/ та "Про занепад нашої літературної критики" /"Визвольний шлях", 9, 1966/. В. Чапленко в цих статтях підкреслює, що багато письменників на еміграції не знають норм літературної мови і не дбають про поліпшення своєї мови, засміченої діалектизмами та неможливими формами. Полемізує В. Чапленко з літературними критиками на еміграції і висловлює свій погляд, що "справжні літературні вартості дають тільки ті, що пишуть нормальні літературні твори - романи, повісті, оповідання, драми, поезії". Даючи побіжну оцінку творчості еміграційних письменників, В. Чапленко відзначає позитивні й негативні моменти в окремих творах.

Докладніші оцінки творчості окремих письменників-емігрантів В. Чапленко дає в своїх статтях, опублікованих у "Нових днях" та в інших журналах.

Позитивно оцінює В. Чапленко поезію Діми, відзначаючи, що своїм мовостилем вона наближається до Ліни Костенко /"Ось вони які ті шукання в поезії!", "Нові дні", 1963, листопад./.

Рецензуючи видану в Австралії збірку поезій А. Далекої, В. Чапленко називає її щирим виявом почуттів, думок і настроїв поетки /"Нові дні", грудень, 1957/. Рецензуючи збірку поезій Яра Славутича "Оаза", В. Чапленко добачає в ній ознаки творчої кризи цього поета. Проте він дає їй позитивну оцінку деяких поезій та висловлює думку, що "поет спроможний подолати кризу в своїй творчості". У цій же рецензії

В. Чапленко підкреслює, що перші збірки поезій Яра Славутича були "повноцінними" з ідейного й мистецького погляду. /"Нові дні", жовтень, 1961/.

У статті про творчість Василя Барки /"Поезія як крикливоство", "Нові дні", листопад, 1958/ В. Чапленко порівнює ранні поезії /1944-1946 рр./ В. Барки з пізнішими його творами і, характеризуючи перші поезії, підкреслює яскравий поетичний хист, "особливо вміння давати свіжі образи". Натомість у пізніших творах В. Барки В. Чапленко бачить лише епігонське наслідування раннього Тичини.

Гостро критикує В. Чапленко роман У. Самчука "Ост"/"Нездійснений задум", "Пороги", червень-липень, 1951/, вважаючи, що цей твір "мистецько-непереконливий, наскрізь фальшивий", що фальшива сама родина Морозів, що сюжетні взаємини між дійовими особами невмотивовані, що мова твору засмічена, що в мові героїв - канівських селян багато яскравих волинізмів тощо.

Так само й другий том "Осту" роман "Темнота" піддано ще гострішій критиці /"Десять сторінок роману і ще дещо" - "Нові дні", липень-серпень, 1958/. В. Чапленко звернув увагу на те, що автор роману не знає дійсності, яку він змальовує, що та дійсність була не така, як її намагався показати письменник. В. Чапленко цілком слушно відзначив багато мовних помилок. /На жаль, редактор мови не одержав ні однієї коректури, і тому невідомо, чи автор погодився прийняти поправки редактора, чи відкинув ці поправки/.

Позитивно оцінив В. Чапленко творчість В. Гайдарівського, зокрема його повість "Заячий пастух" у статті "Казка про заячого пастуха, або Ще один приклад збагаченого реалізму"/"Нові дні", листопад, 1962/

та його оповідання, видані в збірці "А світ такий гарний" /"Привітаймо письменника!", "Нові дні", травень, 1963. Особливо високо оцінює В. Чапленко мову В. Гайдарівського: "Про цю мову мало сказати, що вона нормативно впорядкована, - ні, вона ще й дише тим духом, що творить саму мовостилеву суть української мови". У статті про книжку В. Гайдарівського "А світ такий гарний" В. Чапленко знову звертає особливу увагу на мову цього талановитого письменника: "У В. Гайдарівського і образність мови, і мистецькі деталі, сказати б, зовсім природні, не надумані... В особі Василя Гайдарівського ми маємо яскраво-талановитого, творчо/в розумінні письменницької техніки/ й мовно озброєного письменника".

В. Чапленко відзначив творчий зріст письменника В. Русальського /"Книжки, що свідчать про зріст автора", "Нові дні", січень, 1952/, проаналізував і позитивно оцінив роман Ф. Мелешка "Три покоління" /"Фотій Мелешко та його повість", "Свобода", недільне видання, ч. 4, 1952/, опублікував статтю про В. Лесича /"Трудна поезія", "Київ", ч. 3, 1954/, про Ф. Одрача /"Дещо про творчість Ф. Одрача", "Молода Україна", ч. 99, 1962/, про О. Сеніка-Запорізького /"Свобода", ч. 151, 1968/ і інших. Варто згадати також рецензії на видання нових книжок таких авторів: Олексі Веретенченка, Миколи Щербака, Д. Чуба, О. Запорізького, Ф. Мелешка й інших.

На закінчення цього огляду згадаємо ще одну статтю В. Чапленка під назвою "Повість про Січеслав, або Спогади мистецтвознавця" /"Нові дні", лютий 1972 р./ . Це стаття про твір В. Домонтовича "Без ґрунту" /Регенсбург, 1948/. Розмежовуючи життєпис і тво-

ри всякого письменника, В. Чапленко аналізує твір "Без ґрунту" і підкреслює в ньому "надзвичайне багатство мистецьких деталей тексту" і яскраву образність. В. Чапленко стверджує, що "Без ґрунту" - вартісний літературний твір і що тепер на Україні його не можуть перевидати з огляду на наявність у ньому антирадянських моментів. І одночасно В. Чапленко висловлює здивування: "Як людина такого інтелектуального й культурного рівня могла знизитись до ганебної ролі шпигуна?"

Ширшою статтею-рецензією відгукнувся В. Чапленко на "Історію української літератури" Дмитра Чижевського /Нью-Йорк, видавництва УВАН і НТШ у США. 1956./. Ця стаття-рецензія /"Про методологію переважно", "Нові дні", 1956, жовтень і листопад/ відрізняється від похвальної рецензії іншого еміграційного критика тих років - Ю. Шевельова.

В. Чапленко відзначив позитивні сторони цієї праці визначного українського вченого й одночасно висловив свої критичні зауваження, що стосувалися, головне, її методології та авторського розуміння окремих термінів поезики.

Порівнюючи працю Д. Чижевського з "Історією української літератури", що її видала Академія Наук УРСР у Києві 1954 р. і що її В. Чапленко називає "казенно-більшовицьким фальсифікатом", рецензент зазначає, що "Історія української літератури" Д. Чижевського - це вияв незалежної наукової думки. Книжка Д. Чижевського - пише В. Чапленко - цінніша від київського видання тим, що Чижевський "приділив багато уваги дослідженню форми творів, зокрема мовостилю", що в праці Чижевського "дуже багато глибоких думок, вірних спостережень" та що автор подав багатющий фактичний мате-

ріял. "Особливо багато цінного матеріялу - пише В. Чапленко - знаходимо в розділі про "бароккову" літературу, що була до нього/Чижевського/найгірше вивчена".

Одночасно В. Чапленко звертає увагу на те, що Д. Чижевський "ігнорує справжню специфіку самого явища - літератури, як одного з мистецтв" і розглядає не тільки твори красного письменства, а й історичні праці XVIII ст., і літописи тощо. Далі рецензент критикує "знеосіблене трактування історично-літературного процесу". В наслідок такого методу розгляду літературних явищ за жанрами - зазначає рецензент - про творчість Т. Шевченка сказано дуже мало, зокрема про Шевченкову тематику, образи, сюжети, ідеї. "В наслідок такого недостатнього розгляду Шевченко просто зник у "юрбі" більш ніж другорядних поетів-романтиків 30-40 рр."

В. Чапленко в своїй рецензії відзначає ще такі хиби "Історії української літератури" Д. Чижевського: трактування тропів і фігур як "прикрашування мови", а не як засобів мистецького образотворення, плутання порівнянь із метафорами, помилкове розуміння алітерацій, суб'єктивне розуміння змісту.

Всебічну аналіз мовного матеріялу, аналізу поетичної техніки, композиції, жанрів рецензент вважає позитивною рисою праці Д. Чижевського. В. Чапленко зазначає також, що Д. Чижевський "здебільшого правильно характеризує ідеологічний бік творчості українських письменників".

Отже, рецензія В. Чапленка в основному була позитивна.

6. Загальні висновки

З цього короткого й побіжного перегляду літературознавчої й літературнокритичної діяльності Василя Чапленка бачимо, що вона охоплює дуже широке коло тем і проблем, що стосуються давньої літератури /"Слово о полку Ігоревім"/, літератури XIX ст., літератури XX ст., зокрема літературного процесу 20-30 рр., української літератури на еміграції, теоретичних питань, проблем методології, проблем поезики, поетичної мови, мовостилю, фолкльору тощо.

Науково-дослідний характер мають праці В. Чапленка про сонет в українській поезії, про вплив фолкльору на творчість М. Гоголя, про мову "Слова о полку Ігоревім" та про українське письменство 20-30 рр. Статті В. Чапленка про М. Зерова та В. Винниченка становлять цінний вклад у вивчення творчості цих письменників. Численні статті й рецензії В. Чапленка, присвячені українським письменникам на еміграції, становлять цінний матеріал для майбутнього історика української еміграційної літератури. Звичайно, так само як і інші критики, В. Чапленко не завжди об'єктивний у своїх оцінках, іноді він, гостро критикуючи, бачить лише негативне й ігнорує позитивні сторони діяльності об'єкту своєї критики. Це буває здебільшого тоді, коли йому доводиться полемізувати з тими, які замовчують його літературну творчість. Але треба також відзначити, що В. Чапленко не належить до тих, які намагаються пристосуватися до панівних груп, щоб мати з того матеріальну вигоду. В. Чапленко цілком широко й відверто висловлює свої думки. Для нього цілком чуже всяке лицемір'я й підлабузництво. Він викриває фальшування

української літератури не тільки радянськими літературознавцями та критиками, а й еміграційними, хоч у деяких своїх "викриваннях" він іноді й помиляється. Але цілком слушні його критичні нотатки про ненауковість і тенденційність деяких приміток Л. Білецького до "Кобзаря", зокрема до поезії "До Основ" яненка" / "Мінуси нашої науки", "Пороги", 1956, ч. 72-75/. Цілком слушна й нотатка про деякі факти фальшування світогляду Івана Франка. В. Чапленко в зазначеній вище статті висловив жаль з приводу того, що деякі науковці "піддалися психічній тиранії еміграційної більшості". До цієї категорії науковців сам В. Чапленко не належить.

Василь Кирилович Чапленко передусім - відомий український письменник і мовознавець. У його творчій спадщині праці з літературознавства та літературної критики займають третє місце. Проте це не зменшує їхньої ваги й цінності. Вони цінні не тільки висловленими в них думками, поглядами, ідеями, спостереженнями, а й своєю зразковою українською літературною мовою, а також своєю великою увагою до мови українських письменників на еміграції. Ця мова часто буває засмічена лексичними, морфологічними й синтаксичними помилками. Розглядаючи окремі твори еміграційних письменників, критиків, науковців, В. Чапленко велику увагу звертав на мову їхніх творів і давав свої цінні вказівки.

Боротьба за культуру української мови на чужині - це одна з найважливіших ділянок діяльності Василя Чапленка - письменника, мовознавця, літературознавця й літературного критика.

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ
В.К. ЧАПЛЕНКА

Укладачка бібліографії
Н. СТЕФАНІВНА-ЧАПЛЕНКО

ВІД УКЛАДАЧКИ

Ця бібліографія була видана в малій кількості примірників з нагоди 65-річчя життя та 45-річчя творчості Василя Чапленка. З того часу проминуло десять років, письменник увесь цей час інтенсивно працював, видаючи книжки, друкуючи в журналах та газетах нові белетристичні твори, наукові праці, публіцистичні та інші статті, вірші тощо. Унаслідок цього кількість позицій у цьому виданні бібліографії збільшилася більше, як на сто, із зведенням рівнобіжних чи повторних публікацій в одну. Проте й тепер я не можу сказати, що ця бібліографія вичерпна. Це відноситься переважно до речей, друкованих на Україні в 20-их роках, бо видань з того часу немає ні в архіві письменника, ні в доступних мені книгозбірнях США. Тим то в багатьох ранніх позиціях немає всіх даних, а деякі да-

ні подано здогадно, і я це позначила знаками питання. А втім, бракує певних даних і в позиціях з еміграційного періоду творчості письменника. Крім того, я й свідомо обмежилася тільки найнеобхіднішими інформаціями, потрібними для відшукування творів та праць, не зазначаючи, наприклад, видавництв, кількості сторінок і дечого іншого. /Між іншим, можу тут зазначити, що мою повну бібліографію писань Василя Чапленка, виданих окремими книжками, надруковано в кварталнику "Українська книга", ч.І за 1974 р., Філядельфія/. Дати я подала в тих часописах, що виходять періодично /напр., газета "Свобода"/, а числа в тих, які виходили час від часу/напр., збірники "Вільна Україна"/. Не завжди зазначено, як та чи та річ була підписана або й ніяк не підписана. Тут загально можна зазначити, що, крім підпису "Василь Чапленко", яким підписана більшість його творів, він ще підписувався: "В.Чапля", "В.Гірчак" /цей підпис під однією із статей у збірнику УРДП "Наші позиції" належить не йому, а І.Дубинцеві/, "В.Світайло", "В.Ватрослав", "В.Кириленко", "В.Кубанець", "В.Надолобень", "Гедзь", "Дзиз" /останні три під гумористичними чи сатиричними віршами/, а також скороченнями та ініціалами /В.Ч - о", "В.Ч.", "В.С." тощо/. Усі позиції поклясифіковані за календарними роками, а це дає змогу орієнтуватися не тільки в шуканні творів, а й в історії творчості письменника.

Н.Ч.

1919 РІК

1. "КОЛИСЬ І ТЕПЕР". Вірш. "Плуг та молоток" ./?/. Павлоград.
2. "ЖИТТЬОВА БУРЯ". Вірш. "Плуг та молоток" ./?/. Павлоград.
3. "ЕПІТАФІЯ ДЕНІКІНА". Вірш. "Плуг та молоток" ./?/. Павлоград.
4. "СТРАШНИЙ ВОРОГ". Допис. "Плуг та молоток" ./?/. Павлоград.
5. "ПРОГРАМИ ПАРТІЙ". Вірш. "Плуг та молоток" ./?/. Павлоград.
6. /Забутий заголовок/. Вірш. "Плуг та молоток" ./?/. Павлоград.

1920 РІК

7. "КОЖУМ"ЯКА". Історична поема. "Споживач". Січеслав/Катеринослав/.
8. "ОЛІЯ". Оповідання. "Споживач". Січеслав/Катеринослав/.
9. "ПІД ВПЛИВОМ НОЧІ". Вірш. "Споживач". Січеслав/Катеринослав/.
10. "У ЖНИВА". Вірш. "Споживач". Січеслав/Катеринослав/.
11. "ЗА ОНУЧЧИНЕ ДОБРО". Оповідання. "Споживач". Січеслав/Катеринослав/.

1921 РІК

12. "ЖИВА ІГРАШКА". Оповідання. "Червона калина". Січеслав/Катеринослав/.
13. "МАЛАНЧИНЕ ПОКАЛІЧЕННЯ". Оповідання. "Зірка". Катеринослав.

1923 РІК

14. "ОДИН". Оповідання. "Зірка". Катеринослав.

1924 РІК

15. "ПРО ВДОВУ МАКАРИХУ". Оповідання. "Вісті ВЦВК", додаток. "Література, наука й мистецтво", ч.2. Харків.
16. "ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ". Допис. "Червоний шлях", ч.І-2. Харків.
17. "ЗАРАДИ ХЛІБА КУСА ПРАЦЮВАЛА БАБУСЯ". Оповідання. "Зірка". Дніпропетровське
18. "ДОЛЯ ЖІНОЧА". Оповідання. "Степове господарство". Дніпропетровське.
19. "ГРАДОВИЦЯ АХТНОМА З СТАТКУ ЗБИЛА". Оповідання. "Нова громада", ч.30. Київ.
20. "БРАТ". Оповідання. "Нова громада", ч.38. Київ.
21. "БАТЬКІВСЬКІ СЛЮЗИ". Оповідання. "Зірка". Дніпропетровське.
22. "БЛАГОВІСНЕ СВЯТО". Уривок з оповідання. "Література, наука й мистецтво", ч.5І. Харків.

1925 РІК

23. "АКРОСТИХИ"/з малюнками автора/. Вірші. "Зоря". Дніпропетровське. Див. також передрук у виданні "Літературні пародії", упорядкував В.Атаманюк. 1927 р. Київ.
24. "КУЛЬТУРА МОВИ". Стаття. "Вісті ВУЦВК" Додаток "Культура й побут", ч.22. Харків.
25. "УНОЧІШНЄ ПОДЗВІННЯ". Оповідання. "Зоря", ч.6. Дніпропетровське.
26. "УНОЧІ". Поезія в прозі. "Зірка". Дніпропетровське.
27. СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ. "СПІВОМОВКИ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
28. "СПРОСОННЯ". Оповідання. "Зоря", ч.4. Дніпропетровське.
29. "РЕВОЛЮЦІЯ 1905 РОКУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ". Стаття. "Зоря". Дніпропетровське.
30. "ПІСЛЯ БУРІ". Оповідання. "Зірка".

- Дніпропетровське.
31. "ПІСНЯ ПРО ПОВСТАНКУ МАРИНУ". Віршований переклад з білоруської мови. "Зоря". Дніпропетровське.
 32. "ПЛУЖАНИН", ч.3. Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
 33. "ПУШКІН В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ". Дослідження. "Зоря". Дніпропетровське.
 34. "ПОГЛЯНЬТЕ: в полі..." Вірш. "Зірка". Дніпропетровське.
 35. "МАЛОУЧОК". Оповідання. "Нова громада", ч.18-19. Київ.
 36. "ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ". Допис. "Життя й революція". Київ.
 37. "ДІДОВЕ СЕРЦЕ". Оповідання. "Зоря", ч.1. Дніпропетровське.
 38. "ГЕРОЇЧНІСТЬ". Драмове оповідання. "Зоря", ч.10. Дніпропетровське.
 39. "БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЗНИК ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ МОЛОДИХ ПИСЬМЕННИКІВ". "Зірка". Дніпропетровське.
 40. "ЖИТТЯ Й РЕВОЛЮЦІЯ", ч.10. Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.

1926 РІК

41. В.ЕЛЛАН. "УДАРИ МОЛОТА І СЕРЦЯ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
42. "У САДКУ". Вірш. "Зоря". Дніпропетровське.
43. "УПЕРЕХРЕСТ". Поема. "Зоря", ч.3. Дніпропетровське. /1925 р.?/.
44. "СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ", за редакцією акад.В.Перетца. Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
45. "РУЇННИКИ". Оповідання. "Зоря". Дніпропетровське.
46. "ОКЛИЧНИК НОВІТНЬОЇ КРАСИ". Стаття. "Зоря". Дніпропетровське.
47. "НА СМЕРТЬ ШЕВЧЕНКА". Віршований переклад із російської мови. "Зоря".

- Дніпропетровське.
48. М.ІРЧАН. "ТРАГЕДІЯ ПЕРШОГО ТРАВНЯ".
Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
49. "ВІХОЛА". Оповідання. "Вісті ВЦВК".
Додаток "Культура й побут", ч.6.
50. "КАЛАМУТТЯ". Оповідання. "Життя й ре-
волюція", ч.4. Київ.
51. "ЗОЙК". Оповідання. "Життя й револю-
ція", ч.7. Київ. Див.також:
"Свобода". 1949 р./?/. Джерсі-сіті.
А також: "Новий шлях", ч.98. 1954 р.
Вінніпег.
52. "ЖЕРЕТІЯ". Оповідання. "Вісті ВУЦВК".
Додаток "Культура й побут", ч.24.
Харків.
53. "ДОРОГИ РОЗХІДНІ". Оповідання. Альма-
нах "Плуг", ч.2. Харків.
54. ГР.КОСИНКА. "У ЖИТАХ". Рецензія."Зо-
ря". Дніпропетровське.
55. В.ПІДМОГИЛЬНИЙ. "ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ".
Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
56. В.ВИННИЧЕНКО. "У ГРАФСЬКОМУ МАЄТКУ".
Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
57. "ВОСЕНИ". Вірш. "Життя й революція",
ч.10. Київ.
58. "В.О.КОРНІЄНКО". Стаття. "Зоря". Дні-
пропетровське.
59. "НА РЕП"ЯХАХ СИНІЧКА". Вірш. "Життя
й революція", ч.7. Київ.
60. Д.БАГАЛІЙ. "УКР.МАНДРОВАНІЙ ФІЛОСОФ".
Рецензія. "Зоря".

1927 РІК

61. "УВАГИ ДО "ПРОЄКТУ УКРАЇНСЬКОГО ПРА-
ВОПISУ". Стаття. "Вісті ВУЦВК". Дис-
кусійний бюлетень, ч.1. Харків.
62. "КРУГОЙДУЧІ ВІТРИ". Повість. Альманах
"Плуг", ч.3. Харків.
63. "УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ЧАСОПИСИ Й
АЛЬМАНАХИ ЗА 10 РОКІВ". Стаття. "Зо-

- ря". Дніпропетровське.
64. Ф.МАЛИЦЬКИЙ. "ХОЛМЩИНА". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
65. "Т.Г.ШЕВЧЕНКО". Стаття. "Звезда". Дніпропетровське.
66. С.ЄФРЕМОВ. "ІВАН ФРАНКО". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
67. "САМА-САМІСІНЬКА". Оповідання. "Плужанин". Харків.
68. "ПЛУЖАНИН". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
69. П.ТИЧИНА. "ИЗБРАННЫЕ СТИХОТВОРЕНИЯ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
70. "КОБЗАР". Вірш. "Життя й революція", ч.3. Київ.
71. О.КОБИЛЯНСЬКА. "В НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
72. "НАША ЗЕМЛЯ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
73. "МАЛОУЧОК". Книжка. Київ.
74. ВАСИЛЬ ХМЕЛЮК. "ГІН". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
75. ГР.КОСИНКА. "ПОЛІТИКА". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
76. "ВІКНА". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
77. БАГРИЙ. "Т.ШЕВЧЕНКО В ЛИТЕРАТУРНОЇ ОБСТАНОВКЕ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
78. "ТАНЦЮРИСТИЙ КОЗАК". Уривок. "Плужанин", ч.9.

1928 РІК

79. "ПРИГОДА В ЦЕХУ". Оповідання. "Плужанин". Харків.
80. О.СТОРОЖЕНКО. "ТВОРИ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
81. Ф.ШІЛЛЕР. "БАЛЯДИ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.

82. "ШЕВЧЕНКІВЦЯМ". Вірш. "Зоря". Дніпропетровське.
83. "УКРАЇНСЬКИЙ АРХІТЕКТУРНИЙ СТИЛЬ". Стаття. "Зоря". Дніпропетровське.
84. "СЕРЕД ПУСТЕЛЬ ЄГИПТУ..." Віршований переклад з білоруської мови. "Зоря". Дніпропетровське.
85. С.СКЛЯРЕНКО. "ТИХА ПРИСТАНЬ". Рецензія. "Критика". Харків.
86. "СТЕПАН ВАСИЛЬЧЕНКО". Стаття. "Звезда". Дніпропетровське.
87. "ПАН ТАДЕУШ" А.МІЦКЕВІЧА/в перекладі М.Рильського/. Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
88. П.ТИЧИНА. "VITR з UKRAINY". Рецензія. "Плужанин". Харків.
89. "ПРО В.МИСИКА". Стаття. "Плужанин". Харків.
90. "ПРО РОБОТУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ КАТЕДРИ". "Україна". Київ.
91. "ГОМЕР РЕВОЛЮЦІЇ". Епіграма. Підпис: Н-нь. "Нова генерація", 1928 р./?/. Харків.
92. "НАПЕРЕДОДНІ". Оповідання. "Плужанин". Харків.
93. М.НАКОНЕЧНИЙ. "УКРАЇНСЬКА МОВА". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
94. "МАРКО ВОВЧОК". Стаття. "Звезда". Дніпропетровське.
95. "КРИТИКА". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
96. "ЗАХІДНЯ УКРАЇНА". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
97. "ЗОЛОТІ ВЕРХІВ"Я". Стаття. "Зоря". Дніпропетровське.
98. "ЕРНЕСТ ТОЛЛЕР. "ЛАСТІВКИ". Переклад з німецької мови. "Зоря". Дніпропетровське.
99. В.ЯРОШЕНКО. "ГРОБОВИЩЕ". Рецензія. "Критика". Харків.

100. Г. КОСЯЧЕНКО. "ШТОРМ". Рецензія. "Критика". Харків.
101. В. ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ. "ТЕРНОВІ КВІТИ ПОЛОНИН". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
102. В. МИСИК. "ТРАВИ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
103. В. АТАМАНЮК. "ЗАЖУРЕНІ ФЛОЯРИ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
104. "В ШУКАННЯХ ЖАНРУ". Стаття. "Критика". Харків.
105. ВАСИЛЬ АТАМАНЮК. "НАД ДНІСТРОМ". Рецензія. "Життя й революція". Київ.
106. "ВАСИЛЬ СТЕФАНІК". Стаття. "Звезда".
107. "БУЙВІЛ НА ЯВІ". Переклад з німецької мови. "Плужанин". Харків.
108. "БАТЬКО УКРАЇНСЬКОЇ ПОВІСТИ". Стаття. "Зоря". Дніпропетровське.

1929 РІК

109. "О. КОБИЛЯНСЬКА". Стаття. "Зоря". Дніпропетровське.
110. П. МИРНИЙ. "ТВОРИ", т. I. Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
111. "СОНЕТ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ". /До соціології українського вірша/. Книжка. Одеса.
112. "ЯК МІЛЬЙОНЕР УКРАВ БУВ СОНЦЕ". Переклад з німецької мови. "Зоря". Дніпропетровське.
113. Ш. ДЕ КОСТЕР. "ТІЛЬ УЛЕНШПІГЕЛЬ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
114. "УДЕНЬ". Вірш. "Зоря". Дніпропетровське.
115. "СЕРЕД НОЧІ". Вірш. "Зоря". Дніпропетровське.
116. "ПРЕМІЙОВАНІ ТВОРИ". Стаття. "Зоря". Дніпропетровське.
117. "МІСТО". Вірш. "Зоря". Дніпропетровське.

- I18. "ЛІТЕРАТУРНИЙ ЯРМАРОК", ч.І. Рецензія. "Плужанин". Харків.
- I19. "ЙОГО ДУША ПОХМУРА". Стаття. "Критика". Харків.
- I20. М.КОНОПНИЦЬКА. "КАПРІ". Віршований переклад з польської мови. "Плужанин". Харків.
- I21. "КЛЯСИКИ НА ЕКРАНІ". Стаття. "Кіно". Київ.
- I22. "ЗАХІДНА УКРАЇНА", ч.2-3. Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
- I23. ЗАДЕРИГОЛОВА. "МЕТОДИКА НОРМУВАННЯ ДИТЯЧОЇ ПОВЕДІНКИ". Рецензія. "Зоря". Дніпропетровське.
- I24. "БРАТОВ"Я". Повість. "Червоний шлях". Харків.
- I25. "VIRELAE". Вірш. Альманах "Зоряно". Дніпропетровське. 1930 р.
- I26. "В БОРУ". Вірш. Альманах "Зоряно". Дніпропетровське. 1930 р.

1931 РІК

- I27. "МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ПИСЬМЕННИКА". Стаття. "Літературний архів", ч.І. Харків.

1936 РІК /?/

- I28. "ФОЛЬКЛОР В ТВОРЧЕСТВЕ ГОГОЛЯ". Дослідження. "Литературная учеба". Москва.

1937 РІК /?/

- I29. "О ЯЗЫКЕ "СЛОВА О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ". Дослідження. "Литературная учеба". Москва.

1943 РІК

130. "ЮРКІВ ЗАГАЙ". Оповідання. "Малі друзі". Львів.
131. "ЩОСЬ БІЛЬШЕ ЗА ХЛІБ". Оповідання. "Дорога", ч.12. Львів.
132. "ЩО НА ЧАСІ?" Стаття. "Наші дні". Львів.
133. ЦИКЛ ВІРШІВ ПРО КАВКАЗ. "Пробоем". Прага.
134. "ЦІННЕ ПРИДБАННЯ". Рецензія. "Львівські вісті". Львів.
135. "ЦЯЦЯ-МОЛОДИЧКА". Комедія. "Дозвілля". Берлін.
136. "ХУКА ДАВ". Оповідання. "Дозвілля". Берлін.
137. "УКРАЇНЦІ НА ПІВНІЧНОМУ КАВКАЗІ". Стаття. "Львівські вісті". Львів.
138. "ТРУСНЕСЬ КАВКАЗ..." Вірш. "Дорога". Львів.
139. "СПОНУКА"/"МУЗА"/. Оповідання. "Дозвілля". Берлін.
140. "SAXIFRAGA". Вірш. "Наші дні", ч.4. Львів.
141. "СОЛОДКИЙ ГРІХ". Оповідання. "Краківські вісті", ч.ч.131, 132. Краків.
142. "СТАРА ВЧИТЕЛЬКА". Оповідання. "Пробоем". Прага.
143. "СПІВЕЦЬ ЖИТТЄРАДОСТИ Й СИЛИ". Рецензія. "Наші дні". Львів.
144. "ПІД ЗНАКОМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ". Стаття. "Краківські вісті", ч.ч. 124, 125, 126. Краків.
145. "ПОБАЧЕННЯ В ПАРКУ". Оповідання. "Дозвілля", ч.16. Берлін.
146. "ПРО ПОЕТИЧНУ СПАДЩИНУ М.ЗЕРОВА". Стаття. "Львівські вісті". Львів.
147. "ПІСНЯ". Вірш. "Дозвілля". Берлін.
148. "ПЕНЯ НА ДЗЮБИНУ ГОЛОВУ". П'єса. "Дозвілля". Берлін.
149. "ПИВОРІЗ". Повість. Книжка. Львів.

150. "ПРО ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧУ СПАДЩИНУ М. ЗЕРОВА". Стаття. "Наші дні", ч.8. Львів.
151. "ОЛЕНЧИНА ПОМИЛКА". Оповідання. "Малі друзі". Львів.
152. "НА УЗГІР"І КОПЕТ-ДАГУ". Повість. Книжка. Львів.
153. "НЕ БУЛО, НЕМА Й НЕ БУДЕ". Вірш. "Наступ". Прага.
154. "НА ВЕЛИКДЕНЬ". Оповідання. "Дозвілля". Берлін.
155. "МУЗИ СЕРЕД БОЮ". Рецензія. "Львівські вісті". Львів.
156. "МАЙСТЕР СОНЕТА". Стаття. "Наші дні" Львів.
157. "КАВКАЗЬКИЙ БРАНЕЦЬ". Оповідання. "Львівські вісті". Львів.
158. "КУБАНСЬКА ПІСНЯ". Вірш. "Наступ". Прага.
159. "В ТЕНЕТАХ ЖИТТЯ І СЕРЦЯ". П'єса. "Дозвілля", ч.16. Берлін.
160. "ВАЖЛИВА СПРАВА". Допис. "Львівські вісті". Львів.
161. "ЗУСТРІЧ". Оповідання. "Дорога", ч.4. Львів.

1944 РІК

162. "ЯК ВИНИКЛА Й РОЗВИВАЛАСЬ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА". Стаття. "Український вісник". Берлін.
163. "УКРАЇНСЬКА МОВА СЕРЕД СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ". Стаття /дуже попсована коректою/. "Студентський прапор", ч.3. Львів.
164. "СПІВЕЦЬ СТЕПОВОЇ ЕЛЛАДИ". Рецензія. "Український вісник". Берлін.
165. "РЕВНОЩІ". Оповідання. "Український вісник". Берлін.
166. "РОЗВИВАЙМО СВОЄРІДНЕ В НАШІЙ КУЛЬТУРІ". Стаття. "Краківські вісті", ч. 106. Краків.

167. "МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ". Передмова до збірки творів. Краків.
168. "З НЕЧУЄМ У РУКАХ". Уривок з повісти. "Земля". Пляуен.
169. "ЗНАЙДЕНИЙ СКАРБ". П"єса. Книжка. Краків.
170. "ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ". Вірш. "Україна". /Цикльостиль/. Вустрав.
171. "ГОРДЕ КОХАННЯ". Оповідання. "Земля", ч. 14. Пляуен.
172. "ГОРДИЙ СИН ЗНЕВАЖЕНОГО НАРОДУ". Стаття. "Краківські вісті", ч.298. Відень. Див.також:"Нові дні", ч.61, 1955 р. Торонто.
173. "В"ЯЗНИЧНІ ПОСТАТІ". Уривок з повісти. "Земля", ч.ч.10 й 13.
174. "БАТЬКО". Уривок з повісти. "Україна". /Цикльостиль/. Острав.

1945 РІК

175. "ХАРАКТЕРНИК". Уривок з роману. "Наше життя", ч.7. Авґсбург. Див.також: "Овид", ч.7, 1950 р. Буенос-Айрес.
176. "ПРАВДА ПРО СЕЛО". Рецензія. "Наше життя", ч.5. Авґсбург.
177. "ОЧІ". Оповідання. "Наше життя", ч.25. Авґсбург.
178. "НАШІ ЗАВДАННЯ". Передова. "Наше життя", ч.1. /Цикльостиль/. Авґсбург.
179. "НЕДБАЛЬСТВО ЧИ ТВОРЧА БЕЗПОРАДНІСТЬ?". Рецензія. "Наше життя", ч.26. Авґсбург.
180. "ЛЮБОВ". Оповідання. "Наше життя", ч.2. /Цикльостиль/. Авґсбург.
181. "ЛЮДЯНИЙ НАКАЗ". Оповідання. "Українське слово". Регенсбург.
182. "З НОВИХ ВИДАНЬ". Рецензія. "Наше життя", ч.23. Авґсбург.
183. "СЕРЕД БРЯЗКОТУ ЗБРОЇ". Стаття. "Наше життя", ч.3. Авґсбург. "Молода Україна", ч.117, 1964.р. Торонто.

1946 РІК

184. "ЯК НАРОДИВСЯ ЧАСОПИС". Стаття. "Наше життя". Авґсбург.
185. ЮРІЙ ШЕРЕХ. "ГОЛОВНІ ПРАВИЛА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ". Рецензія. "Наше життя", ч.61./Додаток ч.34/. Авґсбург.
186. "ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ВЕЧІР". Допис. "Наше життя", ч.20. Авґсбург.
187. "ШАНУЙМО ФАХОВІ ЗНАННЯ!". Стаття. "Наше життя", ч.36. Авґсбург.
188. "ЧИ Й СПРАВДІ "БЛИЗЬКЕ Й ДАЛЕКЕ" БЕЗ ПОЕЗІЇ?". Стаття. "Неділя", ч.20 Швайнфурт.
189. "ХИБНО НАСТАВЛЕНИЙ ТАЛАНТ". Рецензія. "Наше життя", ч.47. Додаток, ч.27. Авґсбург.
190. "СКОВОРОДА". Вірш. "Наше життя", ч.11. Додаток, ч.7. Авґсбург.
191. "ПОЕТИЧНИЙ ВІДГОМІН ВІКІВ". Рецензія. "Заграва", ч.1. Авґсбург.
192. "ПОДЯКА З ЗАСТЕРЕЖЕННЯМИ". Стаття. "Рідне слово", ч.12. Мюнхен.
193. "ПІМСТА". Вірш. "Наше життя", ч.36 /додаток/. Авґсбург.
194. "ПОЧАТКИ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ". "Наше життя". Авґсбург.
195. "ПРО ШЕВЧЕНКОВУ МОВУ". Стаття. "Час". Фюрст.
196. "ПРО ОЦІНКУ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ". Стаття. "Наше життя". Додаток, ч.4 Авґсбург.
197. "ПРО ШЕВЧЕНКОВУ МОВУ". Стаття. "Наше життя". Додаток позачерговий. Авґсбург.
198. "НАРОД У ДІЯСПОРІ". Стаття. "Наше життя", ч.38. Авґсбург.
199. "НОВИЙ ПІДРУЧНИК". Рецензія. "Наше життя". Додаток, ч.3. Авґсбург. /З примхи редактора рецензія ця була обірвана на половині/.
200. "НОВІ ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ". Рецензія.

- "Наше життя", ч.46. Авґсбург.
201. "НОВИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ". Рецензія. "Заграда", ч.3. Авґсбург.
202. "НАША МОВА В НАУЦІ". "Наше життя". Додаток, ч.9. Авґсбург.
203. "НАША МОВА В ПОБУТІ". Стаття. "Наше життя". Авґсбург.
204. "МУЗА" ТА ІНШІ ОПОВІДАННЯ. Книжка. Авґсбург.
205. "МОВНА ПОЗИЦІЯ І.ФРАНКА". Стаття. "Наше життя". Додаток, ч.33. Авґсбург.
206. "ЛЮБОВ" ТА ІНШІ ОПОВІДАННЯ. Книжка. Авґсбург.
207. "ЛІТЕРАТУРНА МОВА". Стаття. "Заграда", ч.3. Авґсбург.
208. П.КОВАЛІВ. "ЯК ПРАВИЛЬНО БУДУВАТИ ФРАЗУ". Рецензія. "Заграда", ч.1. Авґсбург.
209. "ЗАСТРАШАЮЧЕ ЯВИЩЕ". Рецензія. "Наше життя", ч.51. Авґсбург.
210. "ДБАЙМО ПРО НАШУ МОВУ!". Стаття. "Наше життя". Авґсбург.
211. "В ЛІСОВІЙ ГУЩАВИНІ". Уривок із повісти. "Заграда", ч.1. Авґсбург.
212. "БЕРЕЖІМО ЧИСТОТУ МОВИ!". Стаття. "Наше життя", ч.48.

1947 РІК

213. "ЗУСТРІЧ". Оповідання. "На чужині", ч.8. Кіль-Коріген. Див. також: "Дорога", ч.4, 1943 р. Львів.
214. "ЮНІСТЬ ВАСИЛЯ ШЕРЕМЕТИ". Рецензія. "Сьогодні", ч.2. Авґсбург.
215. "УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ НА ЕМІГРАЦІЇ". Стаття. Календар "На чужині". Авґсбург.
216. "ТЕЛЬМАНІВ БАТЬКО". Оповідання. "Сьогодні", ч.2. Авґсбург.

217. "ТРАГЕДІЯ ГЕНІЯ ЧИ СУСПІЛЬСТВА?"
Стаття. "Українські вісті", ч.63.
Новий Ульм.
218. "ТЕАТР РЕАЛІСТИЧНОГО СТИЛЮ". Стаття.
"Пугу", ч.37. Авґсбург.
219. "СЬОГОДНІ". Переднє слово. Додаток
до час. "Наше життя", ч.І. Авґсбург.
220. "СЛОВО ДО РЕДАКТОРІВ". Стаття. "Ук-
раїнські вісті", ч.4. Новий Ульм.
221. "СИЛУВАНА ІСТОРІОГРАФІЯ І НЕВДАЛИЙ
ТВІР". Рецензія. "Українські вісті",
ч.59. Новий Ульм.
222. "СОРОКРІЧЧЯ ГРІНЧЕНКОВОГО СЛОВНИКА".
Стаття. "Українські вісті", ч.23.
Новий Ульм.
223. "СОКІЛ". Вірш. "На чужині", ч.7. Кіль-
Коріген. Див. також: "Пороги", ч.44.
Буенос-Айрес.
224. "ПАПУЖА ХВОРОБА ЧУХНА АБО СВЕРБЛЯЧ-
КА". Малий фейлетон. "Сьогодні", ч.2.
Авґсбург.
225. "ПЛУЖАНИН У МУЗЕЇ". Уривок з повісти.
"Сьогодні", ч.2. Авґсбург.
226. "ПОВІСТЬ ПРО РОМАНТИЧНОГО МОЛОДОГО".
Стаття. "Пугу", ч.40. Авґсбург.
227. "ПРИМРІЯНА КРАСА". Стаття. "Наше жи-
ття", 25 січня. Авґсбург.
228. "ПРО НОВИЙ УКР."СОВІТСЬКИЙ" ПРАВОПИС".
Нотатка. "Сьогодні", ч.І. Авґсбург.
229. "ОБЕРІГАЙМО ПРЕСТИЖ КРИТИКИ!" Стаття.
"Наше життя", ч.І8. Додаток, ч.2.
Авґсбург.
230. "ОРГІЯ" НА СЦЕНІ". Стаття. "Пугу", ч.
32. Авґсбург.
231. "НОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ "ПОХІД". Рецен-
зія. "Українські вісті", ч.28. Новий
Ульм.
232. "НЕ ЗАБУВАЙМО ПРО НИХ!" Стаття. "Ук-
раїнські вісті", ч.70. Новий Ульм.
Див. також: "Свобода", ч.268, 1949.
Джерсі-сіті.
233. "НА НОВИЙ РІК". Вірш. Календар "На

- чужині". Авґсбург.
234. "БОРЕЦЬ ЗА НАШУ МОВНУ КУЛЬТУРУ".
Стаття. "Українські вісті", 15 серпня. Новий Ульм.
235. "МЕЖІ Й МОЖЛИВОСТІ МОВОСТИЛЮ".
Стаття. "МУР", ч.3. Регенсбург.
236. "МОЛОДИМ ПОЕТАМ НА УВАГУ".
Нотатка. "Сьогодні", ч.2. Авґсбург.
237. "МАЛЯР-КОЛЬОРИСТ".
Стаття. "Пугу", ч.16. Авґсбург.
238. "ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ".
"Наше життя", ч.30. Авґсбург.
239. "ЗА ЩО "ПРОРОБЛЯЮТЬ" М.РИЛЬСЬКОГО".
Нотатка. "Сьогодні", ч.2. Авґсбург.
240. "ЗБАГАЧЕНА ДІЙСНІСТЬ".
Стаття. "Сьогодні", ч.1. Авґсбург.
241. "ЗА ЄДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ".
Стаття. "Наше життя", ч.40. Авґсбург.
242. "ЗА ПРАВОПИСНУ ДИСЦИПЛІНУ".
Стаття. "Українські вісті", ч.39. Новий Ульм.
243. "ЗОЛОТО".
Оповідання. Календар "На чужині". Авґсбург.
244. "ДІВКА".
Вірш. "На чужині", ч.6. Кіль-Коріген.
245. "ДВІ ЖАБИ".
Малий фейлетон. "Наше життя", ч.44. Авґсбург.
246. "ГРОТЕСК У ТЕАТРІ".
Стаття. "Пугу", ч.1. Авґсбург.
247. "ГЕТЬМАНСЬКА СПАДЩИНА".
П'єса. Книжка./Цикльостиль/. Авґсбург.
248. "ВОНИ НЕ ВМІЛИ ІНШИМИ БУТИ".
Рецензія. "Українські вісті", ч.34. Новий Ульм.
249. "ВИДАТНА ПРАЦЯ".
Рецензія. "Українські вісті", ч.39. Новий Ульм.
250. "ВЕЧІР НА УЗБЕРЕЖЖІ".
Вірш. Календар "На чужині". Авґсбург.
251. "ВЕЛИКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ СКАРБ".
Стаття. Календар "На чужині". Авґсбург.
252. "ВЕЖІ".
Рецензія. "Сьогодні", ч.1. Авґсбург.

253. "ВІН БУВ ТИТАН". Вірш. "Наше життя", ч.9. Авґсбург.
254. "ВІЧНІ АБО ЯЛОВІ ШУКАЧІ". Вірш. "Сьогодні", ч.І. Авґсбург.
255. "ВИННИЧЕНКО ПОЧИНАЄ ДІЯТИ". Нотатка. "Сьогодні", ч.І. Авґсбург.
256. А.ОРЕЛ. "ПРАВОПИСНИЙ СЛОВНИК". Рецензія. "На чужині", ч.8. Кіль-Коріген.
257. "АРЕШТ". Уривок з повісти. "На чужині", ч.8. Кіль-Коріген.

1948 РІК

258. "УКРАЇНІЗМИ В МОВІ М.ГОГОЛЯ". Книжка. Авґсбург.
259. "ЧОРНОМОРЦІ", т.І. Роман. Книжка. Мюнхен.
260. "УВЕСЬДЕНЕЧКИ". Оповідання. Книжка. Авґсбург.
261. "СЛУХНЯНИЙ РАБ". /Авторів заголовок: "Повсталий раб"/. "Молоде життя", ч.3-4. Авґсбург.
262. "СВАТАННЯ У ЛЬВОВІ". П'єса. "Пугу", ч.І. Авґсбург.
263. "ПРО ПІДРУЧНИК ПРОФ.П.КОВАЛЕВА". Стаття. "Наше життя", ч.ІЗ. /Це закінчення рецензії, надрукованої в додатку, ч.З /до "Нашого життя"/ за 1946 р.
264. "НОВЕЛІ З НОТАМИ". Рецензія. "Українські вісті". 1948 р./?/. Новий Ульм.
265. "ІМ"Я ГРЕБІНЧЕНЕ...". Стаття. "Українські вісті", ч.ІОЗ. Новий Ульм.
266. "ДОБРИЙ ПОЧАТОК". Рецензія. "Наше життя", ч.ІЗ. Авґсбург.
267. "ВІСТУН НОВІТНЬОЇ КРАСИ". Стаття. "Пугу", ч.І9. Авґсбург.

1949 РІК

268. "ШИРИЙ ЛІТОПИС". Рецензія. "Українські вісті", ч.26. Новий Ульм.
269. "ПОЗИКА". Мініатюра. "Євангельська правда". 1949 р./?/. Торонто.
270. "ПРО МОВУ ДЕЯКИХ ВИДАНЬ УВАН-у". Стаття. "Українські вісті", ч.23. Новий Ульм.
271. "НАЦІОНАЛЬНА ПОЗИЦІЯ М.КОЦЮБИНСЬКОГО". Стаття. "Україна", ч.2. Париж.
272. "НОВІ ТЕКСТИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ". Стаття. "Українські вісті", ч.63. Новий Ульм.
273. "НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА НАВИВОРИТ". Стаття. "Українські вісті", ч.41. Новий Ульм.
274. "ЛОГІЧНО-МОВНЕ СТРАХІТТЯ". Рецензія. "Українські вісті", ч.32. Новий Ульм.
275. "КРОВ"Ю НАПИСАНА КНИГА". Рецензія. "Українські вісті", ч.40. Новий Ульм.
276. "ЇСЬКО ГАВА". Поема. Книжка. Новий Ульм.
277. "ЖИВА ІДЕЯ УКРАЇНИ". Стаття. "Українські вісті", ч.35. Новий Ульм.
278. "ЕНЕЇДА" В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ". Стаття. "Україна", ч.1. Париж.
279. "ДЖЕРЕЛА ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ". Стаття. "Час", ч.10. Фюрт.
280. "В УКРАЇНІ" ЧИ "НА УКРАЇНІ"?. Стаття. "Українські вісті", ч.53. Новий Ульм.

1950 РІК

281. "НАША МОВНА КУЛЬТУРА". Стаття. "Все-світ", ч.1. Нью-Йорк.
282. "ЯК МЕНЕ "ПРОРОБЛЯЛИ". Спогад. "Національна трибуна", ч.4. Нью-Йорк.

Примітка. Ці спогади надруковано без відому автора.

283. "ШКІДЛИВА УПЕРТІСТЬ". Стаття. "Українські вісті", ч.42. Новий Ульм. 1950 р./?/.
284. "ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ І ВВІЧЛИВОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ". Стаття. Календар "Нового шляху" на 1950 р./?/.
285. "ТРЕТЯ СИЛА". П'єса. Книжка. /Цикло-стиль, з багатьома помилками/. Мюнхен.
286. "ТВОРЧА РОЛЯ ЧИТАЧА В ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ". Стаття. "Всесвіт", ч.І. Нью-Йорк.
287. "ТВОРЕЦЬ ТРИВИМІРНИХ ОБРАЗІВ". Стаття. "Всесвіт", ч.І. Нью-Йорк.
288. "МОВА "СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІ". Дослідження. Книжка. Вінніпег.
289. "ЛИЦЕ Й ВИВОРИТ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ "НАЦПОЛІТИКИ". Стаття. "Свобода", ч.3. Джерсі-сіті.
290. "ЛЮДИНА З БОМБОЮ". Мініатюра. "Євангельська правда". Торонто.
291. "КАТЕГОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЧИТАЧА". Стаття. "Овид", ч.І2. Буенос-Айрес.
292. "З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЧИТАЧА". Стаття. "Всесвіт", ч.2. Нью-Йорк.
293. "ЖИЖА-ДИВОВИЖА". Вірш. "Жіночий світ". 1950 р./?/. Вінніпег.
294. "ЕСПАНСЬКИЙ КАБАЛЬЄРО ДОН ХУАН І РОЗІТА". Стаття. "Всесвіт", ч.І. Нью-Йорк.
295. "Д.П. НА МОРІ". Вірш. "Всесвіт", ч.2. Нью-Йорк.
296. "ДІЯЛЕКТНА ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ". Стаття. "Україна", ч.4. Париж.
297. "БІЛОЧКА"/"ВИВІРКА"/. Нарис. "Жіночий світ". 1950 р./?/. Вінніпег.
298. "У ПАЛАЦІ СМЕРТИ". Оповідання. "Всесвіт", ч.2. Нью-Йорк.
299. "ДО ІСТОРІЇ ОДНОГО ТЕКСТУ". "Всесвіт", ч.2. Нью-Йорк.

300. "ШЕРЕХ". Вірш. "Пороги", ч.23. Буенос-Айрес.

1951 РІК

301. "ЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ МОВОЗНАВЧНОЇ СЕКЦІЇ УВАН". Допис. "Українські вісті", ч.42. Новий Ульм.
302. "У НЕТРЯХ КОПЕТ-ДАГУ". Повість. "Нові дні", ч.ч. 14 - 20. Торонто.
"У НЕТРЯХ КОПЕТ-ДАГУ". Повість. Книжка. Торонто.
303. "УКРАЇНЦІ НА КУБАНІ". Стаття. "Овид", ч.10. Буенос-Айрес.
304. "УКРАЇНЦІ І РОСІЙСЬКА МОВА". Стаття. "Українські вісті", ч.52. Новий Ульм.
305. "УКРАЇНЦІ В РСФРР". Стаття. "Нові дні", ч.13. Торонто.
306. The Ukrainians of the Russian Soviet Republic. The Ukrainian Quarterly
Vol. VII. Нью-Йорк.
307. "ТВОРЧІ ШУКАННЯ М.КОЦЮБИНСЬКОГО". Дослідження/з редакторськими скороченнями/. "Київ", ч.ч. 2 й 3. Філядельфія.
308. "НЕЗДІЙСНЕНИЙ ЗАДУМ". Рецензія. "Пороги", ч.21. Буенос-Айрес.
309. "ЛЮДИ В ТЕНЕТАХ", т.1. Повість. Книжка. Вінніпег.
310. "ЛЮДИ В ТЕНЕТАХ", т.2. Повість. Книжка. Вінніпег.
311. "ЛІРИЧНИЙ ГЕНІЙ". Дослідження. "Київ", ч.5. Філядельфія.
312. "ДІАЛЕКТНА ОСНОВА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ". Дослідження. "Самостійна Україна", ч.ч.3,4,7. Чикаго.
313. "ДОКИ ВІН БУДЕ КАЛАМУТИТИ ВОДУ?". Стаття. "Українські вісті", ч.98. Новий Ульм.

1952 РІК

314. "ХВИЛЬОВИЙ-ПИСЬМЕННИК". "Свобода".
315. "ЮРІЙ ТИС. "СИМФОНІЯ ЗЕМЛІ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.І. Джерсі-сіті.
316. "ЩЕ ПРО ШЕРЕХІВ "НАРИС". "Свобода"/недільне видання/, ч.ч.41,42,43. Джерсі-сіті.
317. "ШКІДЛИВА ТЕНДЕНЦІЯ". Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.26. Джерсі-сіті.
318. "ЧИЙ ЗЛОЧИН?" П'єса. Книжка. Буенос-Айрес. Див. також: "Пороги", ч.ч. 28 - 33. Буенос-Айрес.
319. "ЧОМУ ТАКЕ ВИДАННЯ?" Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.І. Джерсі-сіті.
320. "УКРАЇНА", ч.6 /Париж, 1951 р./.
Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.21. Джерсі-сіті.
321. "ТИПИ МОВНИХ АКТІВ". Теоретична стаття. "Науковий збірник" УВАН у США, І. Нью-Йорк.
322. "ВИПЕРЕДКИ". Байка. "Мітла", календар-альманах на 1952 рік. Буенос-Айрес. Підпис: В.Ч-ко.
323. "ФОТІЙ МЕЛЕШКО ТА ЙОГО ПОВІСТЬ". Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.4. Джерсі-сіті.
324. "УКРАЇНА", ч.5. Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.12. Джерсі-сіті.
325. "У ТИХІЙ БУХТІ". Вірш. "Свобода"/недільне видання/, ч.34. Джерсі-сіті.
326. ПРОФ.ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ. "СПРАГА СПРАВЕДЛИВОСТІ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.32. Джерсі-сіті.
327. "САВОНАРОЛЯ КАРТАЄ..." Памфлет. "Український Прометей", ч.46. Детройт.
328. "СОНЯШНА МАШИНА" В.ВИННИЧЕНКА". Стаття. "Нові дні", ч.28. Торонто.

329. De Bray, Guide to the Slavonic Languages. Annales of Ukrainian Academy #2. Рецензія.
330. "РАНОК". Вірш. "Свобода"/недільне видання/, ч.7. Джерсі-сіті.
331. "ПОЕТИЧНЕ CRESCENDO". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.8. Джерсі-сіті.
332. "П'ЯТИГІР"Я". Вірш. "Свобода"/недільне видання/, ч.4. Джерсі-сіті.
333. "ПОРОЗУМІЛИСЬ ЗА ДОПОМОГОЮ РІДНОЇ МОВИ". Нотатка. "Свобода"/недільне видання/, ч.15. Джерсі-сіті.
334. "ПЕРШИЙ У ЧЕРЗІ". Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.15. Джерсі-сіті.
335. "ПАВЛОВІ ТИЧИНІ". Вірш. "Свобода"/недільне видання/, ч.44. Джерсі-сіті.
336. ФИЛИПОВИЧ. "УКРАЇНСЬКА СТИХІЯ У ТВОРЧОСТІ ГОГОЛЯ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.9. Джерсі-сіті.
337. "ПОСТАВА "БОЯРИНИ" ЛЕСІ УКРАЇНКИ В НЬЮ-ЙОРКУ". Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.13.
338. "ПЕРЕКЛАД, ЩО ПЕРЕВИЩИВ ОРИГІНАЛИ М.ГОГОЛЯ". Дослідження. "Нові дні", ч.25. Торонто.
339. "ПІВТОРА ЛЮДСЬКОГО". Повість. Книжка. Нью-Йорк.
340. "ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК". Нотатка. "Свобода"/недільне видання/, ч.1. Джерсі-сіті.
341. "ПОВЕРНЕННИЙ ГОГОЛЬ". Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.1. Джерсі-сіті.
342. ОЛЕКСА ВЕРЕТЕНЧЕНКО. "ДИМ ВІЧНОСТИ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.1. Джерсі-сіті.
343. "ОСІНЬ". Вірш. "Свобода"/недільне ви-

- данья/, ч.32. Джерсі-сіті.
344. "НАШ КОНКУРС НА ОПОВІДАННЯ". Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.13, Джерсі-сіті.
345. "НЕ ГАСІМО ВЕЛИКОГО ДУХА!". Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.2. Джерсі-сіті.
346. "НЕРОМАНТИЧНА САНАТОРІЙНА ЗОНА". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.24. Джерсі-сіті.
347. "МІЙ ХРЕСТ". Вірш. "Свобода"/недільне видання/, ч.29. Джерсі-сіті.
348. М.ЗОЩЕНКО. "КРАДІЙ". Переклад з російської мови. "Свобода"/недільне видання/, ч.43. Джерсі-сіті.
349. М.РИЛЬСЬКИЙ. "ДРУЖБА НАРОДІВ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.19. Джерсі-сіті.
350. "М"ЯСОЗАГОТІВЛІ". Оповідання. "Свобода"/недільне видання/, ч.39. Джерсі-сіті.
351. МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН. "УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИЙ СЛОВНИК ПОЧАТКУ XVII В.". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.5. Джерсі-сіті.
352. "КУБАНСЬКИЙ КРАЙ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.44. Джерсі-сіті.
353. "КНИЖКА, ЩО СВИДЧИТЬ ПРО ЗРІСТ АВТОРА". /Авторів заголовок: "ВІН УЖЕ ЗОВСІМ ВИРІС"/. Рецензія. "Нові дні", ч.24. Торонто.
354. "ІВАНОВІ ПИСАНЦІ НА ЗГАДКУ". Вірш. "Свобода"/недільне видання/, ч.32. Джерсі-сіті.
355. ІВАН ДУБИНЕЦЬ. "ГОРИТЬ МЕДВИН". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.43. Джерсі-сіті.
356. "ЄДНАННЯ ТВОРЧИХ СИЛ". Стаття. "Нові дні", ч.30. Торонто.
357. "ДОБРОВІЛЬНА СПІЛКА". Вірш. "Свобода"/недільне видання/, ч.10. Дж.-сіті.

358. "ДЕЩО ПРО ДЕЩО". Стаття. "Київ", ч.2. Філядельфія.
359. W. Kirkconnel. Common English Loan Words in East European Languages. Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.15. Джерсі-сіті.
360. "ЩЕ ВАЖКО СПИТЬ". Вірш. "Свобода"/недільне видання/, ч.44. Джерсі-сіті.
361. В. СІЧИНСЬКИЙ. "УКРАЇНСЬКА ПОРЦЕЛЯНА". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.44. Джерсі-сіті.
362. "ВКЛАД ДО СКАРБНИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.33. Джерсі-сіті.
363. БОГДАН КРАВЦІВ. "ДО ПРОБЛЕМИ ТУРА-СВАРОГА". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.20. Джерсі-сіті.
364. "НАЙНЯВСЯ - ПРОДАВСЯ". Оповідання. "Свобода"/недільне видання/, ч.23-24. Джерсі-сіті.
365. "БЕРЕЗНЕВІ НАСТРОЇ". Нарис. "Свобода"/недільне видання/, ч.4. Джерсі-сіті.
366. А. ВИСОЧЕНКО. "СРСР БЕЗ МАСКИ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.13. Джерсі-сіті.
367. АНАТОЛЬ ГАЛАН. "ПАХОШІ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.8. Джерсі-сіті.
368. Я. СЛАВУТИЧ. "ДОНЬКА БЕЗ ІМЕНІ". Рец. "Свобода".

1953 РІК

369. "УКРАЇНА", ч.7 /Париж, 1952 р./ . Рецензія. "Пороги", ч.44. Буенос-Айрес.
370. "ШЕВЧЕНКО - СИМВОЛ ВІДРОДЖЕННЯ Й ЄДНОСТІ". Стаття. "Свобода". Джерсі-сіті.

371. "ЧОМУ НЕМА ПРАВДИ В РАДЯНСЬКОМУ ТЕАТРІ?" Нотатка. "Пороги", ч.44. Буенос-Айрес.
372. "ЦІННА ПРАЦЯ". Рецензія. "Свобода". Джерсі-сіті.
373. "ХИБНА СТАТТЯ ПРО НАШУ ПРАВОПИСНУ СПРАВУ". Стаття. "Пороги", ч.48. Буенос-Айрес.
374. "ТЕАТРАЛЬНА ЛІНГВІСТИКА ЙОСИПА ГІРНЯКА". Стаття. "Пороги", ч.44. Буенос-Айрес.
375. "СЕРЕД КУБАНСЬКОГО СТЕПУ". Уривок з роману. "Свобода"/недільне видання/, ч.7. Джерсі-сіті.
376. "СВЯТІ БРАТИ ВОЛОДИМИР ТА КОНСТАНТИН". Вірш. "Пороги", ч.42. Буенос-Айрес.
377. "ПОВІСТЬ ПРО ГУЦУЛЬСЬКЕ ЩАСТЯ". Рецензія. "Свобода"/недільне видання/, ч.7. Джерсі-сіті.
378. "ПОСМЕРТНА ПОЕТИЧНА СПАДЩИНА О.ОЛЕСЯ". Стаття. "Свобода", ч.142. Джерсі-сіті.
379. "ПОРУШНИКИ ПРАВОПИСНОЇ ДИСЦИПЛІНИ". Нотатка. "Пороги", ч.42. Буенос-Айрес.
380. "НЕДІЛЬНЕ ВИДАННЯ "СВОБОДИ". Ювілейний альманах "Свободи". Джерсі-сіті.
381. "НЕВИДАНІ ЛИСТИ МИКОЛИ ЗЕРОВА ДО ВАСИЛЯ ЧАПЛЕНКА". Переднє слово. "Україна", ч.9. Париж.
382. МИКОЛА ЩЕРБАК. "П'ЯНКІЙ ЧЕБРЕЦЬ". Рецензія. "Пороги", ч.42. Буенос-Айрес.
383. "ІВАН КОЧЕРГА ТА ЙОГО "ЯРОСЛАВ МУДРИЙ". Стаття. "Пороги", ч.48. Буенос-Айрес.
384. ІВАН ЛОБОДА. "ВОНИ ПРИЙШЛИ ЗНОВУ". Рецензія. "Пороги", ч.44. Буенос-Айрес.
385. "Eyes" Оповідання. /В англійському перекладі/. "Свобода". Джерсі-сіті.

386. "Akys." "Dienrastis Draugas," #II.
Оповідання. /В литовському перекладі/. Чікаго.
387. "БИБИКОВІ ШТАНИ". Оповідання. "Пороги", ч.42. Буенос-Айрес.
388. "АРАКЧЕЄВСЬКИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ". Стаття. "Свобода"/недільне видання/, ч.5.

1954 РІК

389. "ЯК БИБИК РОЗБАГАТИВ В АМЕРИЦІ". Оповідання. "Свобода", ч.38. Джерсі-сіті.
390. "ЩО ПРОРИПІВ НАШ СТАРОДЕННИЙ УТ-НАПІШТИМ". Памфлет. "Український Прометей", ч.30. Детройт.
391. "ТРУДНА ПОЕЗІЯ". Стаття. "Київ", ч.3. Філядельфія.
392. "СПІВЕЦЬ РОЗПУКИ І НАДІЇ". Рецензія. "Пороги", ч.59. Буенос-Айрес.
393. П.КОВАЛІВ. "ВАСИЛЬ СІМОВИЧ". Рецензія. "Пороги", ч.54. Буенос-Айрес.
394. "ПРО НОВИЙ ПІДРУЧНИК З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА". Рецензія. "Пороги", ч.61. Буенос-Айрес.
395. "НА УКРАЇНІ" - "В УКРАЇНІ". Стаття. "Пороги", ч.52. Буенос-Айрес.
396. "КУЛЬТУРА В ДІЯСПОРІ". Стаття. "Назустріч". Торонто.
397. "ЗАХАЛЯВНІ ЗАПИСКИ З 30-ИХ РОКІВ". Вірші. "Пороги", ч.61. Буенос-Айрес.
398. "ДЕЩО ПРО "НАРИСИ З ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ". Стаття. "Нові дні", ч.58. Торонто.
399. "АРАКЧЕЄВЩИНА В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ". Стаття. "Пороги", ч.52. Буенос-Айрес.

1955 РІК

400. "ЧИ Є ЩО ОБОРОНЯТИ?" Стаття. "Нові дні", ч.67. Торонто.
401. "УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА, ЇЇ ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК", т.І. Дослідження. Книжка. Нью-Йорк.
402. "УКРАЇНСЬКА ХАТА". Рецензія. "Нові дні", ч.71. Торонто.
403. "ПАМ"ЯТІ В.ВИННИЧЕНКА". /Авторів заголовок: "НА ВІДХІД ЧЕСНОГО З СОБОЮ"/. Дослідження. "Вперед", ч.3. Мюнхен.
404. "ПОДОРОЖ З ОДРАЧЕВИМИ ПЕРСОНАЖАМИ". Рецензія. "Нові дні", ч.65. Торонто.
405. "ПРО ТЕ, ЧОГО НЕ БУЛО В ІСТОРІЇ". Рецензія. "Нові дні", ч.71. Торонто.

1956 РІК

406. ЯР СЛАВУТИЧ. "РОЗСТРІЛЯНА МУЗА". Рецензія. "Нові дні", ч.78. Торонто.
407. Я.РУДНИЦЬКИЙ. "З ПОДОРОЖІ НАВКОЛО ПІВСВІТУ". Рецензія. "Вісті" УТІ, ч.3. Нью-Йорк.
408. "УКРАЇНОЗНАВСТВО В УТІ". Нотатка. "Вісті" УТІ, ч.3. Нью-Йорк.
409. "ПІДРУЧНИКОВА СПАДЩИНА УТГІ". Стаття. "Вісті" УТГІ, ч.3. Нью-Йорк.
410. "ПОЧАТОК НАДІЙ" /ПОДІЙ/. Оповідання. "Нові дні", ч.73. Торонто.
411. "ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ПЕРЕВАЖНО". Стаття. "Нові дні", ч.ч.81,82. Торонто.
412. "НАДЗВИЧАЙНИЙ ЗРІСТ ПОПИТУ НА ІНЖЕНЕРІВ У США". Нотатка. "Вісті" УТІ, ч.3. Нью-Йорк.
413. "МІНУСИ НАШОЇ НАУКИ". Стаття. "Пороги", ч.72. Буенос-Айрес.
414. "З ДАЛЕКОЇ АВСТРАЛІЇ". Рецензія.

- "Пороги", ч.64. Буенос-Айрес.
415. "ЕМІГРАЦІЙНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ". Рецензія. "Вісті" УТІ, ч. 4. Нью-Йорк.
416. "ДОБРА ПИСЬМЕННИЦЯ - І... "СОБАКУСЬО" В ПРАВОПИСІ". Рецензія. "Нові дні", ч.77. Торонто.
417. "БІЛЬШОВИЦЬКА МОВНА ПОЛІТИКА". Дослідження. Книжка. /Цикльостиль/. Мюнхен.

Примітка. У тексті пороблено значні зміни й пропуски без погодження з автором, тим то праця була передрукована в авторовій редакції під заголовком "ЩЕ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-МОВНУ ПОЛІТИКУ БІЛЬШОВИКІВ". "Нові дні", ч.ч. 85 за 1956 р. та 86 - 91 за 1957 р. Торонто.

1957 РІК

418. "НЕВЕЛИЧКА ДРАМА" В.ПІДМОГИЛЬНОГО". Рецензія. "Пороги", ч.1. Буенос-Айрес.
419. "ЧОРНОМОРЦІ, АБО КОШОВИЙ ХАРКО З УСІМ ТОВАРИСТВОМ". Роман. Книжка. Нью-Йорк.
420. "УКРАЇНЦІ". Уривки з повісти. "Пороги", ч.ч.1 й 2. Буенос-Айрес.
421. "ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ ВИННИЧЕНКО-ЗНАВСТВА". Дослідження. "Нові дні", ч.92. Торонто.
422. "ОСТАП ВИШНЯ В СВОЄМУ ЩОДЕННИКУ". Стаття. "Київ", ч.4. Філядельфія.
423. "ДЕЯКІ ЗНАДОБИ ДО ЖИТТЄПISУ Й ТВОРЧОСТИ ВАСИЛЯ КОРНІЄНКА". Стаття. "Пороги", ч.1/76/. Буенос-Айрес.

1958 РІК

424. "ПОВІСТЬ ПРО ЕКСПЕДИТОРА". Рецензія. "Нові дні". Торонто. "Праця й нагорода" З.Дончука, 1973 р. Філядельфія.
425. "ЯК МИ ІНФОРМУЄМО ЗАХІД ПРО УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО". Стаття. "Нові дні", ч.96. Торонто.
426. ЯР СЛАВУТИЧ. "ІВАН ФРАНКО І РОСІЯ". Рецензія. "Нові дні", ч.105. Торонто.
427. "ЦИГАН НЕПУТИТЬ НАШЕ ПИСЬМЕНСТВО". Памфлет. "Нові дні", ч.101. Торонто.
428. "ПОЕЗІЯ ЯК КРИКЛИВСТВО". Стаття. "Нові дні", ч.106. Торонто.
429. "МІЙ ВІДГУК НА "ВІДПОВІДЬ І.БАГРЯНОГО". Стаття. "Українські вісті", ч.85. Новий Ульм.
430. "ЛИСТ В.ЧАПЛЕНКА І ВІДПОВІДЬ І.БАГРЯНОГО". "Свобода", ч.197. Джерсі-сіті. Див.також: "Українські вісті". Новий Ульм.
431. "ІСТОРІЯ ОДНОГО ОДРУЖЕННЯ". Уривки з повісти. "Нові дні", ч.107. Торонто.
432. "ІСТОРІОСОФІЧНА КОНЦЕПЦІЯ В ОБРАЗАХ". Рецензія. "Нові дні", ч.98. Торонто.
433. "ДЕСЯТЬ СТОРІНОК РОМАНУ І ЩЕ ДЕЩО". Рецензія. "Нові дні", ч.103. Торонто.
434. АНАТОЛЬ ГАЛАН. "БУДНІ СОВЕТСЬКОГО ЖУРНАЛІСТА". Рецензія. "Нові дні", ч.105. Торонто.

1959 РІК

435. "ЩЕ РАЗ ПРО РЕЦЕНЗІЇ Й КРИТИКУ". Стаття. "Прометей", ч.24. Нью-Йорк.
436. "ЩОДЕННИК МИКИТИ ШАПОВАЛА". Рецензія. "Прометей", ч.3. Нью-Йорк.
437. "ЧОМУ Я САМОСТІЙНИК?" Стаття. "Вперед", ч.11. Мюнхен.
438. "ЦІННИЙ ПІДРУЧНИК". Рецензія. "Нові дні", ч.116. Торонто.

439. "ЦІННЕ ВИДАННЯ З УКРАЇНСЬКОГО ФОЛ-
КЛЬОРУ". Рецензія. "Нові дні", ч.ІІЗ.
Торонто.
440. "НОВА КНИЖКА ФОТІЯ МЕЛЕШКА". Рецен-
зія. "Прометей", ч.34. Нью-Йорк.
441. ІРЕНА КНИШ. "СМОЛОСКИП У ТЕМРЯВІ".
Рецензія. "Прометей", ч.6. Нью-Йорк.
442. "ЗУСТРІЧ МИТРОПОЛИТА ЛИПКІВСЬКОГО".
Уривок з повісти. "Прометей", ч.5.
Нью-Йорк.
443. Д.ЧУБ. "У ЛІСАХ ПІД ВЯЗЬМОЮ". Рецен-
зія. "Нові дні", ч.ІО8. Торонто.
"Прометей", ч.2. Нью-Йорк.
444. "ДО ПИТАННЯ ПРО РАДЯНСЬКИХ ТУРИСТІВ".
Стаття. "Прометей", ч.ч.4,6. Нью-Йорк.
445. "ДЕЩО ПРО МОВУ". Книжка. Нью-Йорк.
446. В.ІВАНІС. "СТЕЖКАМИ ЖИТТЯ". Рецензія.
"Нові дні", ч.ІІ2. Торонто.
447. "ВІНОЧОК" МИКОЛИ ЗЕРОВА". Рецензія.
"Нові дні", ч.ІІІ. Торонто.
448. "БИБИК І ОЛЬГА". Оповідання. "Нові
дні", ч.ІІО. Торонто.
449. "СУЧАСНИЙ СТАН РУСИФІКАЦІЇ НАШОЇ МО-
ВИ НА УКРАЇНІ". Дослідження. "Київ",
ч.6 за 1959 р. і ч.І за 1960 р.

1960 РІК

450. "ЧОРНООКЕ ЗВІРЯТКО". Оповідання.
"Молода Україна", ч.73. Торонто.
451. "ЧОБІТКИ". /"ПОВСТЯНИЧКИ"/. Оповідан-
ня. "Український голос", ч.22. Ві-
нніпег.
452. "УКРАЇНЦІ". Повість. Книжка. Нью-Йорк.
453. "ПРАЩУР". /"БОГОТВОРЕЦЬ"/. Оповідан-
ня. "Київ", ч.3-4. Філядельфія.
454. "ПРО ОДНУ ФОРМУ ДАВАЛЬНОГО ВІДМІНКА".
"Нові дні", ч.І20. Торонто. Див. та-
кож: "Прометей", ч.2. Нью-Йорк. А та-
кож: "Свобода". Джерсі-сіті.

455. "ПРО НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ НАШИХ ВИДАНЬ".
Стаття. "Нові дні", ч.125. Торонто.
456. "ПРОПАЩІ СИЛИ". Книжка. Вінніпег.
457. "ОЧІ". Оповідання. /В новій редакції/.
"Український голос", ч.22. Вінніпег.
458. "НАЦІОНАЛ НЕ В СВОЇЙ РЕСПУБЛІЦІ ЯК
РОЗНОСНИК РУСИФІКАЦІЇ". Стаття.
"Нові дні", ч.28. Торонто.
459. "МІЙ УЧИТЕЛЬ П.О.ЄФРЕМОВ". Спогад.
"Український самостійник", ч.5.
Мюнхен.
460. "ЛИСТ ДО МОЛОДОГО ДРУГА". Стаття.
"Молода Україна", ч.71. Торонто.
461. "КУБАНЬ". Вірш. "Український голос",
ч.22. Вінніпег.
462. "ЗАКІНЧЕННЯ ПІДРУЧНИКА". Рецензія.
"Нові дні", ч.131. Торонто.
463. "З ПОЛІТИЧНОЇ ГУМОРИСТИКИ". Стаття.
"Нові дні", ч.120. Торонто.
464. "З ІМЛИ ВІКІВ". Вірш. "Український
голос", ч.22. Вінніпег.
465. "ГОЛОС ІСТОРІЇ В БОЛЮЧІЙ СПРАВІ".
Рецензія. "Український самостійник",
ч.10. Мюнхен. Див. також: "Українсь-
кі вісті", ч.49. Новий Ульм.
466. "ПРО КИЇВСЬКИЙ "ПЕРЕЦЬ". Стаття-ре-
цензія. "Нові дні", ч.125. Торонто.
467. "ЖІНОЧІ ПРИЗВИЩА". Стаття. Підпис:
В.Ч. "Наше життя", вересень. Філя-
дельфія.
468. "ВІД РЕДАКЦІЇ" /без підпису/. Збір-
ник творів В.Винниченка "Пророк" та
оповідання. Нью-Йорк.
469. "В ЛІТОБ"ЄДНАННІ "ЗОРЯНО". Уривок з
повісти. "Український голос", ч.22.
Вінніпег.
470. "ВОРОЖБИТ МАРТИН ЗАДЕКА СТАВ КОНЕМ".
Малий фейлетон. "Прометей", ч.3.
Нью-Йорк.

1961 РІК

471. "ЯК БИ СЛІД РЕФОРМУВАТИ НАШЕ ПИСЬМО".
"Нові дні", ч.43. Торонто.
472. "ЧИ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ?" Рецензія. "Нові дні", ч.141. Торонто.
473. "ТВОРЧА ТУГА ЗА БАТЬКІВЩИНОЮ". Рецензія. "Нові дні", ч.121. Торонто.
474. "СВИНАРСТВО, МОЛОДЬ І ЛІТЕРАТУРА".
Стаття. "Український самостійник",
ч.5. Мюнхен.
475. "ПОТВЕРДЖЕННЯ СКАЗАНОГО ПОПЕРЕДУ".
Рецензія. "Український самостійник",
ч.7. Мюнхен.
476. "ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ ГАГІЛКИ". Дослідження.
"Київ", ч.ч. 4 й 5. Філадельфія.
477. "ПРО "НОВЕ УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО"
М.ЗЕРОВА". Рецензія. "Український
самостійник", ч. 10. Мюнхен.
478. "НОВОНАПИСАНІ РОЗДІЛИ "ПИВОРИЗА".
Уривки з повісти. "Нові дні", ч.34.
Торонто.
479. "З НАРОДОМ ЧИ ПРОТИ НАРОДУ?" Стаття.
"Український самостійник", ч.3. Мюнхен.
480. "З НОТАТОК ПРО МОВУ". "Нові дні", ч.
136. Торонто.
481. "ЗАГИБІЛЬ ПЕРЕМІТЬКА". Повість. Книжка.
Нью-Йорк.
482. "ДО ВПОРЯДКУВАННЯ НАШОЇ ПРАВОПИСНОЇ
ПРАКТИКИ НА ЧУЖИНІ". Стаття. "Життя
і школа", ч.11. Торонто. Див. також:
"Український самостійник", ч.12. Мюнхен.
483. "ДО ПИТАННЯ ПРО ЖИДІВ НА УКРАЇНІ".
Стаття. "Сучасність", ч.11. Мюнхен.
/Редактор поперекручував думки автора/.
484. "АСИМІЛЯЦІЯ НАШОЇ НАУКИ НА ЧУЖИНІ".
Стаття. "Новий шлях", ч.43. Вінніпег.

485. "СМІЛИВИЙ ПОЧИНАЛЬНИК". Стаття.
"Нові дні", ч.І43. Торонто.
486. "УКРАЇНСЬКА СОЦІЯЛІСТИЧНА САМОСТІЙ-
НА"... Малий фейлетон. "Нові дні",
ч.І43. Торонто.

1962 РІК

487. "ЩЕ РАЗ ПРО АСИМІЛЯЦІЮ НАШОЇ НАУКИ".
Стаття. "Новий шлях", ч.9. Вінніпег.
488. "ЧИ СОЦРЕАЛІЗМ - РЕАЛІЗМ?" Стаття.
"Київ", ч.3. Філядельфія.
489. "ДЕЩО ПРО ТВОРЧИСТЬ Ф.ОДРАЧА". Ста-
ття. "Молода Україна", ч.99. Торонто.
490. "КАЗКА ПРО ЗАЯЧОГО ПАСТУХА, АБО ЩЕ
ОДИН ПРИКЛАД ЗБАГАЧЕНОГО РЕАЛІЗМУ".
Стаття-рецензія. "Нові дні", ч.І54.
Торонто.
491. "МОВНІ ВІДНОСИНИ НА УКРАЇНІ". Дос-
лідження. "Український самостійник",
ч. 4 й 5. Мюнхен.
492. "СУД НАД СУБЧИКОМ". Уривок з повісти
"Українці" /місце вставки - крапко-
вана лінія на стор. І64 книжки/.
"Нові дні", ч.9І. Торонто.
493. "СПРАГА БЕЗСМЕРТЯ". Оповідання. "Мо-
лода Україна", ч.98. Торонто.
494. "СПАСЕННЕ БОЖЕВІЛЛЯ". Оповідання.
"Нові дні", ч.І53. Торонто.
495. "ТІЛЬКИ ШОЛОХОВСЬКА ЗЕМЛЯ". Нотатка.
"Нові дні", ч.І50. Торонто.
496. "УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛКЛОР У ТВОРЧОСТІ М.
ГОГОЛЯ". Дослідження. "Сучасність",
ч.І. Мюнхен.
497. "УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА, ЇЇ ВИ-
НИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК", т.ІІ, вип.І.
Нью-Йорк. Книжка.
498. "ГАНСОВЕ ЩАСТЯ, АБО ДИТИНЧА З ШОКО-
ЛЯДИ". Оповідання. "Нові дні", ч.І45
Торонто.

499. "ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ І ВВІЧЛИВОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ". Дослідження /нова редакція/. "Нові дні", ч.147. Торонто.

1963 РІК

500. "ЩЕ РАЗ ПРО "ПРОТИ ШЕРСТИ". Рецензія. "Нові дні", ч.162. Торонто.
501. "ЩО ХОТІВ СКАЗАТИ І ЩО СКАЗАВ ОЛЕКСАНДЕР ІЛЬЧЕНКО". Стаття. "Український самостійник", ч.71. Мюнхен.
502. "ЧИ НОВИЙ ЕТАП У МОВНІЙ ПОЛІТИЦІ БІЛЬШОВИКІВ?" Стаття. "Визвольний шлях", кн.10. Лондон.
503. "УВОДИНИ ДО МОВОЗНАВСТВА". Конспект. Книжка. Торонто.
504. "СИНОК". Оповідання. "Нові дні", ч.161. Торонто.
505. "ПРО МОВУ В ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ". Стаття. "Життя і школа". Нью-Гавен.
506. "ПРО ГІМН УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ". Нотатка. "Молода Україна", ч.110. Торонто.
507. "ПРО КНИЖКУ ФЕДОРА ОДРАЧА "НА НЕПЕВНОМУ ҐРУНТІ". Рецензія. "Молода Україна", ч.107. Торонто.
508. "ПРО РОСІЙСЬКУ ЛІТЕРАТУРНУ МОВУ". Дослідження. "Український самостійник", ч.ч. 65 й 66. Мюнхен.
509. "ПРИВІТАЙМО ПИСЬМЕННИКА!" Рецензія. "Нові дні", ч.160. Торонто.
510. "ПЕРЕКРУЧЕНА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ". Стаття-рецензія. "Нові дні", ч.157. Торонто.
511. "ОСЬ ВОНИ ЯКІ, ТІ ШУКАННЯ В ПОЕЗІЇ!" Стаття-рецензія. "Нові дні", ч.166. Торонто.
512. "МОВНА ПОЗИЦІЯ І МОВА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ". Дослідження. "Визвольний шлях", кн.6. Лондон.

- Примітка. Була також окрема відбитка в кількості 50 примірників.
513. "ЛЮБОВ ЛІКАРЯ БЕРЕСТА". Оповідання. "Молода Україна", ч.102. Торонто.
514. "З НОТАТОК ПРО МОВУ". "Молода Україна", ч.109. Торонто.
515. "ДЕЯКІ ДУМКИ". Афоризми. "Нові дні", ч.165. Торонто.
516. "ДЕЩО ПРО МОВУ "СВОБОДИ". Стаття. "Нові дні". Торонто.
517. "БЕЗВАГОВІСТЬ, АБО РАКЕТОПОЦІЛУНОК". Вірш. "Молода Україна", ч.104. Торонто.

1964 РІК

518. "ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ". Дослідження. "Український самостійник", ч.10. Мюнхен.
519. "СИН-СКОРОБАГАТЬКО". Оповідання. "Визвольний шлях", кн.1. Лондон.
520. "СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СРСР ЗА УРЯДУВАННЯ М.ХРУЩОВА". Дослідження. "Новий літопис", ч.12. Вінніпег.
521. "ПАСЕРБИЦЯ, АБО ДУЛЯ В КИШЕНІ". П'єса. "Молода Україна", ч.118. Торонто.
522. М.ХУДАШ. "ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКИХ ДІЛОВИХ ДОКУМЕНТІВ КІНЦЯ XVI - ПОЧАТКУ XVII СТ." Рецензія. "Новий літопис", ч.10. Вінніпег.
523. "ЛЕКСИКОН СЛОВЕНОРОСЬКИЙ" ПАМВИ БЕРИНДИ. Рецензія. "Життя і школа", ч.3. Торонто.
524. ЛУ СІНЬ. "ДОСТОМЕННА ІСТОРІЯ А-К"Ю". Рецензія. "Листи до приятелів", ч.131. Ньюарк.
525. "З НОТАТОК ПРО МОВУ". "Молода Україна", ч.116. Торонто.
526. "З ПРИВОДУ "ВІДЬОМСЬКОЇ ПАНАХИДИ". Стаття. "Свобода", ч.134. Джерсі-сіті.

527. "ДЕЩО ПРО ЕТИМОЛОГІЗАЦІЮ". Дослідження. "Визвольний шлях", кн.5. Лондон.
528. "ДЛЯ КОГО ПОТРІБНА КРИТИКА?" Стаття. "Нові дні", ч.168. Торонто.
529. "ВИМУШЕНЕ ВІЯСНЕННЯ". Стаття. "Нові дні", ч.172. Торонто.
530. "ТВОРЧІ ШУКАННЯ В МИСТЕЦТВІ". Теоретична розвідка. "Визвольний шлях", кн.VII-VIII. Лондон.

1965 РІК

531. "ПИВОРІЗ". Повість. Книжка. /Друге видання, нова редакція/. Нью-Йорк.
532. "ДО ПИТАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ В БОГОСЛУЖБІ". Стаття. "Новий літопис", січень-березень, ч.14. Вінніпег.
533. "ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ". Стаття. "Молода Україна", березень, ч.121. Торонто. /Див. також під ч.518/
534. "ЛЕВКО ЧИКАЛЕНКО". Некролог. "Нові дні", травень, ч.184. Торонто.
"ПОМЕР ЛЕВКО ЧИКАЛЕНКО". "Наша батьківщина", ч.90-91. Нью-Йорк.
535. "ЗАВДАННЯ НАШОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТИ НА ЧУЖИНІ". Стаття. "Визвольний шлях", липень-серпень, ч.7-8. Лондон.
536. "ЯК ТАМ РОБЛЯТЬ КОМУНІСТІВ". Стаття. "Молода Україна", серпень, ч.126. Торонто.
537. "ІНШЕ ЗАКІНЧЕННЯ НОВЕЛІ". Оповідання. "Молода Україна", грудень, ч.130. Торонто.

1966 РІК

538. "ПРО ВИННИЧЕНКОВУ П'ЄСУ "ПРОРОК" І ДЕЩО ІНШЕ". Стаття-рецензія. "Нові

- дні", лютий, ч.193. Торонто.
539. "СКАРБИ НАШОЇ МОВИ В БЕЛЕТРИСТИЧНІЙ ФОРМІ". Стаття-рецензія. "Нові дні", квітень, ч.195.
540. "КАМІННИЙ ГОСПОДАР" У НЬЮ-ЙОРКУ". Рецензія. "Нові дні", травень, ч.196.
541. "ЩО ЗАБОРОНЯЄ РІДНА ЦЕНЗУРА". Стаття. "Нові дні", червень, ч.197.
542. "ТРИВОЖНЕ ЯВИЩЕ". Стаття. "Слово на сторожі", ч.3. Вінніпег.
543. "ТРУДНОЩІ В БОРОТЬБІ З СУРЖИКОМ". Стаття. "Слово на сторожі", ч.3.
544. "ПРО МОВУ КИЇВСЬКОГО РАДІО". Стаття. "Слово на сторожі", ч.3.
545. "ПРО ЗАНЕПАД НАШОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ". Стаття. "Визвольний шлях", IX. Лондон.
546. "ПРО ФІЛЬМ "ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ". Рецензія. "Свобода", 8 лютого, ч.25. Джерсі-сіті.
547. "ЗУХВАЛА ДИВЕРСІЯ ВОРОГА". Стаття. "Нові дні", жовтень, ч.201. Торонто.
548. "ЩЕ ОДНА ПОВЕРНЕНА ВТРАТА". Рецензія. "Молода Україна", листопад, ч.140. Торонто.
549. "ЛЮДЯНИЙ НАКАЗ". Оповідання. "Канадський фармер", 22 січня. Вінніпег. /Редакція написала невідповідну до змісту заввагу/.

1967 РІК.

550. "ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ "ПОЛЯНИ", "ПОЛЯКИ". Стаття. "Овид", січень-березень, ч.1. Чікаго.
551. "БОРОТЬБА З РУСИФІКАЦІЄЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ /КІНЕЦЬ 50-ИХ - ПОЧАТОК 60-ИХ РОКІВ/". Стаття. "Визвольний шлях", I. Лондон.

552. "НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ НА V З"ІЗДІ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ". Стаття. "Нові дні", лютий, ч.205. Торонто.
553. "ПЕРШЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ "МОВОЗНАВСТВО". Стаття. "Нові дні", квітень, ч. 207.
554. "ПОЛІТИЧНЕ КРИКЛИВСТВО, АБО АНТИЮВІЛЕЙНЕ МИМРЕННЯ". Стаття. "Нові дні", травень, ч. 208. Торонто.
555. "ПРО ДАВНЮ КОЗАЧЧИНУ І ПІЗНІШЕ КОЗАЦТВО". Розвідка. "Визвольний шлях", травень, V. Лондон.
556. "ПРО ДОПОВІДЬ У КЛЮБІ КРУГЛОГО СЛОЛА". Допис. "Новий шлях", 20 травня. Вінніпег.
557. "ДВА ВИСТУПИ В ТІЙ САМІЙ ГАЗЕТІ, АБО ОБОЄ - РЯБОЄ". "Свобода", 8 квітня. Джерсі-сіті.
558. "КАССАНДРА" ЛЕСІ УКРАЇНКИ". "Свобода", 13 червня, ч.107.
559. "ПРО ПАХОШІ "ТРУСКАВЕЦЬ" І ДЕЩО ІНШЕ". "Свобода", 24 червня.
560. "АРХІМЕДА ВБИТО..." Драматичний образок. "Молода Україна", червень, ч. 147. Торонто.
561. "ПРО НАШ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІМН ЧИ СЛАВЕНЬ, ЯК ДЕХТО ВОЛІЄ КАЗАТИ". Стаття. "Нові дні", липень-серпень, ч. 210-211. Торонто.
562. "СТАТТЯ ІВАНА БІЛОДИДА". Стаття. "Свобода", 4 серпня, ч.139.
563. "МОВНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ ЗА УРЯДУВАННЯ ХРУЩОВА". Стаття. "Нові дні", вересень, ч.212. Торонто.
564. "ЧИЯ КОНЦЕПЦІЯ СУМНІВНА?" Стаття. "Свобода", 21, 22 вересня. Джерсі-сіті.
565. "ДО СТАТТІ "ЧИЯ КОНЦЕПЦІЯ СУМНІВНА?" "Свобода", 5 жовтня.
566. "ВАРЯНИЦЯ НЕ ВАРЕНИК". Епіграма. "Нові дні", жовтень, ч.213. Підпис: "Гедзь".
567. "ДЕВ"ЯТИЙ БУРУН РУСИФІКАЦІЇ". Стаття.

- "Свобода", 10 листопада. Джерсі-сіті. "Наша батьківщина", 30 грудня.
568. "З ГАРМАТИ НА ГОРОБЦЯ, А СЛОНА НЕ ДОБАЧАЮТЬ". Стаття. "Новий шлях", 25 листопада. Вінніпег - Торонто.
569. "ОБ'ЄДНАННЯ ЗЕМЕЛЬ І НАЙМЕНШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ П'ЄМОНТ". Стаття. "Вільна Україна", липень-грудень, ч.55/56. Нью-Йорк.
570. "НУ, ЩО Б, ЗДАВАЛОСЯ, СЛОВА?" "Крилаті".
571. "ЧУДОВА МЕРЕЖА". Оповідка. "Крилаті".

1968 РІК

572. "ЮВІЛЕЙНІ ФАНФАРИ І ПАРТІЙНИЙ МОВОЗНАВЕЦЬ БІЛОДІД". Стаття. "Свобода", 24 січня. Джерсі-сіті.
573. "ЗНЕХТУВАНА ЮВІЛЕЙНА П'ЄСА". "Свобода", 10 лютого. Джерсі-сіті.
574. "БАГАТО ЕНТУЗІЯЗМУ ЗНЕЧЕВ'Я". Стаття. "Нові дні", березень. Торонто. "Українське життя", березень, ч.10. Чікаго.
575. "З ПОЗИЦІЇ СВОГО ЛЕНІНА". Стаття-рецензія. "Вільна Україна", січень-березень, ч.57. Нью-Йорк.
576. "МИ ВЖЕ ЗНАЄМО! МИ ВЖЕ ПРОЧИТАЛИ!" Стаття. "Свобода", 19 квітня. Джерсі-сіті.
577. "ФІЛОСОФІЯ ІВАНА КАЛИТИ". Стаття. "Свобода", 27 квітня.
578. "ОЛЕКСА СЕНИК-ЗАПОРІЗЬКИЙ". Некролог. "Свобода", ч.151. "Нові дні". Торонто.
579. "ПРО ТОГО, ХТО ВИБРАВ ВОЛЮ". Стаття-рецензія. "Свобода", 22-23 травня.
580. "ПРО ТИТУЛОМАНІЮ ТА ЇЇ СКОРОЧЕННЯ". Допис. "Свобода", 7 червня, ч.108.
581. "ПІВТОРАДУРАЦЬКИЙ" У РОЛІ ПОЛІЦІЙНОГО ПОСІПАКИ". Стаття. "Свобода", 6

- серпня. "Українські вісті", II/I8
серпня. Новий Ульм.
582. "СТРАШНА ПРАВДА ПРО УКРАЇНУ". Стаття
-рецензія. "Свобода", 6 вересня.
Джерсі-сіті.
583. "ДЕЩО ПРО ПРАВДУ-ІНФОРМАЦІЮ ТА ПІВ-
МІЛЬЙОНОВУ АРМІЮ". Стаття. "Свобода",
26/27 вересня.
584. "ВЕЛИКИЙ УЧИНОК СИНА СВОЇХ БАТЬКІВ
І УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ". Стаття-рецен-
зія. "Український самостійник", ч.5,
травень. Мюнхен.
585. "БУНТ" КАНАДСЬКИХ КОМУНІСТІВ". Ста-
ття. "Український самостійник", ч.3.
Мюнхен.
586. "ТРИ КНИГИ АЛЬМАНАХУ "ПІВНІЧНЕ СЯЙ-
ВО". Стаття-рецензія. "Вільний світ",
21/28 вересня, ч.36/37. Вінніпег.
587. "ЩО МОЖУТЬ ЗДОБУТИ КВЕБЕКСЬКІ ФРАН-
ЦУЗИ, А ЧОГО НІ". Стаття. "Свобода",
22 листопада. Джерсі-сіті.
588. "ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ СТАТТІ
Д.КИСЛИЦІ". Стаття. "Нові дні", ли-
стопад, ч.226. Торонто.
589. "ЯК МОЖНА РОЗУМІТИ СУЧАСНУ ПРОБЛЕМУ
НАШОГО ВИЗВОЛЕННЯ". Стаття. "Свобо-
да", 5 грудня, ч.225.
590. "ЧИ БУВ В.ВИННИЧЕНКО В УРЯДІ Х.РАКО-
ВСЬКОГО?" Стаття. "Українські вісті",
8 грудня, ч.50.
591. "НАЗВИ "ВОЛИНЬ", "ВОЛИНЯНИ" І ДЕЩО
ІНШЕ". Розвідка. "Нові дні", грудень,
ч.227. Торонто.
592. "МОВА П'ЯТДЕСЯТЬОХ МІЛЬЙОНІВ". Опо-
відка. "Крилаті".
593. "КОЛИ, ДЕ, ЯК ВИНИКЛА УКРАЇНСЬКА МО-
ВА". Оповідка. "Крилаті".
594. "СКІЛЬКИ СЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ І
ЯКІ ВОНИ". Оповідка. "Крилаті".
595. "НЕ МОВА, А СМІХ ТА Й ГОДІ". Оповід-
ка. "Крилаті", грудень, ч.12. Нью-Йорк.

1969 РІК

596. "НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФ. П.КОВАЛЕВА". Доповідь. Наукове товариство ім.Шевченка. *PAPERS*- доповіді, ч.29, Нью-Йорк. /У цьому виданні тільки текст доповіді належить перу В.Чапленка/.
597. "РЕДАКЦІЙНІЙ КОЛЕГІЇ "НАШОГО ЖИТТЯ" В АЛЬБОМ". Дружні шаржі. "Наше життя", січень, ч.І. Філядельфія.
598. "ПОВІСТЬ, ЯКОЇ НЕ МОЖНА ВИДАТИ В "СУВЕРЕННІЙ" УРСР". Стаття. "Свобода", 13 січня, ч.9.
599. "НЕ ЗАБУВАЙМО ПРО УКРАЇНСЬКУ ЛЮДИНУ!" Стаття. "Свобода", 28 січня. Джерсі-сіті.
600. "ТРЕБА ВНЕСТИ ЯСНІСТЬ". Лист до редакції. "Свобода", 29 січня.
601. "РАДЯНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ". Стаття. "Свобода", 12 лютого.
602. "ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА НА ЧУЖИНІ". Підпис: Ф.Мелешко і В.Чапленко. "Свобода", 28 лютого/скорочено/. "Наша батьківщина"/повний текст/.
603. "АДИГЕЙСЬКІ МОВИ - КЛЮЧ ДО ЕТНОГЕНЕЗИ СЛОВ'ЯН ТА ІНШИХ НАРОДІВ". Стаття. "Молода Україна", лютий, ч.165.
604. "ЯК ВИНИКЛИ ДЕЯКІ СЛОВА, НАЗВИ І ВИСЛОВИ". Оповідка. "Крилаті", березень, ч.3. Нью-Йорк.
605. "МОЇ ПРИГОДИ З В.ВИННИЧЕНКОМ". Спогад. "Вільна Україна", ч.61. Нью-Йорк.
606. "УКРАЇНСЬКІ ІМЕННЯ ТА ЇХ ПОХОДЖЕННЯ". Оповідка. "Крилаті", червень. Брюссель.
607. "ПРО МОВУ КИЇВСЬКОГО РАДІО". Стаття. "Свобода", 6/7 березня, ч.42. Джерсі-сіті.
608. "ДЕЩО ПРО ЛІТЕРАТУРНІ ВПЛИВИ І ОДИН ЮВІЛЕЙ". Стаття. "Нові дні", березень, ч.230. Торонто.

609. "СІНЯВОКАЯСЯСТРА УКРАЇНИ" РЕМСТВУЄ".
Стаття. "Свобода", 28 березня.
610. "СІЧЕСЛАВЩИНА ПІД РУСИФІКАЦІЙНИМ ЧО-
БОТОМ". Стаття. "Свобода", 19/22
квітня.
611. "ЦЕРКОВНА ВОРОЖНЕЧА - ЧИННИК НАШОГО
РОЗБРАТУ". Стаття. "Український са-
мостійник", квітень, ч.4. Мюнхен.
612. "ДО ЧИТАЧІВ ЖУРНАЛУ "НОВІ ДНІ". Зве-
рнення. "Наша батьківщина", 31 трав-
ня, ч.197. Нью-Йорк. /Без підпису/.
"ДО ЧИТАЧІВ "НОВИХ ДНІВ". Звернення.
"Нові дні".
613. "БУРУНИ НА МОРІ". Стаття. "Свобода",
4 червня.
614. "ЧАСОПИС "ТАЙМ" ТА УКРАЇНА Й РОСІЯ".
Стаття. "Свобода", 12 червня.
615. "ПОМИЛКОВЕ ТВЕРДЖЕННЯ". Стаття. "На-
ша батьківщина", 14 червня.
616. "ДЕЩО ПРО "ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ".
Стаття. "Свобода", 28 червня.
617. "УКРАЇНСЬКІ ІМЕННЯ ТА ЇХ ПОХОДЖЕННЯ"
Оповідка. "Крилаті", червень, ч.6.
Нью-Йорк.
618. "СІРИЙ" ЗАМІСТЬ "ЗЕЛЕНОГО". Стаття-
рецензія. "Свобода", 12/13 серпня.
619. "ЗАПРОДАНЕЦЬ ВИКОНУЄ ЗАВДАННЯ". Ста-
ття. "Український самостійник", ли-
пень-серпень. Мюнхен.
620. "ВСЕУКРАЇНСТВО І ПЕРЕШКОДИ НА ЙОГО
ШЛЯХУ". Стаття. "Свобода", 28 серп-
ня, ч.156. Джерсі-сіті.
621. "ЦЕ НЕ ТІЛЬКИ ВИДАННЯ, А Й ВІДКРИТ-
ТЯ". Стаття-рецензія. "Нові дні",
вересень, ч.236.
622. "НЕВІДНЯТНЕ СВИДОЦТВО РОДУ Й НАЦІЇ".
Стаття. "Свобода", 23 жовтня.
623. "СТРАШНЕ СВЯТО "ГАЛЛОВІН". Стаття.
"Свобода", 30 жовтня. ч.200.
624. "ПОРАДИ З МОВИ. ПОПЕРЕДНІ ЗАВВАГИ".
Стаття. "Наше життя", листопад, ч.10.
Філядельфія.

625. "ЧИ СПРАВДІ "ВОЗЗ"ЄДНАНА"? Стаття. "Свобода", 28 листопада.
626. "УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК" НА НЕПРАВИЛЬНОМУ ШЛЯХУ"/заголовок редакція змінила/. Стаття. "Новий шлях", 6 грудня, ч.49. "УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК" НА АСИМІЛЯЦІЙНОМУ ЕТАПІ". "Нові дні", грудень. Торонто.
627. "ПРО УКРАЇНЦІВ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПОЗА ТЕРИТОРІЄЮ СВОЄЇ НАЦІЇ". Стаття. "Наша батьківщина", 22 грудня. Нью-Йорк.
628. "ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ ШЛУНОК". Оповідання. "Північне сяйво", ч.4. Едмонтон.
629. ДРУЖНІ ШАРЖІ. "Північне сяйво", ч.4 /Підпис "Гедзь"/.
630. "ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ "ГУЦУЛ", "БОЙКО", "ЛЕМКО" Й ДЕЩО ІНШЕ". "Записки Наукового товариства ім. Шевченка", т. 34. Нью-Йорк.
631. "ЯК ЮРІЙ СМОЛИЧ РЕАБІЛІТУЄ "ЗАБУТИЙ ПЕРІОД". Стаття-рецензія. "Вільна Україна", ч.59/60. Нью-Йорк.
632. "НА 80-РІЧЧЯ ФОТІЯ МЕЛЕШКА". "Наша батьківщина".
633. "СПРАГА БЕЗСМЕРТЯ". Книжка. Оповідання й п'єски. Нью-Йорк.

1970 РІК

634. Auyghe Languages as Key to the Ethnogenesis of Slavs and others Nationalities. Research. The Ukrainian Quartely, Nos 3-4. New York.
635. "ІСТОРІЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ"/XVII ст. - 1933 р./ . Книжка. Нью-Йорк.
636. "КОТРИЙ ІЗ НАС ПЕРЕСМИКУЄ КАРТИ В ГРІ?" Стаття. "Наша батьківщина", ч. 214, 215. Нью-Йорк.

637. "НОВІ БАЙКИ" ОЛЕКСИ ЗАПОРІЗЬКОГО". Рецензія. "Свобода", 20 січня. Джерсі-сіті.
638. "ОДРУЖЕННЯ ПИВОРИЗА", музична комедія. "Нові дні", ч.249-250, жовтень-листопад. Детройт - Торонто.
639. "ПРО ЛІТЕРАТУРНУ СПАДЩИНУ ФЕДОРА АНДРІЙОВИЧА ЩЕРБИНИ". Допис. "Свобода", 26 лютого. Джерсі-сіті.
640. "ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ СТОЛИЦІ УКРАЇНИ МІСТА КИЄВА". Дослідження. Відбитка з "Наукових записок" УТГІ, т.ХХІ.
641. "ПРИЛЮДНА НЕВДЯЧНІСТЬ ЗА ПОРАДУ БЕЗ ЛАПОК". Репліка. "Свобода", 12 березня. Джерсі-сіті.
642. "СПОДІВАНІЙ ВІДГУК БЮРОКРАТІВ". Стаття. "Свобода", 27 січня. Джерсі-сіті.
643. "СПРАВДЖЕНЕ ПЕРЕДБАЧЕННЯ ОЛЕСЯ ДОСВІТНЬОГО". Стаття. "Вільна Україна", ч.63. Нью-Йорк.
644. "СПОГАДИ СУЧАСНИКА ВЕЛИКИХ ПОДІЙ". Стаття. "Вільна Україна", ч.62. Нью-Йорк.
645. "ТРАГІЧНІ ЗІДХАННЯ ЮРІЯ СМОЛИЧА". Стаття-рецензія. "Український самостійник", ч.151-152. Мюнхен.
646. "ЩО СЛІД ЗБЕРІГАТИ В НАШИХ МУЗЕЯХ". Стаття. "Свобода", 12 травня. Джерсі-сіті.
647. "ЯК ВОНО СТАЛОСЯ"... Лист до редакції. Підпис: В.Ч. "Свобода", 25 лютого. /"Глен Спей" - коректурна помилка/.
648. "ЗАМІСТЬ ДИСКУСІЇ - ПРОРОБКА". Стаття. "Свобода", 21 травня. Джерсі-сіті.
649. "ЧИ ЗЛОВІСНІ ПЕРЕДЗНАКИ?" Стаття. "Свобода", 16 квітня. Джерсі-сіті.
650. "ФОТІЙ МЕЛЕШКО". Некролог. "Свобода", 18 грудня. Джерсі-сіті.
651. "ДУБ НА ЧУЖИНІ". Вірш. "Український

- голос", 12 травня. Вінніпег.
652. "ЯК ВОНО ПОЧАЛОСЯ". Уривок із спогадів. "Український голос", 27 травня.
653. "ЩЕ ВАЖКО СПИТЬ? О, НІ! ІІ ВЖЕ РОЗБУДИЛИ"... Вірш. "Укр.голос", 27 травня.
654. "ДО НАШОЇ "ВІЛЬНОЇ" ВИДАВНИЧОЇ ДІЙСНОСТІ". Післямова з кн. "Спрага безсмертя". Підпис: В.Ч. /Заголовок дала редакція "Укр.голосу"/.

1971 РІК

655. "ВСЕНАРОДНІ ВИБОРИ"/майже з натури/. Нарис. "Свобода", 12, 15, 16, 17, 18 червня. Джерсі-сіті. "Молода Україна, вересень-жовтень 1972 р. Торонто - Нью-Йорк.
656. "ДОКИ СОНЦЕ ЗІЙДЕ, РОСІЯ ОЧІ ВИЇСТЬ". Стаття. "Свобода", 4 травня, Джерсі-сіті.
657. "ЗАМОРОЖЕНА ДЕРУСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ"/в цьому заголовку була коректурна помилка: "Заморожена русифікація".../. "Свобода", 12 травня. Джерсі-сіті.
658. "З ПОГЛЯДУ НАГОРОДЖЕНОГО"/з магнетонного запису промови на вечорі СУЖА 8 травня/. "Український журналіст", ч.4-7, жовтень. Нью-Йорк, Н.-Дж.
659. "ФОТІЙ МЕЛЕШКО". Некролог. "Нові дні", січень. Детройт - Торонто. "Свобода"
660. "МІТАЛЮРГІЯ І МОВА". Стаття. "Свобода", 17 листопада.
661. "МОЯ СПІВПРАЦЯ З ГАЗЕТОЮ "УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ". "Наша Батьківщина", 30 листопада. Нью-Йорк.
662. "МОЯ ТВОРЧИСТЬ І "ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА". Стаття. "Наша Батьківщина", 31 жовтня. Нью-Йорк.

663. "НАРЕШТІ ЧИТАЧІ МАЮТЬ "МАРУСЮ". Стаття-рецензія. "Свобода", 14 серпня. Джерсі-сіті.
664. "ПРО НАШ ТЕАТРАЛЬНИЙ РЕПЕРТУАР". Стаття. "Свобода", 23 квітня. Джерсі-сіті.
665. "ПРО ОДНЕ ТОПОНОМАСТИЧНЕ НЕПОРОЗУМІННЯ". Нотатка. "Наша Батьківщина", 20 грудня.
666. "ПІДСТАВИ АДІГЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ". Книжка. /Відбитка з "Наукових записок УТГІ, т. XXIII/.
667. "ПРАГНУВ УЗДРІТИ ХОЧ ДИМ, ЩО НАД РІДНИМ ПІДНОСИТЬСЯ КРАЄМ". Розділ з повісти. "Нові дні", квітень. Детройт.
668. "ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ "САМАРА". Дослідження. "Нові дні", грудень. Детройт - Торонто.
669. "ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СВІТЛІ АДІГЕЙСЬКОЇ ТЕОРІЇ". Дослідження. "Свобода", 26, 27, 28 серпня. Джерсі-сіті.
670. "ПРО ТОГО, ХТО ВМЕР ВІД ТІЄЇ САМОЇ КУЛІ, ЯКУ ВІН... З УСІМ ЗАПАЛОМ МОЛОДОЇ ДУШІ ОСПІВУВАВ". Стаття-рецензія. "Нові дні", січень. Детройт - Торонто.
671. "СПРАВА ТВОРЧОЇ МОЛОДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО". Стаття. "Свобода", 5 листопада. Джерсі-сіті.
672. "МАРІЯ ТАРАСЮК ВИКОНУЄ ДОРУЧЕННЯ КДБ". Стаття. "Український самостійник", вересень. Мюнхен.
673. "УВОДИНИ ДО ІСТОРІЇ СХІДНЬОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ". Рецензія. "Молода Україна", березень. Торонто - Нью-Йорк.
674. "УКРАЇНСЬКА МОВА "ГОЛОСУ АМЕРИКИ". Стаття. "Вільна Україна", ч. 65-66. Нью-Йорк.
675. "ФАТАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ". Стаття. "Свобода", 31 серпня.
676. "ЧОМУ ЗАБОРОНЕНО "БОЯРИНЮ" ЛЕСІ УК-

- РАЇНКИ". Стаття. "Свобода", 6 лютого. Джерсі-сіті. "Молода Україна", квітень. Торонто - Нью-Йорк.
677. "ЩЕ ПРО ВАСИЛЯ ШАХРАЯ". Стаття. "Вільна Україна", ч.64. Нью-Йорк.
678. "ЩЕ РАЗ: ВЕЛИКИЙ УЧИНОК". Стаття-рецензія. "Український самостійник", квітень. Мюнхен.
679. "ШОСТИЙ З"ІЗД ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ". Стаття. "Свобода", 4 серпня. Джерсі-сіті.
680. "ЯК РОЗУМІВ М.ГРУШЕВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ". Стаття. Підпис: В. Гірчак. "Свобода", 26 листопада. Джерсі-сіті.
681. "ЯК ЮРІЙ СМОЛИЧ РОЗУМІЄ "НАШЕ ПОКОЛІННЯ". Стаття. "Свобода", 20 лютого. Джерсі-сіті.

1972 РІК

682. "А МОЛОДІСТЬ НЕ ВЕРНЕТЬСЯ"... Оповідання. Підпис: В.Світайло. "Наша Батьківщина", лютий. Монтен Дал.Н.-Й.
683. "АНТИУКРАЇНА". Стаття. Підпис: В.Гірчак. "Свобода", 28 січня. Джерсі-сіті.
684. "БІБЛІЙНІ "ГОГ" І "МАГОГ". Дослідження. "Самостійна Україна", ч.І, січень-лютий. Чікаго.
685. "ВІРШІ МОЛОДОСТИ, АБО АЛЬБОМНІ ГРАШКИ". Вірші. Підпис: В.С - о. "Наша Батьківщина", жовтень-грудень. Монтен Дал, Н.-Й.
686. "ДЕ ДІВСЯ О.СМОТРИЧ І ХТО ВІН?" Стаття. "Свобода", 2 серпня. Джерсі-сіті.
687. "ДІВКА". Вірш. Підпис: В.Ч. "Наша Батьківщина", жовтень-грудень. Монтен Дал, Н.-Й.

688. "ДІЯМАНТ ДРУЖБИ" ЛЕОНІДА БРЕЖНЄВА".
Вірш. Підпис: Гедзь. "Наша Батьківщина", червень-липень. Монтен Дал, Н.-Й.
689. "ДРУЖНІ СМІХОВИНКИ ТА ШПИГАЧКИ".
Вірші. Підпис: Гедзь. "Нові дні", січень. Торонто.
690. "ДЯКУЮ ЗА ВІДГУКИ!" Стаття. "Свобода", 14 квітня. Джерсі-сіті.
691. "ЖИДИ НА ПРОДАЖ". Вірш. Підпис: Гедзь. "Свобода", 25 серпня/?/. Джерсі-сіті.
692. "ЗАХАЛЯВНА НАУКОВА ПРАЦЯ". Стаття. "Свобода", 6 травня. Джерсі-сіті.
693. "ЙОГО ТАЄМНИЦЯ". Повість. "Наша Батьківщина", квітень-травень.../з продовженням до 1975 р. включно/. Монтен Дал, Н.-Й.
694. "ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ". Стаття. "Свобода", 10 червня. Джерсі-сіті.
695. "CAVEANT REDACTORES!" Стаття. "Свобода", 29 грудня. Джерсі-сіті.
696. "НАЗВИ КОЗАКІВ ТА СПОРІДНЕНІ З НИМИ СЛОВА". Дослідження. "Нові дні", грудень. Торонто.
697. "НАЗВА КОЗАЦЬКОЇ ЧУПРИНИ "ОСЕЛЕДЕЦЬ" ТА СПОРІДНЕНІ З НЕЮ СЛОВА". Дослідження. "Наша Батьківщина", квітень-травень, червень-липень. Монтен Дал, Н.-Й.
698. "НАША ОДА НА ОДЕРЖАННЯ НАГОРОДИ"
/надруковано з пропуском п'ятого рядка згори: "Мов навмисно, чимраз гірші"/. Вірш. "Нові дні", березень. Торонто.
699. "НАШІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СПРАВИ". Стаття. "Свобода", 11 серпня. Джерсі-сіті.
700. "НІЧНИЙ ГІСТЬ". Вірш. Підпис: В.Ч-о. "Наша Батьківщина", березень. Монтен Дал, Н.-Й.
701. "НЕПОКІРЛИВИЙ ПОПУТНИК". Нотатка. "Самостійна Україна", лютий-березень. Чікаго.

702. "МАНДРІВНИЦЬКА ПІСНЯ". Вірш. Підпис: В.С. /До цього вірша музику скомпонував Недільський/. "Наша Батьківщина", квітень-травень. Монтен Дал, Н.-Й.
703. "ПАТРІОТИЧНІ 30% МЮНХЕНСЬКОЇ ДРУКАРНІ ПЕТРА БЕЛЕЯ". Памфлет. "Наша Батьківщина", квітень-травень. Монтен Дал, Н.-Й.
704. "ПАРАДОКСИ НАШИХ ДНІВ". Стаття. Підпис: В.Гірчак. "Свобода", 19 серпня. Джерсі-сіті.
705. "ПОВІСТЬ ПРО СІЧЕСЛАВ, АБО СПОГАДИ МИСТЕЦТВОЗНАВЦЯ". Стаття-рецензія. "Нові дні", лютий. Торонто.
706. "ПРО МОГО БРАТА ІВАНА"/замість некролога/. "Нові дні", листопад. Торонто.
707. "ПРО ОДНЕ "СПРОСТОВАННЯ" І "ПРИМІТКУ" ДО НЬОГО". Памфлет. "Наша Батьківщина", серпень-вересень. Монтен Дал, Н.-Й.
708. "ПРО ОДИН РОЗДІЛ В "ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ". Стаття. "Свобода", 22 листопада. Джерсі-сіті.
709. "*POST SCRIPTUM* ДО СТАТТІ". Стаття. "Свобода", 26 лютого. Джерсі-сіті.
710. "ПОХОДЖЕННЯ ДЕЯКИХ УКРАЇНСЬКИХ СЛІВ". Дослідження. "Самостійна Україна", липень-серпень. Чікаго.
711. "ПОХОДЖЕННЯ СЛОВА "ОНУК". Дослідження. "Нові дні", квітень. Торонто.
712. "САМОВИКРИТТЯ КОМУНІЗМУ". Стаття. "Вільна Україна", ч.67. Нью-Йорк.
713. "СЕРПЕНЬ ЧОТИРНАДЦЯТОГО" О.СОЛЖЕНИЦІНА". Стаття-рецензія. "Свобода", 5 грудня. Джерсі-сіті.
714. "СПІВПРАЦЯ В КОСМОСІ". Вірш. Підпис: Гедзь. "Свобода", 12 жовтня. Джерсі-сіті. "Наша Батьківщина", квітень-травень. Монтен Дал, Н.-Й.
715. "ТЕ, ЩО ЙОГО ЗАВЕРШИВ МІЙ ПЕРШИЙ ПОСМЕРТНИЙ ЮВІЛЕЙ". З моїх спогадів.

- "Наша Батьківщина", лютий, ч.ч.272
-273 /друковано з продовженням/.
Монтен Дал, Н.-Й.
716. "У НЕТРАХ ПРАЛІСУ". Байка. Підпис:
В.Ч - ко. "Наша Батьківщина", лютий.
Монтен Дал, Н.-Й.
717. "ЩЕ РАЗ" ХРУЩОВ І УКРАЇНА". Стаття.
Підпис: В.Кириленко. "Наша Батьків-
щина", березень. Монтен Дал, Н.-Й.
718. "ЩО "ВИЧАРУВАЛИ" МОПАССАН, ХОТКЕВИЧ
І ГЖИЦЬКИЙ?" Репліка. "Українська
книга", ч.4. Філядельфія.
719. "ЯК ВОНО СТАЛОСЯ"... Стаття. "Сво-
бода", 3,6 червня. Джерсі-сіті.
720. "ЯК ПОХОВАНО ХРУЩОВА". Вірш. Підпис:
Гедзь. "Наша Батьківщина", березень.
Монтен Дал, Н.-Й.
721. "ЯК "СИРОТІЮТЬ" СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ
ПИСЬМЕННИКИ НА ЧУЖИНІ". Стаття."Сво-
бода", II,12 лютого. Джерсі-сіті.
722. "ЯК Я БУВ "ВЛАСНИКОМ ЗБРОЇ". Спогад.
"Молода Україна", червень. Торонто.
723. "ЩЕ РАЗ ПРО ТЕ САМЕ". Репліка. "Са-
мостійна Україна", листопад-грудень.
Чікаго.

1973 РІК

724. "ВАСИЛЬ ЧАПЛЕНКО ПРО МОВУ СКОВОРОДИ"
/урибок із праці "Мовна позиція і
мова Григорія Сковороди"/. Без під-
пису. "Нові дні", березень. Торонто.
725. "ВІРШОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВ-
СТВА". Стаття. "Самостійна Україна",
вересень-жовтень. Чікаго.
726. "ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ДОБРО". Стаття. "Сво-
бода", I4,I7 липня. Джерсі-сіті.
727. "ВСЕУКРАЇНСТВО ЯК ІСТОРИЧНЕ ЧУДО".
Стаття."Свобода", I8,I9 травня. Дже-
рсі-сіті.

728. "ВТРАТИ І ЗДОБУТКИ ЗАХІДНИХ УКРАЇНЦІВ". Стаття. "Свобода", 26,27 липня. Джерсі-сіті.
729. "ГАРМАТИ І МАСЛО". Вірш. Підпис: Гедзь. "Свобода", 25 квітня. Джерсі-сіті.
730. "ДВІ ПРОФЕСІЇ, АБО ДУША Й ТІЛО". Нарис. "Нові дні", грудень. Торонто.
731. "ДО ІСТОРІЇ МОГО ТВОРУ "ЛЮДИ В ТЕНЕТАХ". З моїх спогадів. "Наша Батьківщина", січень-лютий. Монтен Дал, Н.-И.
732. "ЗДОГАД ПІДТВЕРДЖЕНО, ПЕРЕСТОРОГА ЗАЛИШАЄТЬСЯ В СИЛІ". Стаття. "Свобода", 1 лютого. Джерсі-сіті.
733. "МАЛЮНКОВЕ ПОХОДЖЕННЯ ГЛАГОЛИЦІ". Дослідження. "Українська книга", ч.І,2. /Нотатка з доповненням у ч. І за 1974 р./.
734. "НОВА ПРАЦЯ ПРОФ.П.КОВАЛЕВА". Рецензія. "Нові дні", вересень. Торонто.
735. "ОДНА ІЗ ЖЕРТВ МОСКОВСЬКОГО НАРОДОВБИВСТВА". Стаття. "Свобода", 26 квітня. Джерсі-сіті.
736. "ОСТАННІЙ "ВИННИЧЕНКІВСЬКИЙ" РОМАН В. ВИННИЧЕНКА". Стаття-рецензія. "Нові дні", січень. Торонто.
737. "ПОВСТЯНИЧКИ". Оповідання. "Молода Україна", березень. Торонто. "Альманах Українського народного союзу на 1974 рік". Джерсі-сіті.
738. "ПОРАДА ДІВЧАТАМ". Публікація. "Новий шлях", 24 листопада. Вінніпег.
739. "ПРО "АВСТРІЙСЬКОГО ПРОФЕСОРА" ТА КРУТІЙСТВО МОСКАЛЯ Ф.П.ФІЛІНА". Стаття. "Свобода", 23 серпня. Джерсі-сіті.
740. "ПРО АРХІВИ НАШИХ ВИДАВНИЦТВ І РЕДАКЦІЙ". Стаття. "Свобода", 14 березня. Джерсі-сіті.

741. "ПРО "ЗАПОРОЖЦЯ ЗА ДУНАЄМ". Стаття. "Свобода", 28 вересня. Джерсі-сіті.
742. "ПРО ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАЦІЙНОГО ПИСЬМЕНСТВА". Стаття. "Нові дні", червень. Торонто.
743. "ПРО ОДИН КОЛІР НАШОГО ПРАПОРА". Дослід. "Нові дні", лютий. Торонто.
744. "ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ "РУСЬ", "РОСЬ" ТА СПОРІДНЕНИХ ІЗ НИМИ НАЗОВ І СЛІВ". Дослід. Відбитка з "Наукових записок" УТГІ, т. XXV. Мюнхен.
745. "ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СІЧІ ЗАПОРІЗЬКОЇ". Дослідження. "Самостійна Україна", листопад-грудень. Чикаго.
746. "ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ НА -"УК", -"ИК", -"АК" ТА -"ЧУК", -"ЧИК", -"ЧАК". Дослідження. Відбитка з "Наукових записок" УТГІ, т. XXV. Мюнхен.
747. "РОЗШУКУЙМО СТАРІ ВИДАННЯ!" Стаття. "Свобода", 5 травня. Джерсі-сіті.
748. "ТОРГІВЛЯ". Вірш. Підпис: Гедзь. "Свобода", 20 червня. Джерсі-сіті.
749. "ЧИ ЦЕ СНОДІЙНЕ ЧИТВО?" Гумореска. Підпис: Охтиз Дзиз. "Нові дні", листопад. Торонто.
750. "ЩЕ ПРО "ЗАПОРОЖЦЯ ЗА ДУНАЄМ". Стаття. "Свобода", 7 липня. Джерсі-сіті.
751. "ЩЕ РАЗ ПРО ШКІДЛИВІСТЬ ПЕРЕКЛАДІВ". Стаття. "Свобода", 3 березня. Джерсі-сіті.

1974 РІК

752. "ВІРШІ МОЛОДОСТИ, АБО АЛЬБОМНІ ГРАШКИ". Вірші. Підпис: В.С - о. "Наша Батьківщина", квітень. Монтен Дал, Н.-Й.
753. "ГРАФОМАНІЯ, НЕУЦТВО, МОВНА МАЛОПИСЬМЕННІСТЬ". Стаття-рецензія. "Самос-

- тійна Україна", листопад-грудень.
Детройт - Чікаго.
754. "ГОВОРИЛА НЕБІЖКА ДО САМОЇ СМЕРТИ"..
Стаття. "Свобода", 2 травня. Джерсі-
сіті.
755. "ДО ПИТАННЯ ПРО "ТИХИЙ ДІН" М.ШОЛО-
ХОВА". Стаття. "Свобода", 21 грудня.
Джерсі-сіті.
756. "ІНДИК, НАЧИНЕНИЙ "СОЮЗІВКОЮ". Лист
до редакції. "Свобода", 11 грудня.
Джерсі-сіті.
757. "МОВНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ НА УК-
РАЇНІ В 1950-1960-их РР." Книжка.
Чікаго.
758. "МОЇ ВІРШІ". Книжка. Матаван, Н.-Дж.
759. "НЕДОРЕЧНА Й ШКІДЛИВА ВСТУПНА СТАТ-
ТЯ". Стаття. "Молода Україна", сі-
чень. Торонто.
760. "НОВИЙ "СЛОВНИК-ДОВІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ". Стаття-рецензія. "Свобода",
2 лютого. Джерсі-сіті.
761. "ОТ ТАК "ПОЯСНИЛИ"!" Нотатка. "Нові
дні", травень. Торонто.
762. "ПОЛТАВСЬКІ СПОГАДИ". Стаття-рецен-
зія. "Свобода", 26 липня. Джерсі-сі-
ті.
763. "ПРО НАШІ ВІДНОСИНИ З БІЛОРУСАМИ".
Стаття. "Свобода", 8 травня. Джерсі-
сіті. "Новий шлях", 25 травня. Вінні-
пег.
764. "ПУБЛІЦИСТИ Й ПОЕЗІЯ". Гумореска.
"Нові дні", вересень. Торонто. "Наша
батьківщина", квітень. Монтен Дал.
/Надруковано без підпису/.
765. "СПРАВДІ, БЕЗГЛУЗДЯ!" Стаття-репліка.
"Нові дні", грудень. Торонто.
766. "ТРЕБА КАЗАТИ ВСЮ ПРАВДУ!" Стаття.
Підпис: В.Гірчак. "Свобода", 15,16
лютого. Джерсі-сіті.
767. "УНІКАЛЬНА ПРАЦЯ". Стаття-рецензія.
Підпис: В.Ч. "Свобода", 20 вересня

- Джерсі-сіті. "Наша Батьківщина", квітень. Монтен Дал, Н.-Й.
768. "У ЧОМУ НАМ НЕ МОЖНА НАСЛІДУВАТИ ЖИДІВ". Стаття. Підпис: В.Гірчак. "Свобода", 26 листопада. Джерсі-сіті. "Новий шлях", 14 грудня. Вінніпег.
769. "ХТО З НАС ПРОФЕСОР?" Памфлет. "Канадійський фармер"/"Вільний світ", 23 грудня. Вінніпег. "Наша Батьківщина", ч.287. Монтен Дал, Н.-Й.
770. "ЦІКАВА, АЛЕ ХИБНА ПРАЦЯ". Стаття-рецензія. Підпис: В.Гірчак. "Наша Батьківщина", квітень. Монтен Дал.
771. "ЦІННИЙ ЗДОБУТОК 60-ИХ РОКІВ". Стаття-рецензія. "Нові дні", жовтень. Торонто.
772. "ЧЕРГОВИЙ БЕЛЬКІТ МОСКОВСЬКОГО ПОЛИГАЧА". Стаття. "Свобода", 23 січня. Джерсі-сіті.
773. "ЧОМУ ТІЛЬКИ "ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ"?" Стаття. "Самостійна Україна", липень-серпень. Чікаго - Детройт.
774. "ШО З КОЗАЦЬКИМ ЗАПОВІДНИКОМ НА ОСТРОВІ ХОРТИЦЯ?" Стаття. "Свобода", 17 липня. Джерсі-сіті. "Українська думка", 19 грудня. Лондон.
775. "ГІРНЯКОВЕ СЕРЦЕ". Епіграма. "Наша Батьківщина", ч.287, травень. Монтен Дал. Підпис: П.Іжак.
776. "РОДОВІД БРОВОНОСЦЯ ЛЕОНІДА І" Епіграма. "Наша Батьківщина", ч.287. Підпис: Гедзь.
777. "ЯК ЗОЯ КОГУТ ПОКОГУТИЛАСЬ". Епіграма. "Наша Батьківщина", ч.287. Підпис: Літописець Дзиз.
778. "ІВАН ЧИНЧЕНКО СПІВАЄ". Епіграма. "Наша Батьківщина", ч.287. Підпис: Літописець Дзиз.
779. "РАЧКИ ПЕРЕД НОВИМИ ПАНАМИ". Епіграма. "Наша Батьківщина", ч.287. Підпис: Літописець Дзиз.
780. "ТОРГІВЛЯ". Епіграма. "Наша Батьківщина", ч.287. Підпис: Дзиз.

1975 РІК

781. "ОДНЕ З ПЕРШОЧЕРГОВИХ ЗАВДАНЬ І.БІЛОДІДА". Стаття. "Свобода", ІІ січня. Джерсі-сіті.
782. "ЯК ЛЮДИНУ "БЕРЕ ТРЯСЦЯ", ТО ЇЙ НЕ МОЖНА ПРИЛЮДНО ВИСТУПАТИ". Репліка. "Новий шлях", 25 січня. Вінніпег.
783. "ПРО НАШІ ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ". Стаття. "Свобода", 30 січня. Джерсі-сіті.
784. "ЩЕ РАЗ: Я І СОЛЖЕНІЦИН". Стаття. "Свобода", І3, І4 лютого. Джерсі-сіті.
785. "СУМНА ДОЛЯ ДОБРОДІЯ БЕЗОРУДЬКА". Повість. Книжка. Нью-Йорк.
786. "УКРАЇНСЬКІ НАЗВИ МІСЯЦІВ. ЛИСТОПАД - ПАДОЛИСТ". Етимологічний дослід. "Нові дні", лютий. Торонто.
787. "ПОЛАТАЙКО". Оповідання. "Жіночий світ", квітень. Торонто.
788. "ХТО ТАКІ БУЛИ АНТИ?" Етимологічний дослід. "Визвольний шлях", кн.5. Лондон.
789. "СКІЛЬКИ В НАС ПИСЬМЕННИКІВ І ЯКІ ВОНИ?" Стаття. "Канадійський фермер" - "Вільний світ", І2 травня. Вінніпег.
790. "БІЛОДІДОВА ТЕОРІЯ ДВОМОВНОСТІ В ДІІ". Стаття. "Свобода", 22 травня. Джерсі-сіті.
791. "ІВАН ФРАНКО І БРЕЖНЄВСЬКИЙ "ЕТАП". Стаття. "Свобода", 7 травня. Джерсі-сіті.
792. "ЧОГО НЕ ЗАУВАЖИЛИ НАШІ ЖУРНАЛІСТИ В О.СОЛЖЕНІЦИНА". Стаття. "Свобода", І3 червня. Джерсі-сіті.
793. "ЩЕ РАЗ ПРО "ТАЙМ" ТА УКРАЇНЦІВ". Стаття. "Канадійський фермер"/"Вільний світ", 23 червня. Вінніпег.
-

З М І С Т

Стор.

<u>Іван ОВЕЧКО</u> : Замість передмови....	5
<u>Іван ЕВЕНТУАЛЬНИЙ</u> : Василеві Чапленкові з нагоди його 75-річчя /вірш/.....	II
<u>Василь ЧАПЛЕНКО</u> : На довгій ниві мого віку./Автобіо- графія/.....	I3
<u>Т.ГОРДОН</u> : Камера ч.ІЗ.....	90
<u>Степан ЧОРНИЙ</u> : Драматичні твори Василя Чапленка..	97
<u>Іван ОВЕЧКО</u> : Віршована творчість В.Чапленка....	II7
<u>Петро ОДАРЧЕНКО</u> : В.Чапленко як літературознавець і критик.....	I24
БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ В.К.ЧАПЛЕНКА	
<u>Н.СТЕФАНІВНА-ЧАПЛЕНКО</u> : Від укладачки бібліографії.....	I46
Бібліографія.....	I48

=====

-

